

Ondokuzmayıs Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

KURAN KURSU ÖĞRETİCİLERİNDE EMPATİ

(Kastamonu Örneği)

Hazırlayan
Sündüz Bingöl

Danışman
Prof. Dr. Ali Rıza Aydın

Yüksek Lisans Tezi

Samsun - 2012

Ondokuzmayıs Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

**KUR'AN KURSU ÖĞRETİCİLERİNDE EMPATİ
(Kastamonu Örneği)**

**Hazırlayan
Sündüz Bingöl**

**Danışman
Prof. Dr. Ali Rıza Aydın**

Yüksek Lisans Tezi

Samsun, 2012

KABUL VE ONAY

[Sündüz BİNGÖL] tarafından hazırlanan [Kur'an Kursu Öğreticilerinde Empati (Kastamonu Örneği)] başlıklı bu çalışma, [16.07.2012] tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oy çokluğuyla başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Ali Rıza AYDIN

Üye : Doç. Dr. Osman GÜPÖRELİ

Üye : Yrd. Doç. Dr. Recep GÖNÜL

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

___/___/___

Müdür

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım Yüksek Lisans tezinin proje aşamasından sonuçlanmasına kadarki süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet ettiğimi, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlâk ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu taahhüt ederim.

07/ 08/2012

Sündüz BİNGÖL

Öğrencinin Adı-Soyadı	Sündüz Bingöl
Anabilim Dalı	Felsefe ve Din Bilimleri
Danışmanın Adı	Prof. Dr. Ali Rıza Aydın
Tezin Adı	Kur'an Kursu Öğreticilerinde Empati(Kastamonu Örneği)

ÖZET

Bu araştırmada, iletişimde önemli bir unsur olan empati kavramı incelenmiş, T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı Kur'an kurslarında görev yapan Kur'an kursu öğreticilerinin empati düzeyleri ile çeşitli bağımsız değişkenlerin söz konusu empati düzeyleri üzerindeki etkisi araştırılmıştır.

Araştırma 2011 yılında Kastamonu ili merkez ve ilçelerinde bulunan ve tesadüfî olarak seçilen 209 adet Kur'an Kursu Öğreticisi üzerinde yapılmıştır. Araştırmada öğreticilerin empati düzeyleri üzerinde etkili olduğu düşünülen cinsiyet, yaş, medenî durum, kıdem gibi toplam on iki bağımsız değişken ele alınmıştır. Bağımsız değişkenleri ve bireylerin empati düzeylerini belirlemek için "Kişisel Bilgi Formu" ile Üstün Dökmen tarafından hazırlanmış "Empatik Eğilim Ölçeği" kullanılmıştır.

Araştırma bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında araştırmanın önemi, amacı, problem, hipotezler, sayıtlar, sınırlılıklar ve ilgili çalışmalar; birinci bölümde empati ve Kur'an Kurslarının önemi, tarihçesi gibi konular; ikinci bölümde araştırmanın yöntemi, modeli, örneklem grubu ve özellikleri; üçüncü bölümde bulgular ve yorum ortaya konulmuştur. Sonuç kısmında ise araştırmada elde edilen bulgular ile ilgili genel bir değerlendirme yapılmış ve tavsiyelerde bulunulmuştur.

Araştırmada elde edilen verilerin istatistiksel analizinde SPSS (Statistical For Social Sciences) WINDOWS 15.0 İstatistik Paket Programı, hipotezlerin test edilmesinde tek yönlü varyans analizi (ANOVA), t testi, “Pearson Momentler Çarpımı Korelasyonu”, kullanılmıştır.

Sonuç olarak Kur’an kursu öğreticilerinin empati düzeylerinin ortalama 73,37 gibi yüksek bir değerde olduğu; öğreticilerin empatik eğilim düzeylerinin, cinsiyetleri, öğrenim durumları, hizmet yılları, görev durumu, iletişim-kişisel gelişim-empati kursu alması, mesleği isteyerek seçmesi ve memnuniyet durumuna göre anlamlı bir değışme gösterdiği; yaş, medeni durum, çocuk durumu, çalıştđđı kurs sayısına göre anlamlı bir değışme göstermediği bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Empati, Kur’an Kursu Öğreticisi, Empatik Eğilim Ölçeği

Student's Name and Surname	Sündüz Bingöl
Department's Name	Philosophy and Religious Sciences
Name of The Supervisor	Prof. Dr. Ali Rıza Aydın
Name of The Thesis	The Empathy of Quran Courses' Teachers (The case of Kastamonu)

ABSTRACT

In this research, empathy concept which is an important element in the communication is examined. The empathy levels of the teachers who work in the Quran Courses which are connected to The Presidency Of Religious Affairs Of The Republic Of Turkey and the effect of different kinds of independent variation on their empathy levels are investigated.

The research was made on 209 Quran Courses' teachers who were from Kastamonu city centre and its district in 2011 and were selected randomly, in the research totally twelve independent variations which are considered to be effective on the empathy level of the students such as gender, age, marital status, seniority are handled. To determine the independent variations and individuals' empathy levels, "Individual Information Form" and "The Scale of Education Empathy" which was prepared by Üstün DÖKMEN have been used.

The research consists of introduction and three parts. In the introduction part, the importance and the aim of the research, problem, hypothesis, assumptions, boundedness and related studies; in the first part subjects such as empathy and the importance and the history of the Quran Courses; in the second part, research's method, sample group and its features; in the third part, findings and comment are handled. In the conclusion part a general evaluation about the findings which were obtained in the research was made and recommendations were made.

In the statistical analysis of data which was obtained from the research, SPSS (Statistical for Social Sciences) WINDOWS 15.0 statistical package program, in the prove of hypothesis one-way analysis of variance (ANOVA), t test, pearson moment correlation have been used.

As a result, it is found that the average Quran Courses teachers' empathaty levels are in a high score like 73. 3748. This emphatich disposition levels are affected meaninful by some factors such as teachers' genders, education positions years of service, job status, taking an ampathy course and choosing their jobs willingly and having satisfaction, but this empathic disposition levels don't show a meaningful change according to the courses that they work.

Key words: Empathy, Quran Course, Empathic Tendency Scale.

ÖNSÖZ

Empati günümüzde çokça konuşulan ve üzerinde yoğun araştırmalar yapılan önemli kavramlardan birisidir. Kişinin kendini karşısındakinin yerine koyması, karşısındakinin duygularını anlaması ve bunu ona bildirmesi şeklinde tanımlanan empati, insanın varlık alemi ile olan ilişkilerini düzenler. İnsanların anlama ve anlaşılma ihtiyaçlarını gidererek hayatlarını mutlu, sağlıklı ve verimli bir şekilde sürdürebilmesini sağlar. Bütün bu yönleri ve daha fazlası ile empati, eğitim kurumlarının vazgeçilmezidir. Bu sebeple, eğitim faaliyetlerini üstlenenlerin empatik tavır geliştirmesi, eğitim-öğretiminin amaçlarına ulaşması noktasında büyük önem arz etmektedir.

Müslümanların kutsalı olan Kur'an-ı Kerim, Allah kelamı olması itibari ile okunması ve öğrenilmesi ibadet olan yüce bir Kitap'tır. Vahyin ilk muhatabı ve öğreticisi olan Hz. Peygamber (s.a.v) döneminden itibaren İslâm tarihi boyunca Kur'an öğretimi üzerinde ciddiyle durulmuştur. Önceleri evlerde ve küçük topluluklarla yürütülen bu faaliyet zamanla sistemleşmiş, bugün köklü bir kurum olan "Kur'an Kursları"nı ortaya çıkarmıştır. Resmiyette yegane din eğitimi kurumu olan Kur'an kursları, bünyesindeki eğitim-öğretim faaliyetlerini yürüten Kur'an kursu öğretmenleri vasıtası ile din eğitimi sahasında önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

Bu araştırmanın amacı, Kur'an kursu öğretmenlerinin empati düzeyini ortaya koymak, empati ile din arasındaki ilişkiyi incelemek, empatik bakış açısı geliştirmek için yapılması gerekenleri tespit etmektir. Bu sebeple çalışmamızda Kastamonu bölgesinde yer alan Kur'an kurslarında faaliyet gösteren öğretmenlerin empati düzeyleri, yaş, cinsiyet, medenî durum gibi çeşitli değişkenler açısından istatistiksel olarak analize tabi tutulmuş ve araştırmamıza katkı sağlayacak çeşitli bulgular elde edilmiştir.

Pek çok insan ve meslek grubunun empatik eğilim düzeyi araştırmalara konu olmuşken, Kur'an kursu öğreticileri üzerinde böyle bir çalışma yapılmamıştır. Çalışmamızın bu alandaki bir boşluğu doldurmasını ve yeni araştırmalara ışık tutmasını temenni ediyoruz.

Bu araştırmanın bütün aşamalarında bana yardımcı olan değerli danışman hocam Prof. Dr. Ali Rıza Aydın'a, araştırma sonuçlarının değerlendirilmesinde yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Mevlüt Kaya'ya, ilgili veri ve kaynaklara ulaşmama imkân sağlayan İnebolu İlçe Müftülüğü'ne, bana daima destek veren sevgili aileme ve ankete katılanlara teşekkürlerimi sunarım.

Sündüz BİNGÖL

İÇİNDEKİLER DİZİNİ

ÖZET.....	i
ABSTRAC.....	iii
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR.....	xiii

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ.....	1
II. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	2
III. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	3
IV. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	4
V. SAYILTIAR.....	4
VI. ALT PROBLEMLER.....	4
VII. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ.....	5
VIII. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI	6
IX. TANIMLAR.....	6
X. İLGİLİ KAYNAKLAR.....	7
A. KUR'AN KURSLARI İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR.....	7
B. EMPATİ İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR.....	10
XI. METODOLOJİ.....	13
A. EVREN VE ÖRNEKLEM.....	13
B. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI.....	13
1. Kişisel Bilgi Formu.....	13
2. Empatik Eğilim Ölçeği.....	14
C. VERİLERİN TOPLANMASI.....	15
D. VERİLERİN ANALİZİ.....	15

BÖLÜM I: TEORİK ÇERÇEVE

I-EMPATİ	16
A. EMPATİNİN KÖKENİ.....	16
B. EMPATİNİN TANIMI.....	18
C. EMPATİNİN ÖNEMİ.....	21
D. EMPATİ İLE KARIŞTIRILAN KAVRAMLAR.....	24
1. Empati ve Sempatî.....	24
2. Empati ve Özdeşim	26
3. Empati ve Sezgisel Tanı.....	28
4. Empati ve Telepati.....	28
E. BEN-MERKEZCİLİK (EGO-SANTRİZM) VE EMPATİ.....	29
F. EMPATİK GELİŞİM SÜRECİ.....	31
G. EMPATİ EĞİTİMİ.....	34
H. EMPATİK TEPKİ BASAMAKLARI.....	39
I. EMPATİ VE DİN.....	42
1. İslâmiyet'te Empatinin Yeri.....	43
2. Kur'an-ı Kerim'de Empati.....	46
3. Hz. Peygamber'in Yaşantısında Empati.....	53
II- KUR'AN KURSLARI.....	59
A. KUR'AN KURSU TARİHÇESİ.....	59
1. İlk Dönem Kur'an Kursu Faaliyetleri.....	60
2. Osmanlı Devleti Dönemi Kur'an Kursları.....	65
3. Cumhuriyet Dönemi Kur'an Kursları.....	66
B. KUR'AN KURSLARININ AMACI.....	70
C. KUR'AN KURSLARININ ÖNEMİ.....	70
D. KUR'AN KURSU ÖĞRETİM PROGRAMI.....	75
1. 32 Haftalık Kur'an Kursları ve Öğretim programı.....	77
2. Hafızlık Yaptıran Kur'an Kursları ve Öğretim Programı.....	78
3. Yaz Kur'an Kursları ve Öğretim Programı.....	80
4. Pilot Uygulama Yapan Kur'an Kursları ve Öğretim Programı.....	83

E. DİN GÖREVLİSİ OLARAK KUR'AN KURSU ÖĞRETİCİLİĞİ.....	86
F. KUR'AN KURSU ÖĞRETİCİLİĞİ VE ÖNEMİ	89
G. KUR'AN KURSU ÖĞRETİCİLERİNİN YETERLİLİĞİ.....	91
H. KUR'AN KURSU ÖĞRETİCİLİĞİNDE EMPATİK İLETİŞİM VE ÖNEMİ.....	100
I. KUR'AN KURSU ÖĞRETİCİLİĞİNDE EMPATİK İLETİŞİM ESASLARI.....	102
1. Muhatabın Rolüne Girme.....	102
2. Tedrîcilik.....	104
3. Etkin Dinleme.....	105
4. Geri Bildirim.....	106
5. Kolaylaştırma.....	107
6. Beden Dili.....	108
7. Müsamaha ve Yumuşaklık.....	109

BÖLÜM 2:BULGULAR VE YORUM

I.ÖRNEKLEME KATILAN KUR'AN KURSU ÖĞRETİCİLERİ İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER.....	112
A. CİNSİYET DURUMU	112
B. YAŞ DURUMU.....	113
C. EĞİTİM DURUMU.....	114
D. MEDENÎ DURUMU.....	114
E. ÇOCUK DURUMU.....	115
F. KIDEM DURUMU.....	115
G. MESLEĞİ İSTEYEREK SEÇME DURUMU.....	116
H. ÇALIŞTIĞI KURS SAYISI.....	117
I. GÖREV DURUMU	117
İ. MEMNUNİYET DURUMU.....	118
J. KİŞİSEL GELİŞİM KURSU ALMA DURUMU.....	118
K. İLETİŞİM-EMPATİ KURSU ALMA DURUMU.....	119

II. ÖRNEKLEME KATILAN KUR'AN KURSU ÖĞRETİCİLERİNİN EMPATİ DÜZEYİ

A. CİNSİYETE GÖRE ÖRNEKLEMİN EMPATİK EĞİLİM DÜZEYİ.....	119
B. YAŞA GÖRE ÖRNEKLEMİN EMPATİK EĞİLİM DÜZEYİ	123
C. EĞİTİM DURUMUNA GÖRE ÖRNEKLEMİN EMPATİK EĞİLİM DÜZEYİ.....	126
D. MEDENÎ DURUMUNA GÖRE ÖRNEKLEMİN EMPATİK EĞİLİM DÜ.....	128
E. ÇOCUK SAHİBİ OLMA DURUMUNA GÖRE ÖRNEKLEMİN EMPATİK EĞİLİM DÜZEYİ.....	132
F. KIDEM DURUMUNA GÖRE ÖRNEKLEMİN EMPATİK EĞİLİM DÜZEYİ.....	134
G. MESLEĞİ İSTEYEREK SEÇME DURUMUNA GÖRE ÖRNEKLEMİN EMPATİK EĞİLİM DÜZEYİ.....	137
H. ÇALIŞILAN KURS SAYISINA GÖRE ÖRNEKLEMİN EMPATİK EĞİLİM DÜZEYİ	139
I. GÖREV DURUMUNA GÖRE ÖRNEKLEMİN EMPATİK EĞİLİM DÜZEYİ.....	141
İ. GÖREVDEN MEMNUNİYET DURUMUNA GÖRE ÖRNEKLEMİN EMPATİK EĞİLİM DÜZEYİ.....	142
J. KİŞİSEL GELİŞİM KURSU ALMA DURUMUNA GÖRE ÖRNEKLEMİN EMPATİK EĞİLİM DÜZEYİ.....	144
K. İLETİŞİM-EMPATİ KURSU ALMA DURUMUNA GÖRE ÖRNEKLEMİN EMPATİ EĞİLİM DÜZEYİ.....	145

BÖLÜM 3-SONUÇ VE ÖNERİLER

A.SONUÇ.....	148
B.ÖNERİLER.....	150
1. Kurumsal Öneriler	151
2. Bireysel Öneriler.....	152
KAYNAKÇA.....	154
EKLER	168
Ek 1: Kişisel Bilgi Formu.....	168
Ek 2: Empatik Eğilim Ölçeği	170

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo -1: Cinsiyete Göre Dağılım.....	112
Tablo -2: Yaşa göre Dağılım.....	113
Tablo -3: Eğitim Durumuna Göre Dağılım.....	114
Tablo -4: Medenî Duruma Göre Dağılım.....	114
Tablo -5: Çocuk Durumuna Göre Dağılım.....	115
Tablo -6: Kıdem Durumuna Göre Dağılım.....	115
Tablo -7: Mesleği İsteme Durumuna Göre Dağılım.....	116
Tablo -8: Çalıştığı Kurs Sayısına Göre Dağılımı.....	117
Tablo -9: Görev Durumuna Göre Dağılım.....	117
Tablo -10: Memnuniyet Durumuna Göre Dağılım.....	118
Tablo -11: Kişisel Gelişim Kursu Alıp Almama Durumuna Göre Dağılım.....	118
Tablo -12: İletişim- Empati Kursu Alıp Almama Durumuna Göre Dağılım.....	119
Tablo-13: Cinsiyete Göre Kur'an Kursu Öğreticilerinin Empati Puanlarının İstatistiksel Analizi.....	120
Tablo.-14: Yaşa Göre Kur'an Kursu Öğreticilerinin Empati Puanlarının İstatistiksel Analizi.....	123
Tablo.-15: Yaşa Göre Öğreticilerinin Empatik Eğilim Düzeylerine Ait Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları	124
Tablo.-16: Eğitim Durumuna Göre Kur'an Kursu Öğreticilerinin Empati Puanlarının İstatistiksel Analizi	126
Tablo.-17: Eğitim Durumuna Göre Kur'an Kursu Öğreticilerinin Empatik Eğilim Düzeylerine Ait Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları	127
Tablo.-18: Medenî Durumuna Göre Kur'an Kursu Öğreticilerinin Empati Puanlarının İstatistiksel Analizi.....	129
Tablo.-19: Medenî Durumuna Göre Kur'an Kursu Öğreticilerinin Empatik Eğilim Düzeylerine Ait Tek Yönlü Varyans Analizi.....	129
Tablo.-20: Çocuk Sahibi Olma Durumuna Göre Kur'an Kursu Öğreticilerinin Empati Puanlarının İstatistiksel Analizi.....	132

Tablo.-21: Kıdem Durumlarına Göre Kur'an Kursu Öğreticilerinin Empati Puanlarının İstatistiksel Analizi	134
Tablo.-22: Kıdem Durumlarına Göre Kur'an Kursu Öğreticilerinin Empatik Eğilim Düzeylerine Ait Tek Yönlü Varyans Analizi.....	135
Tablo -23: Mesleği İsteyerek Seçme Değişkenine Göre Kur'an Kursu Öğreticilerinin Empati Puanlarının İstatistiksel Analizi.....	138
Tablo.-24: Çalışılan Kurs Sayısına Göre Kur'an Kursu Öğreticilerinin Empati Puanlarının İstatistiksel Analizi.....	139
Tablo -25: Çalışılan Kurs Sayısına Göre Öğreticilerinin Empatik Eğilim Düzeylerine Ait Tek Yönlü Varyans Analizi	140
Tablo.-26: Görev Durumuna Göre Kur'an Kursu Öğreticilerinin Empati Puanlarının İstatistiksel Analizi.....	141
Tablo.-27: Görevden Memnuniyet Durumuna Göre Kur'an Kursu Öğreticilerinin Empati Puanlarının İstatistiksel Analizi.....	143
Tablo.-28: Kişisel Gelişim Eğitimi Değişkenine Göre Kur'an Kursu Öğreticilerinin Empati Puanlarının İstatistiksel Analizi.....	144
Tablo.-29: İletişim-Empati Kursu Alma Durumuna Göre Kur'an Kursu Öğreticilerinin Empati Puanlarının İstatistiksel Analizi.....	146

KISALTMALAR

a.g.e.: Adı Geçen Eser

a.g.m.: Adı Geçen Makale

a.g.t.: Adı Geçen Tez

Ark.: Arkadaşları

Akt.: Aktaran

Bkz.: Bakınız

C. : Cilt

Çev.: Çeviren

C.Ü: Cumhuriyet Üniversitesi

Diğ.: Diğerleri

Der.: Derleyen

DİB: Diyanet İşleri Başkanlığı

DİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

DEM: Değerler Eğitim Merkezi

Ed.: Editör

FBE: Fen Bilimleri Enstitüsü

Hz.: Hazreti

İSAM: İslâm Araştırmaları Merkezi

İFAV: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları

TDV: Türkiye Diyanet Vakfı

TDK: Türk Dil Kurumu

M.Ü.İ .F.V.:Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı

S. :Sayı

Sad.: Sadeleştiren

S.Ü: Sakarya Üniversitesi

SBE: Sosyal Bilimler Enstitüsü

SPSS: Statistical Package For Social Sciences

T.C.: Türkiye Cumhuriyeti

Ts.: Tarihsiz

Ünv.: Üniversitesi

vb: Ve benzeri

Yay: Yayınları

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

Günlük yaşamda oldukça önemli bir yeri olan iletişimin en önemli öğelerinden biri empatidir. Anlamaların ve kavramların doğru olarak paylaşılması yoluyla yakınlaşma süreci olan iletişimde empatik yaklaşım, her şeyden önce doğru mesaj alışverişinin en etkili ve güvenilir uygulama biçimidir.¹

İnsanı anlama ve tanıma çabası olarak empatinin, Theodor Lips'in "einfuhlung" kavramını ortaya atıp geliştirmesi² ve Titchener'in Yunanca "empathia"dan yola çıkarak bugünkü empati kavramını ortaya çıkarmasına kadar, özellikle kişiler arası ilişkilerdeki yeri ve önemi artarak devam etmektedir³ Psikolojik danışma ilişkilerinden günlük anlamdaki insan ilişkilerine kadar kullanım alanı olan empati kavramı, insana hizmet veren tüm meslek alanlarında geçerliliği ve kullanılabilirliği olan bir özelliktir.

Hayatın her alanında sağlıklı ve kaliteli bir iletişimin gerçekleşmesinde empatik yaklaşımın büyük rolü vardır. Özellikle eğitim sahasında öğreticilerin empatik düzeylerinin yüksek oluşu; öğrencileri daha iyi anlamasına, onların ihtiyaçlarına cevap vermesine, öğrenciler arasındaki çatışmaları daha kolay denetim altına almasına zemin hazırlar. Öğretmeni, öğrencilerin gözünde sevilen, değer verilen bir noktaya taşır. Empatik bir tutuma sahip olmayan öğretmen, belli bir bilgi alanını öğretmede ne kadar iyi olursa olsun, hümanist anlayış kapsamındaki amaçları gerçekleştirmede eksik kalacak ve bilginin öğrencinin dünyasında öznel

¹ İpek Yaydırgan, "Grup Rehberliği Yolu İle Empatik Beceri Geliştirmede Edebi Eserlerin Kullanımı", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2008), s. 45.

² Carl Rogers, "Empatik Olmak Değeri Anlaşılmamış Bir Varoluş Şeklidir" , Füsün Akkoyun (Çev.), Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 16, 1983, ss. 103-124.

³ Muhammed Altun, "İslam Eğitim Geleneğinin Temel Kaynaklarında Empatik Yaklaşım", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretmenliği Ana Bilim Dalı, 2006), s. 2.

yapılanmasını engelleyecektir.⁴ Oysa eğitimin en genel amacı, bireylerin yaratıcılığını, girişimciliğini, sorumluluk duygusunu ve liderlik özelliklerini geliştirmek, sosyalleşmelerini sağlamak, farklı kişilikteki insanlarla uyum içinde yaşayabilen ve dolayısıyla motivasyonu yüksek başarılı insanlar yetiştirmektir. Bu amaçları gerçekleştirme noktasında, eğitimcilerin empatik tutum sergilemeleri son derece önemlidir.

Eğitim faaliyetlerini yürüten, öğrenci-öğretmen ilişkilerinin yaşandığı yaygın eğitim kurumlarından birisi de Kur'an kurslarıdır. Kur'an-ı Kerim'i usulüne uygun olarak yüzünden okumayı öğretmek, ibadetler için gerekli sure, ayet ve duaları ezberletmek, hafızlık yaptırmak ve İslâm dininin inanç, ibadet ve ahlâk esasları hakkında bilgiler vermek için Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı Kur'an kurslarında çalışan personel ise Kur'an kursu öğreticisidir.⁵

Kurs öğreticilerinin empatik davranabilmesi için önce kendilerinin bu anlayışı kazanmış olmaları ve empatik düzeylerinin yüksek olması gerekmektedir. Empati düzeyi yüksek öğreticiler, öğrencilerini daha iyi anlayacak, gerektiğinde onların rolüne girecek, problemlerine daha sağlıklı eğilecek ve öğrencilerle sağlıklı bir iletişim kuracaktır.

Yaygın din eğitimi kurumu olan Kur'an kurslarında görev yapan öğreticilerin empati düzeylerinin belirlenmesi, karşılaştırılması, birtakım değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığının tespit edilmesi ve empati düzeyinin artırılması için neler yapılabileceğinin ortaya konulması araştırmamızın temel problemidir.

II. ARAŞTIRMANIN AMACI

Empati kavramı son yüzyıllarda keşfedilmiş ve tanımlanmış gibi görünse de, insanın var olduğu günden beri arzu edilen, hedeflenen bir tutum ve önem verilen ahlaki bir olgudur. Dinler tarafından tavsiye ve teşvik edilen bir düşünce ve davranış biçimidir.

⁴ Yaşar Özbay-Mustafa Şahin, "Empatik Sınıf Atmosferi Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 19, 2000, ss. 104-113.

⁵ Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Kursları ile Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönetmeliği, 2003.

Özellikle İslâm dini empati konusunda açık ve net emirler buyurmakta, empatik düşünce yapısına sahip olmayı imanın bir gereği olarak sunmaktadır.

Bu araştırmanın amacı, modern psikolojinin verileri ve İslamiyet'in yaklaşımı ışığında empati kavramını incelemek, yaygın eğitim kurumu olan Kur'an kurslarında görev yapan Kur'an kursu öğretmenlerinin empati düzeylerini belirlemek, bağımsız değişkenler çerçevesinde incelemek, nitelikli bir eğitim-öğretim için elzem olan empatik yaklaşımın öneminin kavranmasına katkıda bulunmak ve öğretmenlerin empatik tutum sahibi olmaları için yol göstermektir.

III. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Kısaca “iletişim” adını verdiğimiz bilgi alışverişi, yaşamdaki önemli olaylardan birisidir. Sadece insanlar değil bütün canlılar yaşamlarını sürdürebilmek için iletişimde bulunmak zorundadır. Bütün canlıların ihtiyaç duyduğu iletişimin insan yaşamındaki yeri ise bambaşkadır. Çünkü insan diğer canlılardan farklı olarak sürdürmekte olduğu iletişimlerini inceleme ve geliştirme farkına sahiptir. Ve sadece insanlar birbirlerinin rollerine bürünüp, birbirleriyle empati kurma şansına sahiptir.⁶ Sahip olunan bu şansın değerlendirilmesi demek, insanların birbirleriyle empati kurup birbirini anlaması ve buna göre davranış biçimi geliştirmesi demektir. Bu da, çatışmaksızın iletişimde bulunma, anlaşılma isteğinin verdiği huzuru hissetme, yanlış anlaşılmalardan doğan problemlerin önüne geçme ve yaşam kalitesini artırma gibi arzulanan sonuçları ortaya çıkarır.

Bu çalışmamızda insan ilişkilerinde önemli bir yeri olan empati kavramını etraflıca ele alıp, din eğitimi sahasında doldurulamaz bir yeri olan Kur'an kurslarından bahsedeceğiz. Bu kurumları ayakta tutan, buralardaki eğitim-öğretim hizmetlerini yürüten Kur'an kursu öğretmenlerinin empati düzeylerini inceleyeceğiz. Elde ettiğimiz sonuçları değerlendirip, eksik görülen noktalar için tavsiyelerde bulunacağız.

⁶ Üstün Dökmen, *Sanatta ve Günlük Yaşamda İletişim Çatışmaları ve Empati*, 41. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2009, s. 15.

Sosyal bilimlerde bir asırdır üzerinde çalışılan empatinin ülkemizdeki geçmişi oldukça yenidir. Son yıllarda bazı meslek gruplarının empatik durumları çeşitli değişkenler açısından incelenmiş, çeşitli araştırmalara konu olmuş ancak Kur'an kursu öğretmenlerinin empati düzeyleri ve Kur'an eğitiminde empatinin yeri göz ardı edilmiştir. Oysa empati her sahada önemli olduğu gibi Kur'an eğitimi sahasında da önem arz etmektedir. Bu anlamda çalışmamızın bir boşluğu dolduracağını düşünüyoruz.

IV. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmanın amaçları doğrultusunda öncelikle kapsamlı bir literatür çalışması yapılmıştır. İletişim, psikoloji, din psikolojisi, din eğitimi, sosyoloji vb. alanlarla ilgili kaynakların yanı sıra; Kur'an-ı Kerim'den, tefsir ve hadis kaynaklarından istifade edilmiştir.

Araştırmamızda veri toplama araçlarından anket ve kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Verilerin toplanmasının ardından SPSS 15.0 paket programı vasıtası ile veriler incelenmiş, analiz edilmiş ve yorumlanmıştır.

V. SAYILTILAR

- a) Araştırma sonucu elde edilen bilgiler gerçeği yeterince yansıtmaktadır.
- b) Kullanılan empati ölçeği, ölçülmesi istenen özellikleri ölçmek için yeterlidir.
- b) Katılımcılar ölçek sorularını içtenlikle cevaplamışlardır.
- c) Seçilen örneklem grubu, araştırma evrenini temsil etmektedir.

VI. ALT PROBLEMLER

Araştırmanın temel problemi çerçevesinde aşağıdaki bazı alt problemlere cevap aranacaktır.

1. Cinsiyet faktörüne göre öğretmenlerin empati düzeyleri arasında fark var mıdır?
2. Yaş faktörüne göre öğretmenlerin empati düzeyleri arasında fark var mıdır?

3. Eğitim durumlarına göre öğretmenlerin empati düzeyleri arasında fark var mıdır?
4. Medenî durumlarına göre öğretmenlerin empati düzeyleri arasında fark var mıdır?
5. Çocuk sahibi olup olmamalarına göre öğretmenlerin empati düzeyleri değişiklik göstermiş midir?
6. Mesleği isteyerek seçip seçmemeleri ile empati düzeyleri arasındaki ilişki nedir?
7. Çalışılan kurs sayısının empati düzeyi üzerinde etkisi var mıdır?
8. İdarecilik görevi olan öğretmenlerin empatik düzeyi ile sadece öğreticilik görevi olanların empati düzeyi arasında fark var mıdır?
9. Mesleği icra etmekten memnuniyet duyanlarla duymayanların empati düzeyi arasında fark var mıdır?
10. Kıdem durumu fazla olan ile kıdem durumu az olan öğretmenlerin empati düzeyi arasında farklılık var mıdır?
11. Kişisel gelişim konusunda eğitim-seminer almanın empati düzeyi üzerinde etkisi var mıdır?
12. İletişim-empati eğitimi almak empati düzeyini arttıran bir faktör müdür?

VII. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ (DENENCELER)

Araştırmanın alt problemlerine dayalı olarak şu hipotezler oluşturulmuştur.

- 1) Bayan Kur'an kursu öğretmenlerinin empati düzeyi, erkek öğretmenlere göre daha yüksektir.
- 2) Yaşı büyük olan öğretmenlerin empati düzeyi, yaşı küçük olanlara göre yüksektir.
- 3) Eğitim durumu arttıkça empati düzeyi artmaktadır
- 4) Medenî durum açısından boşanmış olan öğretmenlerin empati düzeyi, bekar ve evli olanlara göre düşüktür.
- 5) Evli öğretmenlerin empati düzeyi bekar ve boşanmışlara göre yüksektir.
- 6) Çocuk sahibi olan öğretmenlerin empati düzeyi, çocuk sahibi olmayanlara göre yüksektir.

- 7) Meslekî kıdemi fazla olan öğreticilerin empati düzeyi, kıdemi az olanlardan yüksektir.
- 8) Mesleği isteyerek seçen öğreticilerin empati düzeyi, mesleği gönülsüz seçen öğreticilerin empati düzeyinden yüksektir.
- 9) Fazla sayıda kursta çalışan öğreticilerin empati düzeyi az sayıda kursta çalışanlara göre yüksektir.
- 10) Yöneticilik görevi olanların empati düzeyi, yöneticilik görevi olmayanlara göre yüksektir.
- 11) Yaptığı işten memnun olanların empati düzeyi memnun olmayanlara göre daha yüksektir.
- 12) Kişisel gelişim kursu alanların empati düzeyi almayanlara göre yüksektir.
- 13) İletişim- empati eğitimi almış olan öğreticilerin empati düzeyi, almayanlara göre yüksektir.

VIII. SINIRLILIKLAR

- a) Araştırmada ele alınan empatik beceri düzeyi Dökmen'in (1988) "Empatik Eğilim  l eği" nden alınan puanlarla sınırlıdır.
- b) Araştırma bulgularının sonuçları örneklemle sınırlıdır.
- c) Araştırmanın denekleri Kastamonu bölgesiyle sınırlıdır.
- c) Araştırma temel bilgi toplama aracı olarak anket ve kişisel bilgi formu ile sınırlıdır.

IX. TANIMLAR

Eğitim: Bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla ve kasıtlı olarak davranış değişikliği oluşturma sürecidir.⁷

Kur'an Kursu: Hedef kitlesine Kur'an-ı Kerim'i yüzünden okumayı öğretmek ve temel dini bilgileri vermek ve milli değerleri kazandırmak amacıyla kurulan Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı yaygın din eğitimi kurumlarıdır.⁸

⁷ Mehmet Zeki Aydın, *Din  ğretiminde Yöntemler*, 4. Baskı, İstanbul: Nobel Yayınevi, 2009, s. 5.

⁸ Mehmet Akif Kılavuz, *Kur'an Kurslarında Yetişkin Din Eğitimi*, İstanbul: Düşünce Kitabevi, 2005, s. 20.

Kur'an Eğitimi: Kur'an-ı Kerim'i usûlüne uygun olarak okumak, ezberlemek ve bunlarla beraber içeriğinin de öğretilmesini kapsayan öğretim sürecidir.⁹

Kur'an Kursu Öğreticisi: Kur'an-ı Kerim'i usûlüne uygun olarak yüzünden okumayı öğretmek, ibadetler için gerekli sure, ayet ve duaları ezberletmek, hafızlık yaptırmak ve İslam dininin inanç, ibadet ve ahlâk esasları hakkında bilgiler veren Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı Kur'an kurslarında çalışan personeldir.

İletişim: İletiyi gönderen “kaynağı” bu iletiyi alıp yorumlayan “hedefi” ve bunlar arasında gönderilen “ileti” ile alakalı süreçleri açıklayan kavramdır.¹⁰ Daha özel bir ifade ile iki birim arasında birbiriyle ilişkili mesaj alışverişi,¹¹ duygu, düşünce ya da bilgilerin her türlü yolla başkalarına aktarılması¹² işlemidir.

Empati: Bir kişinin kendisini karşısındaki kişinin yerine koyarak olaylara onun bakış açısıyla bakması, o kişinin duygularını ve düşüncelerini doğru olarak anlaması, hissetmesi ve bu durumu ona iletmesi sürecidir.¹³

Empatik Eğilim: Bireyin günlük yaşamda empati kurma potansiyelidir ve empatik iletişim kurabilme için gerekli temel bir beceridir.¹⁴

X. İLGİLİ KAYNAKLAR

A-KURAN KURSLARI İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR

Kur'an kursları, eski ve köklü bir kurum olmasına rağmen, üzerinde yapılan çalışmalar sınırlıdır. Ancak son yıllarda artış göstermektedir. Bu çalışmalardan bazıları hakkında özet bilgiler vermek istiyoruz.

⁹ Tuğba Aybala Uzuner, “Kız Kur'an Kursları Olgusuna Sosyolojik Bir Yaklaşım-Zeynel Abidin Kız Kuran Kursu Örneği”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi SBE, 2009), s. 3.

¹⁰ Numan Konuk, “Aile İçi İletişim”, *Aile ve Eğitim*, M. Faruk Bayraktar (ed.), İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010, s. 203.

¹¹ Doğan Cüceloğlu, *Yeniden İnsan İnsana*, 22. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000, s. 68.

¹² Mete Çamdereli, *İletişime Giriş*, 1. Baskı, İstanbul: Dem Yayınları, 2008, s. 14.

¹³ Dökmen, *a.g.e.*, s. 157.

¹⁴ Yusuf Batar, *Empatik Din Eğitimi*, 1. Baskı, Ankara: Elips Yayınları, 2011, s. 36.

Akyürek (2005) tarafından hazırlanan “Kur’an Kursu Öğreticilerinin Yeterlilikleri” isimli makale¹⁵ ve Çekin (2005) tarafından hazırlanan “Din Görevlisinden Beklentiler ve Din Görevlilerinin Mesleki Yeterlilikleri”¹⁶ isimli yüksek lisans tez çalışmasında, öğretmenlerin mesleklerini başarıyla yapabilmeleri ve gereken eğitim-öğretim hedeflerine ulaşabilmesi için birtakım özelliklere, vasıflara sahip olmaları gerektiği ortaya konulmuştur. “Yeterlilik” olarak isimlendirilen bu vasıflar, kategorize edilerek ve maddeleştirilerek net bir şekilde ifade edilmiştir.

Çaylı (2005)’nın yüksek lisans çalışmasında, Kur’an kursu öğretmenlerine göre hafızlık öğretimi ve problemleri araştırılmıştır. Göller Bölgesi’nde yer alan kurs öğretmenleri üzerinde yapılan anketlerin yorumlanmasıyla, hafızlık öğretim programının hafızlık yaptırma amacı taşıdığı, Kur’an kurslarının ise nitelik ve nicelik bakımından yeterli sayıda olmadığı, öğretmenlerin pedagojik formasyon eğitimini yeterince almadığı sonuçlarına varılmıştır.¹⁷

Öztürk (2007), “Kuran Kursu Öğrencilerinde Depresyon Düzeyi Üzerine Bir Araştırma (Konya Örneği)” isimli tez çalışmasında, Konya bölgesinde yatılı eğitim alan kurs öğrencilerinden tesadüfî örneklem yoluyla seçtiği 394 denek üzerinden hareket etmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak, 31 sorudan oluşan Kişisel Bilgi Formu ve Beck Depresyon Envanteri kullanılmıştır. Elde edilen verilerin istatistiksel analizlerinde ise “Bağımsız Grup T Testi” ile “Tek Yönlü Varyans Analizi” teknikleri kullanılmıştır. Kur’an kurslarının tarihinin, olumlu olumsuz yönlerinin ortaya konulduğu çalışmada sonuç olarak Kur’an kursu öğrencilerinin orta derecede depresyon grubuna girdiğine ve buna yol açan sebeplere değinilmiştir.¹⁸

¹⁵ Süleyman Akyürek, “Kur’an Kursu Öğreticisinin Mesleki Yeterlilikleri”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2005/1, S. 18, ss. 175–192.

¹⁶ Abdülkadir Çekin, “Din Görevlisinden Beklentiler ve Din Görevlilerinin Mesleki Yeterlilikleri”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, S.Ü.S.B.E, 2005).

¹⁷ Ahmet Fatih Çaylı, “Kur’an Kursu Öğreticilerine Göre: Hafızlık Öğretimi ve Problemleri -Göller Bölgesi Örneği”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, 2005).

¹⁸ Özlem Öztürk, “Kur’an Kursu Öğrencilerinde Depresyon Düzeyi Üzerine Bir Araştırma”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, 2007).

Aydın (2008) tarafından hazırlanan makalelerden oluşan “Din Eğitimi Kurumu Olarak Kur’an Kursu” isimli çalışma, bu kurumlar hakkında zihinlerde oluşan pek çok soru ve söyleme açıklık getirecek şekildedir. Çalışmada Kur’an kurslarının biricik yaygın din eğitimi kurumu olduğu, isteğe bağlı eğitim verildiği, verilen din eğitiminin hayatiliği, Kur’an kursu öğretmenlerinin önemli bir misyonu olduğu gibi konulara değinilmiş; kursların başarısının öğretmenlerin başarısına bağlı olduğu, bunun içinde öğretmenlerin birtakım yeterliklere sahip olması ve öğrencilerle sağlıklı bir iletişim kurması gerektiği vurgusu yapılmıştır.¹⁹

Ünal (2008) tarafından hazırlanan “Yetişkinlerde Din Olgusu ve Kur’an Kurslarında Öğretim” isimli doktora çalışmasında, Ankara’da bulunan 50 Kur’an kursu ve 1014 Kur’an kursu öğrencisi örneklem kabul edilmiş, Kur’an kurslarının tarihsel gelişimi ve değişimi, yetişkin din eğitimi gibi konulara yer verilmiştir. Türkiye genelindeki Kur’an kurslarında 2004–2005 yılında uygulamaya konulan “Kur’an Kursları Öğretim Programı”nın yetişkin öğrencilerdeki din olgusuna ne derece uygun olup, onların ilgi ve ihtiyaçlarına hangi ölçüde cevap verdiği ölçülmeye çalışılmış, yetişkinlere yönelik olarak öğretime devam etmekte olan Kur’an kurslarında uygulanan “öğretim programı”nın temelleri, amaçları/hedefleri ortaya konulmuştur.²⁰

Uzuner (2009), “Kız Kuran Kursları Olgusuna Sosyolojik Bir Yaklaşım- Zeynel Abidin Kız Kuran Kursu Örneği” isimli yüksek lisans tez çalışmasında; kursların tarihi, kurumsallaşması ve sosyo-kültürel yapıları, toplumdaki yeri, geleceği hakkında bilgiler vermiştir.²¹

Demir (2010) çalışmasında, geçmişten günümüze Kur’an öğretimi, kursların tarihsel gelişimi, Kur’an kursu öğretmenlerinin durumu ve yaz kursları olmak üzere, Kur’an kursları ile ilgili pek çok konuya açıklık getirmiştir.²²

¹⁹ M. Şevki Aydın, *Bir Din Eğitimi Kurumu Olarak Kuran Kursu*, Ankara: DİB Yayınları, 2008.

²⁰ Ali Ünal, “Yetişkinlerde Din Olgusu ve Kur’an Kurslarında Öğretim-Ankara İli Bir Alan Araştırması”, (*Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008).

²¹ Uzuner, *a.g.t.*

²² Recep Demir, “Yaz Kurslarında Kur’an Öğretimi”, (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Sakarya Üniversitesi SBE, 2010).

Başkurt (2011) tarafından ortaya konulan “İslam Eğitiminde Kur’an Öğretimi ve Kur’an Kursları” konulu çalışmada, ilk vahiy ile başlayan Kur’an öğretim faaliyetlerinin günümüze kadar olan tarihi seyri ele alınmış, günümüz Kur’an kursu faaliyetleri ortaya konulmuş, olumlu ve olumsuz tarafları ifade edilerek çeşitli tavsiyelerde bulunulmuştur.²³

Söz konusu çalışmaların, Kur’an kursları ile ilgili verdiği bilgiler araştırmamıza katkı sağlamıştır

B. EMPATİ İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR

Uygun (2006)’un psikiyatri servisinde çalışan hemşirelerin empati beceri düzeylerinin belirlenmesine yönelik çalışmasında, hemşirelerin çalışma şekli, medeni durumu, çalıştığı servisten memnun olup olmama durumu değişkenleri ile empati puanları arasındaki ilişki araştırılmıştır. Araştırmanın sonucunda evli olanların bekarlara göre; doktora eğitimi alanların lisans veya yüksek lisans eğitimi alanlara göre; psikiyatri servisini kendi isteğiyle seçenlerin seçmeyenlere göre empati düzeyleri daha yüksek bulunmuştur.²⁴

Özcan (2007)’ın “Empati ve Dini İnanç Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma” isimli yüksek lisans tez çalışmasında; empati ile din arasındaki ilişki incelenmiş, dindarlığın empatik iletişim üzerindeki etkisi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırma sonucunda, dindarlık ile empatinin toplam puanında bir ilişki olmamasına rağmen empatinin alt boyutlarından empatik ilgi ile dindarlık arasında pozitif korelasyon olduğu sonucuna ulaşılmıştır.²⁵

Alper (2007)’in, sınıf öğretmenleri ve psikolojik danışmanların duygusal zekâ, iletişim ve empati beceri düzeylerini karşılaştırdığı araştırmasına 151 psikolojik

²³ İrfan Başkurt, “İslam Eğitiminde Kur’an Öğretimi ve Kur’an Kursları”, *DEM Dergi*, 1/2011, ss. 51–57.

²⁴ Emine Uygun, “Psikiyatri Servisinde Çalışan Hemşirelerin Empati Beceri Düzeylerinin Belirlenmesi”, (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversite Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2006).

²⁵ Zeynep Özcan, “Empati ve Dinî İnanç Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma”, (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Atatürk Üniversitesi SBE, 2007).

danışman ve 166 sınıf öğretmeni katılmıştır. Araştırmada “Duygusal Zekâ Ölçeği” ; Dökmen tarafından geliştirilen “Empatik Beceri Ölçeği B- Formu” ; Ersanlı ve Balcı tarafından geliştirilen “İletişim Becerileri Envanteri” kullanılmıştır. Araştırma sonucunda psikolojik danışmanların empatik beceri puanları sınıf öğretmenlerinin puanından anlamlı düzeyde yüksek çıkmıştır. Bununla birlikte sınıf öğretmenlerinin iletişim beceri puanları psikolojik danışmanların iletişim becerileri puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksek çıkmıştır. Duygusal zekâ düzeyleri açısından karşılaştırıldıklarında anlamlı düzeyde bir farklılık bulunmamıştır.²⁶

Atlı (2008) tarafından “Çocuk Yuvaları ve Yetiştirme Yurtlarında Çalışan Personelin Empatik Eğilim Düzeylerinin İncelenmesi” konulu bilim uzmanlığı çalışmasında; Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgesindeki 11 çocuk yuvası ve 8 yetiştirme yurdunda çalışan 243 personelin bizim de çalışmamızda kullandığımız empatik eğilim ölçeği ile empati düzeyleri ölçülmüştür. Eğitim düzeyi yüksek olanın düşük olana göre; maaşı daha yüksek olanın düşük maaşlı çalışana göre ve bayan olan personelin erkek personele göre empatik eğilimlerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.²⁷

Morris (1999) çalışmasında, öğretmenlerin empati anlayışını ve onların empatik deneyimlerinin temelini araştırmıştır. Araştırmada ayrıca, öğretmenlerin empatik olarak nitelendirdikleri davranışları, tutumları ve öğretmenlerin sınıflarda öğrencilerin yaramazlıklarını nasıl yönettikleri özellikle öğrenci disiplinine bakışları ele alınmıştır. Bu amaçla 5 devlet ortaokulundan kadın ve erkek 20 öğretmen ile görüşülmüş, bir görüşme protokolü ve 4 ölçek kullanılmıştır. Kullanılan ölçekler, öğretmen empati ölçeği, Kilpatrick&Cantril Self- Anchoring Scale, Hypothetical Situations Activity ve Teacher Stories. Bilgiler teybe kaydedilen görüşmelerin çözümlenmesiyle toplanmış ve analiz edilmiştir. Bulgular, katılan öğretmenlerin açık tutarlı bir empati anlayışına sahip olduklarını göstermiştir. Öğretmenler

²⁶ Dilek Alper, “Psikolojik Danışmanlar ve Sınıf Öğretmenlerinin Duygusal Zekâ Düzeyleri -İletişim ve Empati Becerilerinin Karşılaştırılması”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2007).

²⁷ Abdullah Atlı, “Çocuk Yuvaları ve Yetiştirme Yurtlarında Çalışan Personelin Empatik Eğilim Düzeylerinin İncelenmesi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi SBE, 2008).

öğrencileri yetiştirmek, öğrenciyi değerli ve saygılı bir şekilde ele almak, öğrenci davranışlarına anlayışlı bakmak konusunda kendilerini bu işe yatkın görmüşlerdir. Bulgular ayrıca, bu öğretmenlerin yaramaz öğrencilerini eğitmek için ileri stratejiler kullandıklarını belirtmişlerdir. Bunun için, okul danışmanından yardım almaya çalıştıkları, farklı durumlardaki bireyler arasındaki uzaklık üzerinde çalıştıkları, dersten sonra sınıf dışında öğrenciler ile davranışları hakkında konuştukları tespit edilmiştir. Ayrıca öğrenciler ile göz teması kurdukları, öğrencilerin davranışları üzerinde daha fazla sorumluluk aldıkları, sınıf beklentilerini öğrencilere bildirdikleri, yerine getirememesi sebebi mantıklı ise öğrencilere dersin gereklerini yerine getirmek için fırsat verdiklerini göstermiştir. Öğrencilerinin başarı hikâyeleri hakkında etkileyici örnekler veren öğretmenlerin, öğrenciler üzerinde pozitif etkiye sahip olabileceği de görülmüştür.²⁸

Austin ve arkadaşları (2005), birinci sınıftaki 156 tıp öğrencisinin duygusal zekâ ve hekim empati ölçümlerini, iletişim becerileri eğitimi hakkındaki hislerini değerlendirmişlerdir. Araştırma sonucunda, kadınların duygusal zekâ puanları erkeklerin puanlarından anlamlı şekilde daha yüksek bulunmuştur. Yüksek duygusal zekâyâ sahip öğrenciler iletişim becerileri ile ilgili olumlu duygularını bildirmişlerdir. Ayrıca bu araştırma da duygusal zekâ puanı ile empati puanları arasında da pozitif bir ilişki bulunmuştur.²⁹

Çetin (2010) tarafından hazırlanan “Ortaöğretim Düzeyi Gençlerde Dindarlık ve Empati İlişkisi” konulu yüksek lisans tez çalışmasında; Isparta bölgesindeki 446 lise öğrencisi üzerinde uygulanan dindarlık ve empatik eğilim ölçeğinden elde edilen veriler incelenmiştir. Dindarlık ve empatik eğilim arasında pozitif bir korelasyon tespit edilmiştir. Dindarlık puanı arttıkça empatik eğilim ölçeğinden elde edilen puan da artmıştır.³⁰

²⁸ Akt. Dev, *a.g.t.*, ss. 33–34.

²⁹ Akt.Alper, *a.g.t.*, s. 89.

³⁰ Ümit Fahri Çetin, “Orta Öğretim Düzeyi Gençlerde Dindarlık-Empati İlişkisi”, (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010).

XI. METODOLOJİ

A.EVREN VE ÖRNEKLEM

Araştırmanın evrenini Kastamonu il merkezi ve ilçelerinde görev yapan Kur'an kursu öğretmenleri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini, evren içinden tesadüfi örneklem yoluyla seçilen 209 adet Kuran kursu öğreticisidir. Deneklerden ölçme araçlarını içtenlikle yanıtlamaları istenmiş, toplanan 209 ölçme aracından, 7 tanesinin eksik ve yanlış doldurulduğu tespit edildiği için geriye kalan 202 öğretici araştırmanın örneklemini oluşturmuştur.

B. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Araştırmada kullandığımız teknik “anket” tekniğidir. Belirli bir amaç ve plana göre hazırlanmış soru listesi olarak tanımlanan “anket”, survey metotları içerisinde en çok kullanılan tekniklerdendir.³¹

Kısa zamanda pek çok kişiye ulaşma imkânı sağlayan ve sosyal bilimlerde sıklıkla kullanılan anket, araştırmamız için temel teknik kabul edilmiştir. Bununla birlikte anketleri yüz yüze uyguladığımız için, “mülakat ve gözlem” tekniklerinin avantajlarından da istifade edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızda kullandığımız anket “kişisel bilgi formu” ve “empatik eğilim ölçeği” olmak üzere iki bölümden müteşekkildir.

1. Kişisel Bilgi Formu

Araştırmanın bağımsız değişkenlerini ölçmek için tarafımızdan 12 maddeden oluşan bir kişisel bilgi formu hazırlanmıştır. Bu form, ankete katılan söz konusu Kur'an kursu öğretmenlerinin, cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, meslekî kıdem, yöneticilik durumu, meslek seçimi, medenî durum, çalıştığı kurum sayısı, iş memnuniyeti, çocuk durumu, kişisel gelişim eğitimi alma durumu, iletişim eğitimi

³¹ Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, 19. Baskı, İstanbul: Nobel Yayınları, 2009, s. 176.

alma durumu gibi bilgileri toplamak maksadıyla hazırlanmıştır. Kişisel bilgi formunu oluşturan maddeler belirlenirken ilgili literatür taranmış ve empatik beceriye etki edebilecek faktörler dikkate alınmıştır.

2. Empatik Eğilim Ölçeği

Empatik Eğilim Ölçeği (EEÖ), empatinin duygusal bileşenini ve bireylerin günlük yaşamdaki empati kurma potansiyellerini ölçmek amacıyla Dökmen (1988) tarafından geliştirilmiştir. EEÖ' nün bazı maddeleri, ben-merkezci iletişimin özelliklerini yansıtan maddelerden oluşmaktadır. EEÖ, likert tipte bir ölçek olup, 20 sorudan oluşmakta ve her soruya 1'den 5'e kadar puan verilerek bireylerin o maddedeki görüşe ne ölçüde katıldıklarını belirtmektedir. EEÖ' nün sekiz maddesi, deneklerin "evet" işaretleme eğilimlerini dengelemek için negatif cümlelerden oluşmaktadır.

Puanlama

Bireyler ölçekteki 20 soruya 1'den 5'e kadar puan vermektedir. Puanlar toplanırken 3,6,7,8,11,12,13,15. sorular tersinden toplanmaktadır. Ölçekte alınacak en az puan 20, en fazla puan 100'dür. Toplam puan deneklerin empatik eğilim puanlarını ifade eder. Puanın yüksek olması, empatik eğilimin yüksek olduğunu; düşük olması empatik eğilimin düşük olduğunu gösterir.

Güvenilirlik

EEÖ, Dökmen (1988) tarafından 70 kişilik bir öğrenci grubuna ölçeğin tekrarı yöntemiyle, üç hafta arayla iki defa uygulanmıştır. Bu uygulamadan elde edilen ölçeğin güvenilirliği 0.82'dir. Deneklerin ölçeğin tek ve çift maddelerinden aldıkları puanlar arasındaki ölçeği yarılama güvenilirliği 0.86 olarak bulunmuştur. Ölçeğin araştırma grubu için Cronbach Alpha ile hesaplanan güvenilirlik katsayısı 0.72 olarak bulunmuştur.

Geçerlik

EEÖ'nün geçerlik çalışması yine Dökmen (1988) tarafından yapılmıştır. 24 kişilik bir denek grubunun EEÖ ve Edwards Kişisel Tercih Envanteri'nin "Duyguları Anlama" bölümünden aldıkları puanlar arasındaki ilişkinin geçerliği 0.68 olarak bulunmuştur.

C. VERİLERİN TOPLANMASI

Uygulamanın yapılacağı kursların belirlenmesinin ardından ilgili mercilerden gerekli izinler alınmış ve anketler araştırmacı nezaretinde uygulanmıştır. Uygulamalar 2010–2011 öğretim döneminin ikinci yarısında nisan-mayıs ayları arasında gerçekleştirilmiştir. Yönetici ve öğreticilerden öncelikle empatik eğilim düzeyini etkileyeceği tahmin edilen çeşitli bilgileri toplamak amacıyla geliştirilmiş "Kişisel Bilgi Toplama Formu"nu doldurmaları istenmiş, ardından "Empatik Eğilim Ölçeği"ni (EEÖ) cevaplamaları istenmiştir. Cevaplanan bu veriler araştırmacı tarafından toplanmıştır.

D. VERİLERİN ANALİZİ

Araştırma sonucunda elde edilen veriler SPSS (Statistical For Social Sciences) WINDOWS 15.0 istatistik paket programı aracılığıyla çözümlenmiştir.

Verilerin çözümlenmesinde iki grubun ortalamalarını karşılaştırarak aralarında anlamlı bir fark olup olmadığını anlamak için t-testi, ikiden fazla grubun karşılaştırılması için tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır. Tüm analizlerde 0.5 anlamlılık düzeyi ölçüt alınmıştır.

BÖLÜM 1

TEORİK ÇERÇEVE

I-EMPATİ

A. EMPATİNİN KÖKENİ VE TARİHÇESİ

Empati kavramının temeli, felsefe ve estetiğe dayanmaktadır.³² Alman estetikçilerin kullandığı “*einfuhlung*” ve Eski Yunanca’daki “*empathia*” terimleri bugün kullandığımız “*empati*” kavramının iki atası olarak kabul edilir.³³

Bunlardan “*einfuhlung*” kavramını literatüre kazandıran, empati kavramının tarihsel gelişiminde en önemli kişilerden birisi olan Alman psikolog Theodore Lipps’tir.³⁴ 1897 yılında “*einfuhlung*” kelimesini kullanmasıyla, “*empati*” sosyal bilimler literatürüne girmiştir. İnsanların sanat çalışmalarına nasıl duygusal tepki verdikleri sorusu Lipps’in çıkış noktasını teşkil eder. “*Einfuhlung*” terimi iki kelimeden oluşur: “*ein*” yani “bir” ve “*fuhlung*” yani “hissetmek”. Şu halde “*einfuhlung*”un kelime anlamı karşımızdaki kişiyle “bir (aynı) hissetmek” demektir. Ayrıca bir insanın kendisini karşısındaki bir nesneye yansıtması, kendini onun içinde hissetmesi ve bu yolla o nesneyi kendi içine alarak anlaması süreci olarak da tanımlanmıştır.³⁵ Lipps daha sonraki çalışmalarında ise, empatik çabaların hedefleri olarak nesnelerin yanına insanların algılanmasını da eklemiştir. Sonunda, algılayan kişinin içinde nesnenin/insanın anlaşılmasını ve değerinin artmasını sağlayan duyguların oluştuğunu; hedef olarak bir insanın seçilmesi halinde, duygusal ürünlerin paylaşılmakta olduğunu kabul etmiştir. Dolayısıyla Lipps için empati, nesneleri veya insanları hedef olarak kabul ederek, yansıtma ve taklit olarak başlamaktadır. Paylaşılan ortak duygular aracılığı ile diğer kişinin çok daha iyi anlaşılmasıyla da sonuçlanmaktadır.³⁶

³² Çetin, *a.g.t.*, s. 15.

³³ Altun, *a.g.t.*, s. 1.

³⁴ Dev, *a.g.t.*, s. 11.

³⁵ Dökmen, *a.g.e.*, s. 367.

³⁶ Jale Ataşalar, “Üniversite Öğrencilerinin Empatik Eğilim Düzeylerine Cinsiyet ve Yaşlarına Göre Kendini Açma Davranışları”, (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996), s. 25.

Eski Yunancadaki “*empathia*” terimine geldiğimizde, buradaki “em” ya da “en” ön eki, “..de” ya da “..in içinde, içerde”; “*pathia*” ise “hissetme” anlamına gelmektedir. 1909 yılında Titchener “*emfühlung*” kelimesini, bahsettiğimiz “*empathia*” teriminden yararlanarak İngilizce’ye “*empathy*” olarak tercüme etti. Böylece empatinin psikoloji ve psikiyatri literatüründeki serüveni başlamış oldu.³⁷ Bu noktadan itibaren empati konusu psikoloji içinde başlıca üç safhadan geçmiştir. Bu safhalar şöyledir:

- 20. yüzyılın başlarından 1950’lerin sonlarına kadar empati, bilişsel nitelikli bir kavram olarak ele alınmıştır. Empati kavramı 1948–1959 yılları arasında çok sayıda yeni disiplin ve disiplin altı kavramları açıklayıcı hale gelmiştir. Bu disiplin ve kavramlar şunlardır: Klinik psikoloji, psikometri, eğitim, endüstriyel bağlamlar, personel eğitimi, inanç eğitimi, dinî terapi, psikolojik danışma vb.
- 1960’lı yıllarda ise empatinin duygusal yönü bulunduğu vurgulanmıştır. Bu anlayışa göre empatinin bilişsel yönü, yani karşısındaki kişinin rolünü almak, empatinin ön şartıdır, fakat yeterli değildir. Empatide asıl olan, karşısındakinin hissettiği duyguların aynısını hissetmektir.
- 1970’lerde ise empati, 1960’lara oranla daha dar anlamda kullanılmaya başlanmış, birinin belirli bir duygusunu anlamaya ve bu duyguya uygun bir karşılık vermeye “*empathy*” denilmiştir. Bu yeni anlayışa göre, empati kuran kişi, kendi üzerinde yoğunlaşmak yerine, dikkatini karşısındaki kişiye verir. Konuya “ben ne hissediyorum” diye değil, “o ne hissediyor” diye yaklaşır.

Günümüzde ise bu kavram, sosyal ve davranışsal bilimler, etik, sanat, klasik eserler üzerine olan çalışmalar, çok kültürcülük çalışmaları, eğitim, sağlık, hukuk başta olmak üzere birçok disiplin için önem arz eden açıklayıcı bir kavram haline gelmiştir.³⁸

³⁷ Dökmen, *a.g.e.*, s. 368.

³⁸ Dev, *a.g.t.*, ss. 13–14.

B. EMPATİNİN TANIMI

Empati kavramının uzun, değişken ve birbiriyle çelişen bir tanım tarihi vardır. Chandler, Krauss ve Gluckberg, Maratsos, Piche ve Hoy, empatiyi temel bir bilişsel fonksiyon olarak düşünmüş ve karşısındakinin duygusunu anlama ve belirleme süreci olarak tanımlamışlardır. Rothenberg, Barke, Mehraian ve Epstein ise empatiyi duyuşsal bir tepki olarak düşünmüş ve bireyin karşısındaki kişinin hissettiklerinin aynısını hissetme yeteneği olarak tanımlamıştır. Rogers, Carkhuff, Truax gibi araştırmacıların tanımlarında da, empatinin bilişsel ve duyuşsal yönü bir arada başarıyla kullanılmıştır.³⁹ Örneğin Rogers “bir kişinin kendisini karşısındaki kişinin yerine koyarak olaylara onun bakış açısıyla bakması, o kişinin duygularını ve düşüncelerini doğru olarak anlaması, hissetmesi ve bu durumu ona iletmesi sürecine” empati demiştir.⁴⁰ Bu tanımda empatinin üç ögesi dikkatimizi çekmektedir. Dökmen kişinin empati kurabilmesi için gerekli olan bu ögeleri şöyle sıralar:

- a. Empati kuracak kişi, kendisini karşısındakinin yerine koymalı, olaylara onun bakış açısıyla bakmalıdır. Başka bir söyleyişle, empati kurmak isteyen kişinin, karşısındaki kişinin fenomenolojik alanına girmesi gereklidir. Psikolojideki fenomenolojik yaklaşıma göre her insanın fenomenolojik alanı vardır. Her insan gerek kendisini, gerekse çevresini, kendine özgü bir biçimde algılar. Bu algısal yaşantı öznel, kişiye özgüdür. Yani her insan dünyaya, kendine özgü bir bakış tarzıyla bakar. Eğer bir insanı anlamak istiyorsak, dünyaya onun bakış tarzıyla bakmalı, olayları onun gibi algılamaya ve yaşamaya çalışmalıyız. Bunu gerçekleştirmek için de empati kurmak istediğimiz kişinin rolüne girmeli, onun yerine geçerek adeta olaylara onun gözlüklerinin gerisinden bakmalıyız.
- b. Empati kurmuş sayılmamız için, karşımızdaki kişinin duygularını ve düşüncelerini doğru olarak anlamamız gereklidir. Empatiyi tanımlarken bu noktayı vurguladığımızda, empatinin iki temel bileşeninden söz etmiş oluyoruz. Bunlar empatinin bilişsel ve duyuşsal bileşenleridir. Karşımızdakinin rolüne girerek onun ne düşündüğünü anlamamız, bilişsel nitelikli bir etkinliktir. Karşımızdakinin

³⁹ Yaydırğan, *a.g.t.*, s. 1.

⁴⁰ Carl Rogers, *Empatik Olmak Değeri Anlaşılmamış Bir Varoluş Şeklidir*, Füsun Akkoyun (Çev.), *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 16, 1983, ss. 103–124.

hissettiklerinin aynısını hissetmemiz ise duygusal nitelikli bir etkinliktir. Bilişsel rol alma, duygusal rol almanın ön şartı sayılabilir.

- c. Empati tanımındaki son öge ise, empati kuran kişinin zihninde oluşan empatik anlayışın, karşıdaki kişiye iletilmesi davranışdır. Karşımızdaki kişinin duygularını ve düşüncelerini tam olarak anlasak bile, eğer anladığımızı ona ifade edemezsek empati kurma sürecini tamamlamış sayılmayız.”⁴¹

Türk Dil Kurumu empatiyi “Kişinin kendisini başka bir bilincin yerine koyarak söz konusu bilincin duygularını, isteklerini ve düşüncelerini, denemeksizin anlayabilmesi becerisi” olarak tanımlamıştır. Türkçe karşılık olarak “eşduyum” ya da “duygudaşlık” kavramları kullanılmaktadır.⁴²

Cüceloğlu empatiyi, “karşısındakinin yaşantısı ve gözüyle dünyayı görmek”⁴³ olarak açıklar. Nevzat Tarhan’a göre empati, karşısındakinin hissettiğini hissetmenin ötesinde o kişinin bakış açısını da görebilmek, onun bakış açısına saygı duyup kendi bakış açımızla olaya bakmak ve ortak hareket edebilmektir. Ve bu kavram kültürümüzde yıllardır “diğerkâmlık” olarak geçmektedir.”⁴⁴

Mead empatiyi, “başkasının rolünü üstlenme ve karşısındaki kişinin bakış açısını benimseme kapasitesi”, Hogan “bir başkasının düşünce hali veya durumunun zihinsel ve hayali olarak kavranabilmesi yeteneği” olarak tanımlamaktadır. Valle ise, empatinin kişinin yaşadığı duygu ve düşüncelere ve bunlara yol açan sebeplere verilen bir karşılık, aynı zamanda karşıdakini anlamaya yönelik bir iletişim sekli olduğunu ifade etmiştir.⁴⁵

⁴¹ Dökmen, *a.g.e.*, ss. 157- 159.

⁴² www.tdk.gov.tr

⁴³ Doğan Cüceloğlu, *İyi Düşün Doğru Karar Ver*, 37. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2001, s. 216.

⁴⁴ Nevzat Tarhan, *Toplum Psikolojisi-Sosyal Şizofreniden Toplumsal Empatiye*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010, s. 160.

⁴⁵ W.J. Reynolds, B.Scott, “Empathy: A Crucial Component Of The Helping Relationship”, *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*, 6, 1999, p.367; Akt. Özcan, *a.g.t.*, 6.

Bir diğerk tanımda da “başkalarının düşünce ve duygularının ve bunların muhtemel anlamlarının objektif bir şekilde farkında olma; karşısındakinin duygu ve düşüncelerini temsili olarak yaşama” şeklinde ifade edilir.⁴⁶

Özbek ve Leutz (1987) empatiyi, diğerkini yaşama olarak tanımlamaktadır. Kişii empati kurduğunda, kendisini başka bir insanın yaşadığı bir yaşam durumunda tasarlar ve onun bu durumdaki rolünü duygusal bir biçimde yaşayarak alır. Empati, tasarımlara dayalı bir rol alma, tasarımılanan ve tam olmayan bir rol değıştirme olarak görülebilir.⁴⁷ Diğerk bir deyişle empati başka birinin iç dünyasında düşünebilme, hissedebilme, duygu ve düşüncelerine karşılık verebilme olarak da düşünülebilir.⁴⁸ İnsanlar söylemeden, onların duygularını anlayabilmek empatinin özünü oluşturur.⁴⁹

Empatiyi, sosyal ben hakkında edinilen bilginin özel şekli olarak tanımlayan Held ve Maucorps, empatinin üç şekilde ortaya çıktığını ileri sürmüştür: Kendini başka insanların yerine koyma yatkınlığı (empati), kendini başkalarının gözüyle görme yatkınlığı (oto-empati), başkalarını başka insanların gözüyle görme yatkınlığı (allo-empati). İlk adım olan (empati) benden başkasıdır. İkincisi (oto-empati) benden diğerkine ve banadır. Üçüncüsü ise(allo-empati) benden diğerkine ve bir başkasıdır. Bu aşamalar empatinin basitten karmaşığa doğru çeşitlenmesidir.⁵⁰

“Empati” kavramı, yukarıdaki tanımlara paralel olarak, daha pek çok şekilde ifade edilmiştir. Sonuç olarak empati kurmak, bir başkasının gözleriyle görmek, bir başkasının kulaklarıyla duymak ve bir başkasının yüreğiyle hissetmek, bir bakıma bir başkasının teninin altına girmek demektir. Özetle karşısındakinin yaşantısı ve

⁴⁶ Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2005, s. 258.

⁴⁷ Vuslat Oğuz, “Altı Yaş Grubundaki Çocukların Bakış Açısı Alma Becerileri ile Anne Babaların Empatik Becerilerinin İncelenmesi”, (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi FBE, 2006), s. 5.

⁴⁸ Aynur Pala, “Öğretmen Adaylarının Empati Kurma Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma”, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 23, 2008, ss. 13–23.

⁴⁹ Asuman Yüksel, “İlköğretim 5. sınıf Öğrencilerinin Empatik Becerileriyle Aile İşlevleri ve Benlik Kavramları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.1, S. 25, 2009, ss. 154- 165.

⁵⁰ Atilla Yıldırım, *Empati ve Çatışmalar*, Ankara: Yargı Yayınları, 2005, s. 30.

gözüyle dünyayı görmek ve tavırlarımızı karşıdakinin ruhsal durumuna göre ayarlayabilmektir⁵¹

C. EMPATİNİN ÖNEMİ

Duygu, düşünce veya bilgilerin akla gelebilecek her türlü yolla başkalarına aktarılması işlemine iletişim denilir.⁵² Sosyal bir varlık olan insan, diğer canlılardan farklı olarak duygu ve düşüncelerini karşısındaki varlıklara aktarmak, iletişim kurmak ve sosyalleşmek ihtiyacı içerisindedir. Hayatını sağlıklı ve verimli bir şekilde sürdürebilmesi, onun, bu sosyal yapı içindeki ilişkilerini düzenleyebilmesi ve kontrol edebilmesine, diğer bir ifadeyle sahip olduğu iletişim becerisine bağlıdır.⁵³

Bitmeyen bir süreci ifade eden ve karşılıklılık esasına dayanan iletişim üç türdür:

- a) Çatışmalı İletişim: Bilgi aktarımı yok, yalnızlık var.
- b) Çatışmasız İletişim: Bilgi aktarımı var, yalnızlık var.
- c) Empatik İletişim: Bilgi aktarımı var, yalnızlık yok.

Görüldüğü gibi çatışmalı iletişim kurmaya çalışan taraflar hem yeterli bilgi edinmezler hem de yalnız kalırlar. Çatışmasız iletişimde taraflar birbirlerine yeterli bilgi aktarabilirler, ancak yine yalnızdırlar. Empatik iletişimde ise hem yeterli bilgi aktarımı olur hem de taraflar yalnız kalmazlar.⁵⁴ Empatik iletişim ile kişi içsel bir bakış açısı kazanır. Aldığı mesajı önce kendi içerisinde objektif bir değerlendirmeye tabi tutar ve vereceği cevap karşısındakine çare olacak şekilde kodlanır.⁵⁵ En derin ve etkili iletişim çeşididir.⁵⁶ Amacına ulaşan, tarafları mutlu eden doğru iletişim ancak empatik iletişim ile gerçekleşebilir.

⁵¹ Cemal Ağırman, “İdeal bir Davranış Biçimi Olarak Empati ve Hadislerde Empati Örnekleri”, *C.Ü.İlahiyat Fakültesi Dergisi*, X/2, 2006, ss. 23-53.

⁵² Zuhal Baltaş ve Acar Baltaş, *Bedenin Dili*, 24. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000, s.19.

⁵³ Altun, *a.g.t.*, s. 4.

⁵⁴ Dökmen, *a.g.e.*, s. 178.

⁵⁵ Hasan Metin, “Empatik İletişim ve Yönetişim”, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Bahar 2011, S. 32, ss. 177- 204.

⁵⁶ Tarhan, *Toplum Psikolojisi*, s. 199.

Empatik anlayışın temelinde “insanlar başkalarının mutluluğunu ve sıkıntısını tıpkı kendi mutlulukları ve sıkıntıları gibi zihinlerinde ve duygularında yaşayabilirler” anlayışı yer almaktadır. Dolayısı ile empati kurulduğunda, karşıdaki insanın yaşadığı duygu ve düşüncelere ve bunlara yol açan sebeplere bir karşılık verilecek, kişiye anlaşıldığı hissettirilecektir. Çünkü insanın kendini değerli hissedebilmesi için anlama ve anlaşılma ihtiyacının giderilmesi gerekir Bu çerçevede empati, hem bireylerin kendini mutlu hissetmesini sağlamada hem de sosyal ilişkilerin kurulması ve korunmasında önemli bir görev üstlenmektedir. Bunların dışında empati kurmanın, hem empati kurana hem de muhataba pek çok faydası vardır:

- Empatik beceriye sahip bireyler çevresinde bulunan insanların duygu ve düşüncelerini doğru olarak anlar ve paylaşırlar.⁵⁷
- Empati yoluyla kurulan ilişkilerde hata yapma oranı azdır.
- Empatinin varlığının, tutum ve davranışlar üzerinde olumlu ve yararlı; olmayışının ise olumsuz etkileri vardır.
- Empatinin varlığı yardımlaşmayı artırır; sosyal davranışlara olumlu katkı sağlar; yokluğu ise antisosyal davranışlara neden olur. Empati bir manada bencillikten uzak durmaktır.⁵⁸
- Empati kurmak, insana yardım etme isteğini arttırır. Empati, yardıma gereksinimi olan kişinin gereksinimlerini karşılamak için değişik güdülenmelerin oluşmasına neden olmaktadır. Empatik eğilim ile yardım etme isteği arasında olumlu bir ilişki vardır.⁵⁹
- Empatinin biyolojik bir temeli vardır ve sadece yardım edilecek kişiye değil, yardım edene de katkı sağlamakta; empati yapılan değil, empati yapanı da rahatlatmaktadır. Genel olarak işbirliğine yatkın ve empati becerisi kuvvetli olan kişilerin kendine dönük yaşayan kişilere oranla çok daha sağlıklı ve mutlu bir yaşam sürdürdükleri tespit edilmiştir.⁶⁰

⁵⁷ Birol Alver, “Güzel Sanatlar Eğitimi Alan Öğrencilerin Empatik Beceri ve Karar Verme stratejilerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi”, *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.4, S.2, 2004, ss. 93–108.

⁵⁸ Ağırman, a.g.m., s. 26.

⁵⁹ Alver, a.g.t., s. 76.

⁶⁰ Kemal Sayar, Mehmet Dinç, *Psikolojiye Giriş*, İstanbul: DEM Yayınları, 2009, s. 74.

- Empatik düşünebilen bireyler çevrelerindeki olayları daha iyi yorumlayabilirler ve başkalarının problemlerini daha kolay anlayabilirler.
- Empatik düşünen bireyler sosyal çevreleri tarafından daha kolay kabul görür.
- Empatik bir dinleme ortamında yetişen çocuklar topluma karşı daha duyarlı olur ve iletişim becerileri anlamlı olarak gelişir.⁶¹
- Empatik becerileri yüksek olan kişilerin çevreleri tarafından sevilme ihtimalleri artar.⁶²
- Empati kurma yeteneğine sahip insanlar iletişimde yakaladıkları kalite ile hayat standartlarını devamlı yükseltirler.⁶³
- Empatik olan bir kimse çevresindeki insanlarla olan ilişkilerinde onların tepkilerine karşı duyarlıdır, bu ilişkilerdeki olumlu ve olumsuz bütünleşmeleri algılayabilir, bir çatışma durumundaki derin saldırganlığı görebilir.
- Empati, hoşgörüyü artırır.⁶⁴ Farklılıkları, iletişimi engelleyen yüksek ve kalın duvarlar olmaktan çıkarır, insanlığa ait birer zenginliğe dönüştürür.
- Aile içindeki uyum ve uzlaşmayı tesis ederek, eşler arasındaki iletişimi güçlendirir. Böylece aile müessesesi, huzurlu ve başarılı bir şekilde varlığını sürdürürken, çocukların sağlıklı yetişebileceği sağlam bir zemin olur.⁶⁵
- Aile hayatında olduğu gibi, iş hayatında da mutluluk, iyi ilişkiler kurabilme yeteneğine⁶⁶ ve empatik tavır geliştirebilmeye bağlıdır. Dolayısı ile çalışanlar yöneticileri ile; yöneticiler çalışanlar ile sağlıklı bir empati kurduğunda, iletişimsizlikten kaynaklanan problemler ortadan kalkar.
- Empatik kişi, insanlarla olduğu gibi evrendeki diğer varlıklarla hatta bizzat evrenin kendisi ile empati kurar. Dolayısı ile empati insan-doğa ilişkisini de düzenleyici etkiye sahiptir.

⁶¹ Oğuz, *a.g.t.*, s. 8.

⁶² Oğuz, *a.g.t.*, s. 2.

⁶³ Numan Konuk, *Aile ve Eğitim Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi*, İslami İlim Araştırma Vakfı Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi, 24 - 25 Nisan 2010, İstanbul: Ensar Neşriyat, s. 208.

⁶⁴ Altun, *a.g.t.*, s. 25.

⁶⁵ Ertuğrul Yaman, “Ailede Huzurun Kaynağı: Açık İletişim” *Diyanet Aylık Dergi*, Haziran 2011/264, ss. 44-46.

⁶⁶ Oğuz Saygın, *İnsan İlişkilerinde 4X4lük İletişim*, İstanbul: Hayat Yayınları, 2005, s. 11.

Empatik tavır, kişiler arsında ilişkilerde etkin olduğu gibi, makro planda çözüm bekleyen terör, şiddet, savaş gibi çeşitli gerilim formlarının ortadan kalkmasında etkili olacak yoldur.

Empatik iletişimin önemi kavrandığı takdirde çağımızın en büyük hastalığı olan iletişimsizlik problemi de ortadan kalkacaktır.⁶⁷ Hickson(1985)'un dediğı gibi, bu değerli kavram, bütün etkileşimlerde etkili bir yön vericidir ve iletişim için yaşamsal öneme sahiptir.⁶⁸

D. EMPATİ İLE KARŞILAŞTIRILAN KAVRAMLAR

Empati, günlük dilde sık kullanılan bir kavram olmakla beraber, pek çok kişi onu aşğıdaki kavramsal tanımlamalardan biri ile tarif etmektedir. Sempati, özdeşim, telepati, sezgisel tanı her ne kadar empatiye yakın kavramlar ise de, birbirinin aynı değildirler.

1. Empati ve Sempati

Günlük dilimizde kullanılan ve empati kavramından farklı bir anlam içeren bir de “sempati” sözcüğü vardır.⁶⁹ Eski Yunancadaki “sympatheia” teriminden İngilizceye “sympathy” olarak çevrilen terimin kelime anlamı “birisiyle birlikte acı çekmek”tir. İlk olarak 18. yüzyılın ortalarında David Hume ve Adam Smith tarafından inceleme konusu yapılan sempati, içinde bulunduğumuz yüzyılda psikoloji kapsamında, daha çok sosyal psikoloji alanında ele alınmıştır. Bugün psikoterapi/psikolojik danışma alanında sempati, özellikle empati kavramının yanlış anlaşılmasını önlemek amacıyla inceleme konusu yapılmaktadır.”⁷⁰

“Sempati”nin de, empati gibi, birçok tanımı yapılmıştır. Wispé'nin tanımı bugün en çok kabul gören tanımlardan biridir. Ona göre sempati, bir şeyi (acıyı) hafiflettiğı gibi, başkasının acı çekmesine olan “farkındalığı” arttırmaya da işaret eder.

⁶⁷ Altun, a.g.t., s. 1.

⁶⁸ Bkz. Dev, a.g.t., s. 32.

⁶⁹ Yusuf Macit, *İletişimde Model Olarak Hz. Muhammed*, İstanbul: Yeni Akademi Yayınları, 2006, s. 29.

⁷⁰ Dökmen, a.g.e., s. 161.

Sempatinin bu tanımı iki yönlüdür: Başkasının duygularına karşı arttırılmış duyarlılığa işaret etmesi birinci yönüne, kişinin içinde bulunduğu kötü durumu hafifletmeye yönelik yapılması gereken etkinliklere dikkat çekmesi de ikinci yönüne işaret eder. Özetlemek gerekirse, sempati sürecinde önce dikkat, sonra da fiil söz konusudur.⁷¹

Empati ve sempati genellikle birbiriyle karıştırılan iki kavramdır. Bunun nedeni, ikisinin de başkalarının duygusal yaşantıları karşısında gösterilen tepki biçimleri olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak empati ve sempati kavramları arasında anlam farklılığı bulunmaktadır. Sempati (duygudaşlık), acı çeken bir kimse karşısında, onun duygularıyla ilgili yüksek bir farkındalığı ve onu teskin etme çabasını içerir.

Wyschogrod, sempatiyi “ortak duygu” (fellow feeling) olarak tarif etmektedir.⁷² Anlayış gösterme, kişinin hangi durumda olduğunu anlama ve onunla hemfikir olma gibi bir durumu içeren sempaside, bir çeşit yargılama ve olumlu bir değerlendirme vardır. Empatide ise, hemfikir olma ya da olmama diye bir şey yoktur. Karşımızdakinin duygu ve düşüncelerini anlamak esastır. Hem entelektüel hem de duygusal ve yaşantısal yönden kendimizi karşımızdaki kişinin yerine koymak esastır. Başkalarının içinde bulunduğu coşkusal durumu sezinleyerek ona karşı anlayışlı bir tutum sergileme söz konusudur. Sempaside iki duygu hâkimdir. Bunlar merhamet duygusu ve sahiplenme duygusudur. Bir insana sempati duymak demek, o insanın sahip olduğu duygu ve düşüncelerin aynısına sahip olmak demektir. Bir anlamda onunla sevinmek onunla üzülmektir. Kendimizi sempati duyduğumuz kişinin yerine koymamız ve onu anlamamız şart değildir; sempati de “yandaş” olmak esastır. Anlamış olalım ya da olmayalım, karşımızdakine hak vermek söz konusudur. Bunu bir örnekle açıklamaya çalışalım:

Örneğin bir futbol takımını tutuyorsunuz. Aynı takımı tutan kişilere sempati duyarsınız, takımınız kazandığında hep birlikte sevinirsiniz. Fakat bu kişilerin tuttuğunuz takımla ilgili neler hissettiklerini bilmeyebilirsiniz. Eğer bilseydiniz, bu

⁷¹ Altun, a.g.t., s. 26.

⁷² Carol M. Davis, “What is Empathy and Can Empathy Be Taught?” *Physical Therapy*, Vol. 70, Number 11 November. 707-711. (çev: Özcan Sezer, Serhat Damar), *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 6, S. 9, 2005, ss. 77-79.

kişilere sempati duymanın yanı sıra onlarla empati de kurmuş olurdunuz. Bir başka örnek verelim: Diyelim ki bir ziyafettesiniz ve bir yakınınızın üzerine yemek döküldü. Eğer yakınınızın utandığını fark ederseniz bu empatidir. Eğer yakınınız yemek döktü diye onunla beraber siz de utanırsanız, sempati duymuş olursunuz.⁷³

Sempati yaşantısı, bir kimse ile ortak duygu, ilgi ve çıkarların paylaşılmasıdır. Empati ise, bir diğer kişinin duygularını doğru olarak hissedebilmek ve bunları kendisinininki “-imiş gibi” yaşayabilmektir.⁷⁴ İnsanlar bazen bir yakınları acı çektiğinde aynı acıyı çekerler, örneğin eşleri doğum sancısı çeken erkekler, benzeri bir sancıya tutulabilirler. Bu tür sancılar, bir sempati ifadesidir.⁷⁵

Bir psikolojik yardım ilişkisi söz konusu ise, terapistin/danışmanın karşısındaki hasta/danışan ile empati kurması yeterlidir, uzmanın karşısındaki kişiye sempati duyması psikolojik yardım ilişkisini zedeleyebilir. Ancak günlük yaşamda, çevremizdeki insanlara hem sempati duymamızda hem de onlarla empati kurmamızda bir sakınca yoktur. Belki en fazla, bizimle aynı duyguları paylaşan, bize sempati duyan yakınlarımızın, zaman zaman da olsa bizimle empati kurmalarını, bizi anlamalarını bekleriz. Çevremizdekiler bize sempati duyduklarında, bir gruba ait olduğumuzu bizimle empati kurduklarında ise bizi anladıklarını hissederiz.⁷⁶

Sempati ve empati arasındaki farklılıklardan hareketle ifade edilmesi gereken bir yön daha vardır: Sempati kişiyi birilerine kısmen “bağımlı” kılan bir süreç; empati ise, kişiyi “özgür” bırakan bir süreçtir. Bu sebeptendir ki empati, kişiyi derinlemesine, tarafsız ve net bir şekilde anlamaya imkân bırakır.⁷⁷

2. Empati ve Özdeşim

Empatinin karıştırıldığı kavramlardan birisi de özdeşim ya da özdeşleşmedir. Aynı kavramlar gibi görünse de empati ve özdeşim arasında farklar vardır. Özdeşim, bir

⁷³ Dökmen, *a.g.e.*, s. 161-162.

⁷⁴ Alver, *a.g.t.*, s. 64.

⁷⁵ Dökmen, *a.g.e.*, s. 162.

⁷⁶ Dökmen, *a.g.e.*, s. 162-163.

⁷⁷ Altun, *a.g.t.*, s. 28.

kişinin birçok yönleri ile bir gerçekleşen, otomatik, bilinç dışı işleyen zihinsel bir süreçtir. Bir kişinin uyumsal ya da savunmacı tepki biçimi, genellikle sevilen, beğenilen ya da korkulan bir kişi ile özdeşimine bağlanır. Özdeşim aracılığı ile bir kişi, özdeşim yaptığı kişiden arzuladığı gereksinimleri konusunda doyurucu şekilde yardım alabilir.⁷⁸

Bir kimse ile özdeşleşmede o kişi gibi olma ve onun gibi davranma, kendini onunla aynı sayma eylemi vardır. Burada birinci kişinin benliği silinerek yerine diğer kimsenin benliği yerleştirilmektedir.⁷⁹ Bir bakımdan özdeşleşme, iki kişi ile aynı benliği paylaşırken, empatide iki ayrı benlik birlikte var olmaktadır.⁸⁰

Özdeşim kurmanın, bireyin kendi biricik kimliğinin farkında olmadığı ve dünyada olmak için bir yol aradığı durumlarda olma olasılığı daha fazladır. Özdeşim kurmanın aşırı durumlarında diğer kişinin veya grubun âdetleri, töreleri bireyin egosunun yerine geçer.⁸¹ Özdeşimde kendinden vazgeçme, bireyin kimliğine bürünme vardır. Bu zaman zaman kişiyi iyiye, güzele yönlendirmekle birlikte; eğer özdeşim kurulan kişi problemlili bir kişilik ise bu takdirde kişinin yanlış bir forma bürünmesine sebep olacaktır.

Danışan-danışman ilişkisi bakımından iki kavrama baktığımızda, özdeşimde danışmanın yalnızca danışanın (hastanın) duygusal durumunu anlamakla kalmayıp bunu hissetmeye devam etmesi empati ve özdeşim arasındaki temel farklılıklardan biridir.⁸² Oysa empatide böyle bir süreklilik söz konusu değildir. Empati yapılabilmesi için, hissettikleri açısından danışmanın ne danışan ne de kendi tarafında sürekli kalmaması, esnek ve gereksinimlere uygun biçimde yer değiştirebilmesi önemlidir.⁸³

⁷⁸ Şeref Gülseren “Empati: Tanım ve Kullanım Üzerine Bir Gözden Geçirme”, *Türk Psikiyatri Dergisi*, 2001, 12(2), ss. 139- 143.

⁷⁹ Alver, a.g.t., s. 65.

⁸⁰ Füsün Akkoyun. “Empatik Anlayış Üzerine”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, XV (2), 1982, ss. 63–69.

⁸¹ Özcan, a.g.t., s. 12.

⁸² Davis, a.g.m., ss. 77–79.

⁸² Gülseren, a.g.m., ss. 133–145.

⁸³ Gülseren, a.g.m., ss. 133- 145.

Özdeşim kavramının daha iyi anlaşılması için örnek bir durum verelim: Bir öğrenci öğretmenine çok kızmış ve öfkelenmiştir. Bu durumu psikolojik danışman ile paylaşmaktadır.

-*Empatik Yaklaşım*: Öğrencinin yerine geçerek onun duygularını anlar: “Öğretmenine çok kızmışsın” der.

-*Sempatik Yaklaşım*: Öğrencinin yaşadığı duyguları daha önce kendisinin de yaşadığını düşünür ve o üzüntüyü aynen yaşar ve öğrenci ile duygudaş olur: “Öğretmenine ben de kızıyorum” der.

-*Özdeşim Kurma Yaklaşımı*: Danışman da öğrenci gibi öğretmene öfke ve kızgınlık duyuyorsa bu defa özdeşim kurmuş olur ve: “ Senin yerinde ben de olsam aynı kızgınlıkla davranırdım” der.⁸⁴

3. Empati ve Sezgisel Tanı

Empatiyle karıştırılan diğer bir kavram da sezgisel tanıdır. Sezgisel tanı, bir kimsenin ihtiyaç ve yönelimlerini ortaya çıkarma, çözümleme ve formüle etme yeteneği ile ilgilidir. Burada bir diğer kimsenin yaşantısına bilinçli olarak katılma yokken, o yaşantıyı gözleme ve gözleneni yorumlama söz konusudur. Empatide hiçbir değerlendirme yapılmazken, sezgisel tanıda doğrudan doğruya değerlendirme amaçlanmaktadır.⁸⁵ Aslında birbiriyle karıştırılan bu iki kavramın üzerinde düşünüldüğünde birbirine zıt olduğu görülmektedir.

4. Empati ve Telepati

Telepati ya da uzaduyum bireyler arasında bilinen beş duyunun yardımını olmaksızın gerçekleştiği ileri sürülen bilgi aktarımıdır. Bir başka deyişle, telepati parapsikolojide incelenen paranormal bir yetenek olup, bireyler arasında duyulardışı algılama yoluyla düşünce, fikir, duyum veya imajların aktarılmasını sağladığı ileri sürülen irtibattır. Terim eski Yunanca’daki “uzak” anlamına gelen *tele* sözcüğü ile “etkilenme, tesir almış olma, hissetme” anlamlarına gelen *patheia* sözcüğünün birleştirilmesiyle elde edilmiş olup önceden kullanılan “düşünce aktarımı”

⁸⁴ Hasan Can Oktaylar, *Rehberlik*, Ankara: Yargı Yayınevi, 2009, s. 78.

⁸⁵ Akkoyun, a.g.m., ss. 63–69.

teriminin yerini almak üzere SPR'nin (Dünya üzerindeki ilk psi araştırmalar kurumu) kurucularından Fredric W. H. Myers tarafından 1882'de ortaya atılmıştır.⁸⁶

Telepati, algılanan şeyin, bir kişiden diğerine aktarılan düşünceye bağlı olduğu iddiasında olan duyum ötesi bir algıdır. Telepati, düşünceler arasında doğrudan doğruya bağlantı kurulması, iki zihin veya ruh arasında imaj, fikir, sembol tarzında ortaya çıkan etki alışverişidir. Bilinen duyular, ya da herhangi bir araç kullanmaksızın, her türden düşünce ve duygunun zihinden zihne gönderilip, alınması tarzında yapılan bir haberleşmedir. Bir iletişim şekli olan telepatide başkalarının algılarına etki yapmak söz konusudur. Bu yönüyle telepati, empatiden ayrılmaktadır.

Çünkü empatide etkilemek değil muhatap olunan varlığının durumunu olduğu gibi anlamak esastır. Ayrıca empati kurabilmek için öncelikle karşıdaki varlığın durumunu duyularımızla algılamamız ve onunla birebir ilişki halinde olmamız gerekir. Fakat telepatide böyle bir ilişki olmasa da iletişim kurulabilir. Diğer bir farklılık ise telepatide bir kişi kendi zihnindeki bir düşünceyi bilimin henüz ispat edemediği şekilde özel dalgalarla karsıdaki kişinin zihnine aktarabilmektedir. Empatide ise empati kuran kişinin, karşıdaki kişiye her hangi bir düşünce aktarması söz konusu değildir. Muhatabı duygularıyla düşünceleriyle olduğu gibi kabul etmek ve onun içinde bulunduğu ruh haline vakıf olmak suretiyle ona en uygun karşılığı vermek empatinin temel gayesidir.⁸⁷

Empati ve telepati birbirleriyle karıştırılan iletişim modellerindendir. Ancak dikkatli incelendiğine telepatinin normal algılardan farklı olduğu, empati ile arasında farklar bulunduğu, paranormal bir etkileşim şekli olduğu anlaşılmaktadır.

E. BEN-MERKEZCİLİK (EGO-SANTRİZM) VE EMPATİ

Empati yapmayı sağlayan, ve bu sürece katkısı olan unsurların yanında empati kurmaya engel olan unsurlar da söz konusudur. Empatiye engel olan en önemli unsurlardan birisi “ben-merkezcilik” bir diğer ifade ile “ego-santrizm” dir.

⁸⁶ www.wikipedia.org/wiki/Telepati, (20.01.2012).

⁸⁷ Özcan, *a.g.t.*, s. 13.

Ben- Merkezilik kavramı Piaget (1926) tarafından ortaya atılmıştır. Çocukların düşünce ve dil kullanımında ben-merkezci olduğunu savunan Piaget, özellikle zihinsel gelişim dönemlerinden birisi olan işlem öncesi dönemdeki çocukların ben-merkezci düşünceleri ve davranışlarıyla ilgili çığır açan çalışmalar yapmıştır.⁸⁸ Ego, ben; centre, merkez; egosantrizm ise ben-merkezcilik demektir. Yani ben-merkezci kişi için olayların merkezinde o vardır, her şey onun için olup bitmektedir. Kendisinden başkası onun için önemli değildir, bu yüzden bencil bir tavır sergiler.⁸⁹ Karar verirken diğer insanların düşüncelerini hiç hesaba katmaz.⁹⁰ Karşısındaki kişiyi anlamak, fikrini önemsemek gibi bir amacı ya da isteği yoktur.

Konuyla ilgilenen bütün araştırmacılar empati kurmada ben-merkezci davranıştan uzaklaşmanın önemini vurgularlar. Bu arada Ford gibi bazı araştırmacılar empatiyi, “ben-merkezcilikten uzak davranış” olarak tanımlamaktadırlar. Ford’a göre üç tür ben-merkezcilik vardır;

- a) Görsel/uzaysal ben-merkezcilik
- b) Bilişsel ben-merkezcilik
- c) Duygusal ben-merkezcilik

Örneğin, başka kültürlere mensup kişilerin nasıl olup da bizim gibi düşünemediklerine hayret edersek bilişsel açıdan ben-merkezci oluruz. Ya da bizim önemsemediğimiz bir olaya karşımızdaki kişinin çok üzüldüğünü veya sevindiğini görüp bu durumu yadırgarsak, bu kez de duygusal açıdan ben-merkezci davranmış oluruz. Söz konusu ben-merkezcilik türlerine sahip olanlar, nesnelere ve başka insanlara ilişkin gerçekleri fark etmede, diğer insanların rolüne girmede güçlük çekerler. Böyle olunca da diğer insanların bakış açılarını, neler düşündüklerini ve hissettiklerini anlayamazlar.⁹¹

Ben-merkezci insan eleştiriye kapalıdır, kendini merkeze alır ve empati yapamaz. Olaylarda karşı tarafı dinleme çabası yoktur ve kendi doğrularını karşı tarafa dikte

⁸⁸ Gaye Atilla, “Erillik/ Dişillik Boyutunun Empatik Beceri ile İlişkisi,” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007), s. 76.

⁸⁹ Atalay Yörükoğlu, *Çocuk Ruh Sağlığı*, Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları, 1989, s. 10.

⁹⁰ Doğan Cüceloğlu, *Keşkesiz Bir Yaşam İçin İletişim Donanımları*, 15. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2002, s. 85.

⁹¹ Dökmen, a.g.e., s. 163-164 .

etme çabası içerisinde. Çünkü kendi egosunu kutsallaştırmıştır ve kendini özel ve önemli görmektedir. Bu tür insanların diyalog kurması mümkün değildir; ancak kendisini onaylayan insanlarla iletişime geçer. Ben-merkezcilik paylaşma kültürüne de zarar verir.⁹² Hep kendisini düşünen ego-santrik kişinin düşünce yapısı, paylaşma mantığı ile çelişir. Bu kişilikte kişiler ancak kendisine geri dönüşüm olacak, menfaat sağlanacaksa paylaşımda bulunur.

Ben-merkezci davranan kişinin karşısındaki bireyin rolüne girmesi ve olayları onun bakış açısıyla değerlendirmesi yani empati kurması mümkün değildir.⁹³ Çünkü empatik anlayış, benmerkezcilikten uzak davranış anlamına da gelir. Bireylerin bencil yönleri davranışlarına ne kadar az yansır olumlu davranışlar buna bağlı olarak artar.⁹⁴

Sonuç olarak ben-merkezcilik ve empatik anlayış birbirleriyle zıt kavramlardır. Bu durumda empati kurabilmek ve başkalarının rolüne girebilmek için ön şartın, benmerkezcilikten kurtulmak olduğu söylenebilir.⁹⁵

F. EMPATİK GELİŞİM SÜRECİ

İnsanoğlu dünyaya gelişinden itibaren sürekli bir gelişim ve değişim içerisinde. Empati kurabilmek için gerekli olan kendini başka birinin yerine koyabilme yeteneği, kişiliğin gelişimi ile güçlense de bu yeteneğin doğuştan geldiğine inanılmaktadır.⁹⁶ İnsanın bilişsel-zihinsel-duyuşsal gelişimine paralel olarak empatik algı da değişim göstermektedir. Empatik eğilim durumunu yaş gruplarına göre inceleyelim.

⁹² Tarhan, *Toplum Psikolojisi*, ss. 245–246.

⁹³ Ayten, *a.g.e.*, s. 80

⁹⁴ Ağırman, *a.g.m.*, s. 26.

⁹⁵ Alver, *a.g.t.*, s.68.

⁹⁶ Kemal Sayar, *Ruh Hali*, 5.Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, 2009. s. 47.

0-1 Yaş Dönemi

Yapılan araştırmalara göre, empatik davranışın kökü bebekliğe kadar uzanır.⁹⁷ Örneğin bebeklerden biri ağlarsa diğerleri de ağlamaya başlar. Piaget, başlangıçta bu durumu bebeğin kendisini ağlıyor sanması olarak yorumlamıştır. Ancak bebek kendi sesi kasetten dinletildiğinde ağlamamaktadır.⁹⁸ Yine Morrisson ve diğerleri tarafından yapılan bir araştırma da, annelerden bebeklerinin davranışlarını gözlemlemeleri ve kendi mutluluk ve üzüntülerine ne tür tepkiler verdiklerini kaydetmeleri istenmiştir. Yapılan değerlendirmeler sonrasında 13-15 aylık bebeklerin %50 sinden fazlası, üzüntülü olduğunu gördükleri birine dokunma, sarılma ve okşama eğilimi göstermiştir. Araştırmacılar bebeklerin bu davranışlarını empatinin bir göstergesi olarak değerlendirmişlerdir. 18- 20 aylık bebeklerde tepkiler artmış ve yardım etme davranışlarına dönüşmüştür. Örneğin titreyerek üşüdüğünü gösteren kişiye bu yaştaki bebeklerden bazıları atkı getirmiştir.⁹⁹ Bu araştırmalar ışığında bazı psikologlar bebeklerin empatik eğilim gösterdiği fikrini ortaya koymuştur.

Bu dönemdeki empatiye global empati denir. Çocuklar bu yaşta empatiyi bütüncül olarak algılar. 0–1 yaş grubundaki çocuklar kendileri ile başkalarının duygularını fark edemezler. Kendisi ile karşısındakinin duygusu arasında fark yoktur. Bu yüzden karşısındaki ağladığında bebek de ağlar.¹⁰⁰ Bu bilişsel süreçlerin en az işlediği ve istem dışı davranışların olduğu bir dönemdir.

1–6 Yaş Dönemi

Bu yaş döneminde çocukta duygusal empati başlar. Çocuklarda duygusal gelişim ruhsal gelişimden hızlıdır. 2–3 yaşlarındaki çocuklar, diğer insanların hislerinin ve düşüncelerinin, bazen kendilerinininkinden farklı olabileceğinin farkında olmaya başlamaktadır. 1 yaşını yeni geçmiş bir bebek, babasının yüzündeki mutsuz ifadeyi algılar ve mutsuz bir ifadeyle babasına kendince rahatlatıcı bulduğu bir eşyasını

⁹⁷ Altun, *a.g.t.*, s. 20.

⁹⁸ Hasan Bacanlı, *Gelişim Ve Öğrenme*, 10. Baskı, Ankara: Nobel Yayınları, 2005, s. 62.

⁹⁹ Nancy K. Morrinson, Sally Severino(2007). Alturism: Toward a Psychobiospiritual Conceptualization. *Zygon*.41(1), ss. 25–39. (Sürelî Yayın) Akt. Ali Ayten, *a.g.e*, s. 88.

¹⁰⁰ Tarhan, *Toplum Psikolojisi*, s. 211.

verebilir. Burada özellikle sempati duyulan kişilere yardım etme eğilimi görülmektedir.¹⁰¹

Anne-babalara bu dönemde büyük bir görev düşmektedir. Doğal bir şekilde çocukta var olan empatik eğilimi köreltilmemeli aksine desteklenmelidirler. Bir örnek vererek mevzunun daha iyi anlaşılmasını sağlayalım. 2 yaşındaki abla, ağlayan kardeşinin yanına gelir. Önce şaşırır ve artık yaşı gereği kendi acısıyla onun acısını ayırt eder. Gidip onu okşamaya başlar. O yaşa uygun empati başlamış demektir. Fakat bu noktada anne-baba ya da çocuğun bakımı ile ilgilenen kişiler ablanın teselli çabasını görmeksizin, ağlayan çocuğu alır götürürse hatalı bir davranış sergilemiş olur. Burada bu hatayı yapan kişi, empatiyi öğretme şansını kaybeder. Bu tavır sürdürülürse artık çocuğun empati yeteneği körelir. Ve ileride empatiden yoksun bir birey olarak toplumdaki yerini alır. Artık iletişim kazalarını bol yaşayan sosyalleşme sıkıntısı olan, zor ve problemlili bir hayata sahiptir. Empati genetik olarak kodlanmıştır, doğuştan var olan bir eğilimdir; yetenek değildir. Eğilim beslenirse güçlenir, beslenmezse yok olur gider. Bu nedenle empatiyi çocukta beslemek gerekir.¹⁰²

6-10 Yaş Dönemi

6 yaşından önce gelişen duygusal empatiyi bu yaştan sonra zihinsel bakış açısı ve zihinsel empatinin gelişimi takip eder. Çocuklarda düşünerek öğrenme, 6 yaşından sonra gelişir ve bu yaştan sonra çocuk, kendi yorumunu da katmaya başlar. Gerçeklik algılamasıyla, somut düşünce başlar. Somut işlemler dönemine geçen çocuk karşısındaki bireyin durumunu kendisini onun yerine koyarak daha iyi anlamaya başlamaktadırlar. Bu da empatinin gelişimi için çok önemlidir. Ancak empatinin kurulması somut olaylarla sınırlıdır.¹⁰³ Bu yaş grubundaki çocuklar, arkadaşını düştüğü zaman tutup kaldırmak, elinde ağır bir yük olana yardım etmek, silgisini kaybetmiş bir arkadaşına silgisini vermek gibi davranışlar gösterir. Başkalarının ihtiyaçlarını anlayabilme, fedakâr ve yardımsever olmayı gerektirir.

¹⁰¹ Oğuz, *a.g.t.*, s. 26.

¹⁰² Tarhan, *a.g.e.*, s. 212.

¹⁰³ Oğuz, *a.g.t.*, s. 28.

ile birlikte öğrenme, 6-10 yaş grubu çocuklarında başlar. Bu durum somut empatinin daha da netleştiğini ispatlar.¹⁰⁴

10 Yaş Sonrası Dönem

Çocuklarda 10 yaşında soyut empati başlar. Daha önce tanıdığı kişilerle ilgilenerek, yardım etmeye çalışarak somut empatiyi öğrenen çocuklar, 10 yaşından itibaren hiç tanımadığı kimselerle de ilgilenerek soyut empatiyi öğrenirler. Başka ülkenin insanlarına, dünyadaki açlara, yoksullara, hastalara ilgi göstererek soyut empatiyi yaşamaya başlar.¹⁰⁵

Özetlemek gerekirse, empatik eğilim kısmen kalıtsal bir yönü olan ve çocuklarda ilk yaştan itibaren görülen bir niteliktir. Bu potansiyel okul öncesi dönemde zamanla gelişir ve son çocukluk ve ilk ergenlik çağında bilişsel yeteneklerin artırılmasıyla birlikte, gerçek manada başkasını anlayabilme, kendisini onun yerine koyabilme ve duygusal duyarlılık yetisi hemen hemen kazanılmış olur. Artık kişi ergenlikle beraber gerçek manada empati kurabilir ve başkalarının yararını düşünerek diğerKam davranışlar sergileyebilir.¹⁰⁶

G. EMPATİ EĞİTİMİ

Empati eğitimi (empathy training) ya da iletişim becerisi eğitimi (communication skills training) adıyla yapılan ve empati kurma becerisinin eğitimle geliştirilebileceğini gösteren çok sayıda araştırma bulunmaktadır.¹⁰⁷ Adı empati ile birlikte anılan ve bu alandaki çalışmaları ile psikolojiye önemli katkıları olan Rogers bu görüşteki araştırmacılardan birisidir ve empatinin eğitimle geliştirilebileceğini söyler.¹⁰⁸ Literatürde Rogers gibi düşünen empatik becerinin eğitimle geliştirildiğini ortaya koyan pek çok araştırmacı yer almaktadır. Bunlardan çıkan ortak sonuç empatinin yetenek olmaktan ziyade bir eğilim olduğu ve eğitimle beslenmesi gerektiğidir. Bu fikir etrafında birleşen bilim adamları, bu eğitimin

¹⁰⁴ Tarhan, *a.g.e.*, s. 213.

¹⁰⁵ Tarhan, *a.g.e.*, s. 213.

¹⁰⁶ Bkz. Ayten, *a.g.e.*, s. 89.

¹⁰⁷ Uygun, *a.g.t.*, s. 12.

¹⁰⁸ Akkoyun, *a.g.m.*, s. 64.

verilmesine yardımcı olmak için bebeklikten itibaren gelişime paralel olarak dikkat edilmesi gereken hususları ortaya koymuşlar ve zamanla çeşitli empati programları geliştirmişlerdir.

Aşağıda önce kişinin çocukluktan itibaren empatik bir birey olarak hayattaki yerini alabilmesi için önemli olan hususlara değinilmiş ardından empati eğitim teknikleri açıklanmıştır.

- Çocuğun empati gelişimi için ailenin çocuğa duygularını açıkça ifade etmesi gerekir. Genelde duygularını ifade eden ailelerden gelen çocuklar, kendileri de duygularını ifade etme eğilimindedirler.
- Ailenin çocuğa karşı kullandığı disiplin yöntemi de empatik gelişimini etkileyen faktörlerdendir. Yapılan araştırmalarda anne-babanın uyguladığı disiplin yöntemiyle çocuğun empatisi arasında güçlü ilişkiler olduğu ortaya çıkmıştır. Anne-babanın, çocuğun değiştirilmesi gereken davranışıyla ilgili gerekli açıklamayı yapmasını, nedenleri açıkça belirtmesini içeren disiplin tekniği çocuğun empatik eğilimlerini desteklemektedir. Hoffman(1975)'da çocuğun hareketlerinin bir başkasına zarar verdiği durumlarda zarar gören kişinin sıkıntısına dikkat çeken ve çocuğun kendisini onun yerine koyması için cesaretlendiren bu tekniğin çocukta empatiyi arttırabileceğini belirtmiştir. Yapılan araştırmalarda anne-babaların davranışlarını değiştirmede bu şekilde açıklayıcı disiplin yöntemini uyguladığı çocukların empati düzeyinin, anne-babalarının baskıcı, cezalandırıcı disiplin yöntemi uyguladığı çocuklardan yüksek çıktığı tespit edilmiştir.¹⁰⁹
- Kabul edici, sıcak ilişkilerin kurulduğu ailelerden gelen çocuklar, reddedilen, ihmal edilen akranlarına göre daha çok empati becerisine sahip olarak değerlendirilmektedirler.¹¹⁰ Kabul ediciden maksat, ailelerin

¹⁰⁹ Yüksel, a.g.m., s.156.

¹¹⁰ Alev Önder, Hülya Gülay, “Annelerin Kabul Red Düzeyi İle Çocuklarının Empati Becerisi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2007, C. 2, S. 22, ss. 23–30.

sevgilerini ya da tepkilerini, öpme, kucaklama, koruma, okşama, şakalaşma gibi sözel ve fiziksel bir şekilde göstermesidir.

- Çocuğa yardım duygusundan bahsedilmelidir. Birisi düşüp yaralandığında yardım etmenin empati olduğu, etmemenin bencillik olduğu, aynı şekilde kendisi düşüp yaralandığında yardım edilmesini isteyip istemediği sorularak empati düşüncesi ve tavrı yerleştirilmelidir.¹¹¹
- Çocukların hoşuna giden bir oyuncağını arkadaşı ile veya kardeşi ile paylaşmak istemediğinde “Vermelisin, sen abisin ya da ablasın, fedakârlık yapmalısın” gibi yanlış söylemler yerine; bunu yaptığında büyüklerden takdir görmesi empatik iletişiminin gelişimine zemin hazırlar.¹¹²
- Çocuktan empati beklenilmelidir. Aksi halde çocuğun empatiyi geliştirmesi mümkün değildir. Ağabey uyuyan kardeşini uyandırır ve ağlatır. Anne bağırıp, çağırmak yerine “Burada kardeşinle ilgilendiğim için bana kızgınsın. Öfkeni anlıyorum ama o küçük ve bakıma ihtiyacı var. Ona yardım etmemiz lazım. Hadi sen de yardım et ve beraber yapalım.” dediğinde çocuk anneyi anlayacak ve empatik iletişimi öğrenmiş olacaktır. Davranışların gerekçeleri açıklanarak çocuğa empatik iletişim öğretilmiş olur.¹¹³
- Çocuklara ölçülü davranılmalıdır. Orantısız davranmak empatinin aleyhinedir. Mesela çocuk hata yaptığında anne, çocuğun incinmemesi için susarsa bu durum da empatiyi öğrenemez. “Sen ne biçim çocuksun, bana nasıl böyle davranırsın” diye aşırı tepki verdiğiğinde bu kez antipati gerçekleşir.

¹¹¹ Tarhan, *Toplum Psikolojisi*, s. 187.

¹¹² Tarhan, *a.g.e.*, s. 218.

¹¹³ Tarhan, *a.g.e.*, ss. 220–221.

¹¹³ Dökmen, *a.g.e.*, s. 170.

- İnsanın en yakını olan, toplumun en önemli yapıtaşı sayılan ailede empatinin olması kişinin empatik yönden güçlü olmasını sağlar. Böyle ailelerde yetişen çocuklarda yine empatik iletişimi kuvvetli bireyler olarak yetişir.¹¹⁴
- Evcil hayvan beslemek, çocuklar ve yetişkinlerde empatinin geliştirilmesine katkı sağlar.
- Bir araştırmada, piyano ve keman çalan gençlerin empatik becerileri, müzikle uğraşmayan gençlerinkine oranla daha yüksek bulunmuştur.¹¹⁵ Dolayısı ile bir enstrüman çalmak, sanat ile ilgilenmek kişinin empatik iletişim düzeyini artırır.

Empati eğitim teknikleri ise didaktik, yaşantısal, rol alma, modelden öğrenme yaklaşımı ve ilk üç dakika tekniği olmak üzere beş grupta toplanmaktadır:

Didaktik Eğitim Tekniği (Bilgi Verme): İletişim ve empati konusuyla ilgili teorik bilgilerin bireylere bir uzman tarafından anlatılmasıdır.

Yaşantısal Eğitim Tekniği (Experiental): Bireylerin bir başkasıyla gerçekleştirdiği iletişim banttan, videodan veya gözlem odasında eğitim veren uzman tarafından izlenmekte ve eleştiriler getirilmektedir.

Rol Oynama Tekniği (Role Playing): Birey bazen kendisi olarak, bazen de karşısındakinin rolüne girerek iletişim kurmaktadır. Rol oynama tekniğinde amaç karşısındaki kişinin rolüne girerek olaylara onun bakış açısından bakmaya ve onun hissettiklerini hissetmeye çalışmaktadır. Empati, bireyin karşısındaki kişinin bakış açısından bakma, “rolünü alma” olarak tanımlandığında, empati eğitiminde rol oynama tekniğinin etkili bir yaklaşım olduğu söylenebilir. İletişim becerisini özellikle de empatik duyarlılığı artırmada etkilidir.

Modelden Öğrenme Tekniği: Bireyin uygun modelleri gözlem odasından, banttan ya da videodan izleyerek onları model alarak empatik iletişim kurmayı

öğrenmesidir. Empati eğitim teknikleri gözden geçirildiğinde didaktik ve yaşantısal programların birlikte ele alınmasının teori ve uygulamayı içerdiği için empatik iletişim becerisi üzerinde daha fonksiyonel olduğu belirtilmiştir. Empati eğitiminde bu modellerden biri kullanılabileceği gibi birkaçı da bir arada kullanılabilir. Bu tekniklerin yanı sıra duygusal yüz ifadelerini teşhis etme konusunda eğitimin verilmesi de söz konusu olabilir. Çünkü bazı araştırmacılar, duygusal yüz ifadelerini teşhis etme becerisini empatik becerinin bir parçası olarak kabul etmektedir. Ayrıca didaktik anlatım, model olma ve pratik yapmanın bir arada kullanıldığı programların, bunlardan sadece birinin kullanıldığı programlara göre daha etkili olduğu söylenebilir.¹¹⁶

İlk Üç Dakika Tekniği: Kişi karşısındaki insanla ilk üç dakika içinde empatik iletişim kurulabilir. İletişim kurulmaya çalışılan kişiyi tanımaya yönelik, ucu açık sorular sorularak ortak ilgi alanları tespit edilir. İki tarafın da ilgisini çeken, ortak ilgi alanlarını içeren bir konuda konuşma başladığında “ilk üç dakika” tekniği başarılmış olur. Genellikle insan ilk karşılaştığı zaman kendi başarılarından bahsetmek ister. Bir kimse ilk karşılaştığında karşıdakine kendinden ve başarılarından bahsediyorsa empati yoktur. Bu empati kırıcı ve yıkıcıdır. Yine sadece karşı taraftan bahsediyorsa burada da empati yoktur. Burada kişinin karşı tarafı mutlu etme çabası vardır.¹¹⁷

Doğuştan var olan bir özellik olan empati, vazgeçilmez bir iletişim becerisidir. Yapılan araştırmalarda empati/iletişim eğitiminin hemen herkese yararlı olabileceği fakat belirli alanlarda çalışan kişilerin bu eğitime özellikle ihtiyacı olduğu belirtilmektedir. Empati eğitiminde, yararlanabileceğine inanılan gruplar arasında öğretmenler, tıp öğrencileri, ticaret alanında çalışanlar, evli çiftler, sosyal çalışmacılar, hemşireler, psikiyatristler, psikologlar başta gelmektedir. Literatürde

¹¹⁶ Üstün Dökmen, “Empatinin Yeni Bir Modele Dayanılarak Ölçülmesi ve Psikodrama ile Geliştirilmesi”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C. 12, 1988, ss. 155–190.

¹¹⁷ Tarhan, *a.g.e.*, s. 172.

empati eğitimi verilmiş grupların empatik beceri düzeylerinin, eğitim almayanlara göre anlamlı derecede yükseldiği bulunmuştur.¹¹⁸

H. EMPATİK TEPKİ BASAMAKLARI

Yukarıda mahiyetinden bahsettiğimiz empatik tavırların ve tepkilerin kişileri nasıl rahatlatıldığını, iletişimi kolaylaştırdığını ortaya koyan uygulamalardan birisini sunalım:

Ev hanımı şunları söylüyor:

“Yemek, çamaşır, temizlik, dikiş, alışveriş, çocuklar..Bütün gün tek başıma koşturuyorum; yine de yetiştiremiyorum. Kendime ayıracak beş dakikam yok. Kendimi mutfakla banyo arasında hapsolmuş hissediyorum.”

Bu ev hanımına verilecek tepkileri sıralayalım:

- Bir yardımcı tut.
- Kocan yardım etmiyor mu?
- Bir günlük plan yap ve o planda kendine boş vakit ayır.
- Bulaşık makinesi al; otomatik çamaşır makinesi al.
- Ev işleri kadının görevleridir, bunlardan, özellikle çocuklardan sıkılmaman gerekir.

Bunların hiçbirisi onu rahatlatmaz. Üstelik öfkelenendirir. Şimdi empatik tepkileri sıralayalım:

- Yerde olsam ben de sıkılırdım.
- Sen de aynı benim gibisin.
- Ev işleri seni iyice bunaltmış.
- Bunca iş karşısında kendini çaresiz ve yalnız hissediyorsun.
- Bu kadar işi tek başına yapmak zorunda kalman seni öfkelenendiriyor.

Ve bu söz konusu sözlü empatik mesajlara, yerine uygun sözsüz mesajlarında – örneğin dostça bir kola dokunuş- eklenmesi durumunda, kurulan empatinin kalitesi daha da artar.¹¹⁹

¹¹⁸ Ahmet A. Yaoar, “Üniversite Öğrencilerinin Mükemmeliyetçi Kişilik Özellikleri ile Empati Düzeylerinin Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi”, (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2008), s. 38.

¹¹⁹ Dökmen, *a.g.e.*, s. 185-186.

Empati kurma, "ya hep ya hiç" sorunu değildir. Empatik tepkiler "tamamen başarılı veya tamamen başarısız" olarak da iki grupta toplanamaz. Kuşkusuz değişik kişiler, farklı zaman ve ortamlarda değişik nitelikte tepkiler ortaya koyacaklardır. Bu düşünceden hareketle bazı araştırmacılar empatik tepkileri, başarısızdan başarılıya doğru veya başka bir deyişle etkisizden etkiliye doğru olmak üzere sıralamaya çalışmışlardır. Empatik tepkilerin bu şekilde ardışık basamaklar şeklinde sıralanması kuşkusuz çeşitli yararlar sağlamaktadır. "Eğer elde iyi tanımlanmış empati basamakları bulunursa, bu basamaklara bakılarak, kişilerarası gözlenebilen empatik iletişimler daha rahat değerlendirilebilir. İkincisi, mevcut empati basamaklarından yararlanarak, kişilere empati eğitimi vermek ve bu eğitimin sonuçlarını değerlendirmek mümkün olur.

Dökmen'in Aşamalı Empati Sınıflaması'na göre üç temel empati basamağı vardır. Bu basamaklar, Onlar Basamağı, Ben basamağı ve Sen Basamağı'dır. Bu basamakların her birisi de kendi içerisinde "düşünce" ve "duygu" olmak üzere iki alt basamaktan oluşmaktadır.

Onlar Basamağı: Bu basamakta tepki veren bir kişi, karşısındaki kişinin kendisine anlattığı sorun üzerine düşünmez; sorun sahibinin duygu ve düşüncelerine dikkat etmez; bu soruna ilişkin olarak kendi düşünce ve duygularından da söz etmez. Sorunu dinleyen kişi, sorun sahibine öyle bir geri bildirim verir ki, bu geri bildirim, o ortamda bulunmayan üçüncü şahısların(toplumun) görüşlerini dile getirir. Bu basamakta tepki veren kişi, birtakım genellemeler yapabilir, atasözleri kullanabilir.

Ben Basamağı: Bu basamakta empatik tepki veren kişi, ben-merkezcidir; kendisine sorununu anlatan kişinin duygu ve düşüncelerine eğilmek yerine, sorun sahibini eleştirir, ona akıl verir; bazen de kişiyi kendi sorunuyla baş başa bırakıp kendinden söz etmeye başlayabilir. Ben basamağında tepki veren kişi, karşısındaki insanı bir ölçüde rahatlatılabilir. Bu yüzden Ben Basamağı'ndaki tepkiler Onlar Basamağı'ndaki tepkilere oranla daha kaliteli sayılabilir. Ancak, ben basamağında empatik tepki veren kişiler, bilişsel ve duygusal açıdan karşılarındaki kişinin rolünü almadıkları için, yeterli düzeyde empati kurmuş sayılmazlar.

Sen Basamağı: Bu basamakta empatik tepki veren kişi, kendisine sorununu ileten kişinin rolüne girer, olaylara o kişinin bakış açısıyla bakar. Yani kendisine iletilen sorun karşısında, toplumun ya da kendisinin düşüncelerini dile getirmek yerine doğrudan doğruya karşısındaki kişinin duyguları ve düşünceleri üzerinde odaklaşarak, o kişinin ne düşündüğünü ve hissettiğini anlamaya çalışır.

Üç temel empati basamağını kapsayacak şekilde on altı basamak oluşturmuş ve en kalitesiz tepkiden en kaliteliye doğru olmak üzere aşağıda görüldüğü şekilde sıralanmıştır:

1. Senin problemin karşısında başkaları ne düşünür, ne hisseder: Bu basamakta empati kurmaya çalışan kişi sorununu anlatan kişiyi toplumun değer yargıları açısından eleştirir.
2. Eleştiri: Dinleyen kişi, sorununu anlatan kişiyi kendi görüşleri açısından eleştirir, yargılar.
3. Akıl verme: Karşısındakine akıl verir, ona ne yapması gerektiğini söyler.
4. Teşhis: Kendisine anlatılan soruna ya da sorunu anlatan kişiye teşhis koyar.
5. Bende de var: Kendisine anlatılan sorunun benzerinin kendisinde de bulunduğunu söyler.
6. Benim duygularım: Dinlediği sorun karşısında kendi duygularını sözle ya da davranışla ifade eder.
7. Destekleme: Karşısındaki kişinin sözlerini tekrarlamadan, onu anladığını, onu desteklediğini belirtir.
8. Soruna eğilme: Kendisine anlatılan soruna eğilir, sorunu irdeler, konuya ilişkin sorular sorar.
9. Tekrarlama: Kendisine iletilen mesajı(sorunu), gerektiğinde mesaj sahibinin kullandığı bazı kelimelere de yer vererek özetler.
10. Derin duyguları anlama: Bu basamakta empati kuran kişi, kendisini empati kurduğu kişinin yerine koyarak, onun açıkça ifade ettiği ya da etmediği tüm duygularını ve onlara eşlik eden düşüncelerini fark eder ve bu durumu ona ifade eder.

Yukarıdaki basamaklardan;

1. Basamak = Onlar Basamağına

2 - 3 - 4 - 5 – 6. Basamaklar = Ben Basamağına

7 - 8 - 9 - 10. Basamaklar = Sen Basamağına ilişkindir.

Sen Basamağı: Senin sorunların karşısında sen ne düşünüyor ve ne hissediyorsun.

Ben Basamağı: Senin sorunların karşısında ben ne düşünüyor ve hissediyorum.

Onlar Basamağı: Senin sorunların karşısında onlar(toplum) ne düşünüyor ve hissediyor.

Empati ile ilgili kuramsal açıklamalardan da anlaşılacağı üzere gerçek anlamda empati yalnızca son dört basamakta yani sen basamağına ilişkin olarak ortaya çıkmaktadır. Son dört basamaktan önceki basamaklar, asıl empati kurmaya giden basamaklar olarak düşünülebilir.

I. EMPATİ VE DİN

Din denildiğinde, her şeyden üstün güçlü bir varlığa inanma ve onu kutsal kabul edip ona bağlanma ve tapınma davranışlarını ihtiva eden kurallar bütünü anlaşılmaktadır.¹²⁰

Din insanlara yararlı olmaya götüren bir empatik eğilimi destekler.¹²¹ Empatik yaklaşım sergileme, bir erdem olduğu için böyle bir davranış sergileme motivasyonunda, belki de en etkin rolü oynayacak olan dini kaynaklı değerlerdir. Yani kişinin dinî değerleri yükseldikçe, bu onu empati kurmaya zorlayacaktır. Ama bununla birlikte, kişi empati kurdukça dinî değerleri daha da içselleşecek ve güçlenecektir.¹²² Buna göre dini değerlerle empatik davranış sergileme arasında karşılıklı ve doğru orantılı bir etkileşimden bahsedilebilir. İçselleştirilen bu dinî değerler, kişiyi bencillikten, şahsî ve maddî menfaatten, kin ve intikam, kıskançlık ve düşmanlıktan alıkoyup kardeşlik, sevgi, merhamet ve hoşgörü duygularını harekete geçirecek, kişiyi empatik davranışa sevk edecek; böylece karşı tarafı

¹²⁰ Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi*, 1. Baskı, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2003, s. 31.

¹²¹ Ayten, *a.g.e.*, s. 117.

¹²² Çetin, *a.g.t.*, s. 26.

anlamaya ve sonuçta sergilediği davranışın sağlıklı olmasına katkı sağlayacaktır. Aşkın değerlerle beslenmeyen duyguların güdülediği davranışlar güdük kalabilir. Zira aşkın değerleri içselleştirmiş bir insan, Yunus Emre'nin deyimiyle, yaratılanı yaratandan ötürü sevecektir.¹²³

Dinler, ben ile öteki arasındaki duvarların yıkılmasında güçlü bir etkiye sahiptir. Bunu değişik öğütlerle ortaya koyarlar. Müntesiplerine, kendilerine nasıl davranılmasını isterlerse başkalarına da öyle davranmalarını öğütler. Özellikle mistik içerikli dinî öğretiler, bütün insanları aynı grubun üyeleri olarak kabul ederler. Yapılan ibadetlerde ve dualarda da bir bütün halinde iyi olmayı isteme tavsiye edilir.

Dinî literatürdeki başkalarına şefkat duyma ve yardım etme içerikli kıssaların, bireylerin empatik gelişiminde olumlu etkisi vardır. Dinî ibadet merkezleri de, sosyal ilişkiler ağı kurularak, bireyin, başkalarının halinden haberdar olmasına yardımcı olur. Dinlerin metafizik âleme ait vaatleri, bireylerin dünyada yaptıklarını dünya sonrası hayatta alacaklarını belirtir. Bu öğretiler, bireylerin dünyadaki adaletsizlikleri yorumlamasına yardımcı olduğu gibi, dünyada karşılığı olmayacak yardımlar yapmalarını da sağlar. Bir başka ifadeyle dinin öteki dünyaya yönelik vaatleri ve ödülleri, bireyleri bu dünyada iyi işler yapmaya motive eder.¹²⁴

Özetlemek gerekirse dinin öğretilerine uygun olarak yaşanan dindarlık, bireyin başkalarıyla empati kurmasını ve onların içinde bulunduğu durumu daha rahat anlamasını sağlar.¹²⁵

1. İslâmiyet'te Empatinin Yeri

Empati her ne kadar 1900'lerde hayatımıza giren bir kavram olarak bilinse de; mana ve fonksiyon itibarıyla, yüzyıllar öncesi doğan İslâmiyet'in kişiye kazandırmayı hedeflediği temel bir düşünce ve davranış biçimidir. İslam dini her emri, rüknü ve nehyi ile bu olguyu desteklemiş, teşvik ve tavsiye etmiştir. “Sizden

¹²³ Ağırman, a.g.m., s. 28.

¹²⁴ Ayten, a.g.e., s. 117.

¹²⁵ Ayten, a.g.e., s. 117–118.

biriniz, kendisi için arzu ettiğini başkaları için de arzu etmedikçe gerçek manada iman etmiş olmaz."¹²⁶ hadisi İslâmiyet'in empati konusundaki yaklaşımını ortaya koyan temel ilkesidir.

İslâm dini, bireysel ve toplumsal ilişkiler başta olmak üzere ibadet, muamelat vb. bütün alanlarla ilgili koyduğu prensiplerde empatik yaklaşım tarzını esas tutmuştur. Oruç, kurban, hac, sadaka-i cariye, zekât, fitre, hasta ziyareti, taziye gibi kimi mecburî, kimi ihtiyarî birçok ödev vermiş¹²⁷ ve bu ibadetleri empati kurmada harekete geçirme motivasyonu olacak şekilde sistematize etmiştir. Örneğin, Allah'a itaat, sevgi, saygı, bağlılık ve teslimiyetin bir ifadesi olan kurban ibadetine baktığımızda, Allah'ın emrine boyun eğip, kulluk bilincini koruduğunu canlı bir biçimde¹²⁸ ortaya koyan mü'min, Hz. İbrahim ile empati kurar. Böylece Allah'a itaatteki ve teslimiyetteki sırrı anlar, Allah yolunda canını feda edebilecek şuura erer.¹²⁹ Ayrıca Peygamberimiz(s.a.v.)'in, ashabına, "*Allah Teâlâ her şeyin güzel yapılmasını emretti. (Savaşta) bile öldürdüğünüzde işkence yapmadan öldürünüz. Hatta biriniz bir hayvanı boğazlarken bile bıçağını iyice bilesin ki hayvan can verirken fazla eziyet çekmesin.*"¹³⁰ Şeklinde buyurduğu ifadeden, hayvanlara karşı da empatik davranması gerektiğini öğrenir.

İslâm'ın beş temel esasından olan oruç, empati kurmamayı imkânsız kılan bir ibadettir. Bütün bir hayatını en seçkin ve lüks yemeklerle devam ettiren, hayatında hiç aç-susuz kalmayan, açlığın sıkıntısını hiç hissetmeyen, hatta belki açlığın nasıl bir şey olduğunu bile bilmeyen zengine, belirli günlerde aç susuz kalmak suretiyle bizzat yaşayarak açlığın ve susuzluğun ne manaya geldiğini öğretmektedir. Böylelikle bir empati dersi vermekte; zenginin, fakirin durumunu anlayarak, aç-susuz kalmanın insana ne kadar zor geldiğini idrak etmesini ve muhtacın yardımına koşmasını sağlamaktadır.¹³¹ Herhangi bir sebeple oruç tutamayan, yani empati

¹²⁶ Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail el Buhari, *el-Câmi'u's-Sahih*, Kitabü'l- İman, 7; *Sahih-i Buhari*, Abdullah Feyzi.Kocaer (Çev.), Konya: Hüner Yayınları, 2009, C. 1, s. 30.

¹²⁷ Hayrettin Karaman, *Hayatımızdaki İslam*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2006, C. 1. s. 49.

¹²⁸ İlmihal II-İslam ve Toplum, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006, .s. 2.

¹²⁹ Çetin, *a.g.t.*, s. 32.

¹³⁰ Müslim b. El Haccac b. Verd, el- Hüseyin, *Cami'u's-Sahih*, Kitabü's Sayd, 57; Ebu Davud Süleyman b. El- Eş'as b. Beşir b. Şeddad b. Amr b. İmran el- Ezdi es- Sicistani, *Sünen-i Ebu Davud*, Edahi 11.

¹³¹ Komisyon, *Bir Müslümanın Yol Haritası*, İstanbul: Işık yayınları, 2005, s. 437.

kurmada kendisini destekleyecek bu faaliyetten (durumdan) mahrum kalan kişinin, yine empati ile ilişkili olan bir davranışla, yani yardım davranışının bir türü olan “fitre” verme ile bu olumsuz durumu giderebilmesi; orucun farz olduğu Ramazan ayında, maddi durumları müsait olan inananların, fakirlere “fitre” olarak bilinen sadakayı vermeleri; aynı şekilde, eş, dost, akraba ve yardıma muhtaç kişileri iftar sofralarına davet etmeleri, empatik bir ibadet olan orucu destekleyen ve bu ibadetin amacına ulaşması noktasında yardım eden önemli diğergamlık örnekleridir.¹³² Nasıl ki empati, “Bir insanın ayakkabısını giymek ve içinde bir mil yürümek”¹³³ gibiyse, oruç ibadeti ile kişi Allah’ın takdir ettiği süre boyunca fakirlerle aynı açlığı, aynı susuzluğu aynı hissiyatı yaşamaktadır. Oruç başkasının bedenine girmek gibidir. Tok iken; açlık, susuzluk, çaresizlik, yalnızlık, terk edilmişlik, umursanmamak, unutulmak, elde edememek, ümitle beklemek gibi anlaşılamayan birçok şey, İslam’ın bu emrinin yerine getirilmesi ile anlaşılmaya başlamaktadır.¹³⁴

Yine İslâmiyet’in beş temel şartından olan ve en temel yardımlaşma ibadeti olan ‘zekât’ ın mantığı da empati üzerine oturtulmuştur. Fakir ihtiyaç içinde kıvrılırken, zenginin lüks bir hayat sürmesi, bolluk içinde yaşaması; fakir için katlanması zor bir durumdur. İşte bu noktada İslâm, zenginlerden, fakirlerle empati kurmalarını ve fakirlerin dertlerine derman olmalarını istemiş, mallarının bir kısmını infak etmelerini emretmiştir. Ve zekât ibadeti ile de bu durumu sistemli hale getirmiştir. Zekât, zengini fakire; fakiri zengine yaklaştırır. Nitekim Peygamber Efendimiz (s.a.v.): “*Zekât, İslâm’ın köprüsüdür*”¹³⁵ buyurmuş ve sosyal hayattaki tabii farklılaşmanın, zekât gibi bir köprüyle tabii bir çizgide birleşeceğine işaret etmiştir. Zekat ibadeti, zenginin fakirle empati kurmasını sağlayarak zengini motive eder. Empatiyle hareket edip yardımda bulunmaya karar veren zenginin, yine bu empatik tavrını sürdürmesi; zekâtını dikkatli, hassas, incitmeden, fakiri minnet altında bırakmadan “emanet bilinci” ile sahibine ulaştırması gerekir. “*Sağ elin verdiği sol elin duymaması*” ilkesi ile bu bilincin hâkim olması istenir.

İslâm’ın esaslarından olan hac ibadetinin say, şeytan taşlama gibi rükünlerine baktığımızda kişiyi ister istemez empatik düşünceye yönelttiğini gözlemleriz. Safa

¹³² Altun, *a.g.t.*, s. 93.

¹³³ Sayar, *Ruh Hali*, s. 46.

¹³⁴ Altun, *a.g.t.*, ss. 91–92.

¹³⁵ Canan, *a.g.e.*, C.6, s. 347.

ile Merve arasında yedi şavt olarak hızlıca veya koşarcasına yürümek anlamına gelen sa'y,¹³⁶ hadislerde anlatıldığına göre Hz. Hacer' in su arama çabasını ifade etmektedir. Hacda sa'y ibadetini yapan kişi Hz. Hacer'le empati kurar ve zor bir durum yaşadığında Allah'ın rahmetinin ve yardımının gecikmeyeceğini anlar. Hacılar Mina' da şeytan taşlarken ve kurban keserken bu kez de Hz. İbrahim ve Hz. İsmail ile empati kurarlar; bu yolda gösterdikleri fedakarlıkları ve onları engellemek için önlerine çıkan şeytana kanmayışlarını iç dünyalarında yaşarlar. Hac, bütün İslâm dünyasından inananların dil, renk, soy ve coğrafi bölge farklılıklarına rağmen, aynı amaç için bir araya gelmelerine ve böylece kolektif bilincin oluşumuna imkân veren evrensel bir olaydır. Müslümanlar arası etkileşim ve iletişim için yıllık bir fırsattır. Hac ibadeti de tüm dünya Müslümanlarının birbirlerini fark ettikleri, birbirleriyle empati kurdukları ve din kardeşliğiyle bilinçlendikleri, evrensel boyutta empatinin kurulduğu bir ibadettir.¹³⁷

Sonuç olarak İslâmiyet'te bütün yolların empatik bir bakış açısı kazandırmaya çıktığı, ibadet yoluyla empati eğitiminin yapıldığı empatik bakış açısı kazandırmanın hedef olduğunu söylemek isabetli olur. İslâm dininin bütün alanlarına baktığımızda empatik tutuma işaret edildiği, emrettiği ibadetlerin bir nevi empati eğitim programı niteliğinde olduğu söylenebilir. İslâm'ın iki temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamberin sünnetini incelediğimizde İslam'da empatinin yeri daha net anlaşılacaktır.

2. Kur'an-ı Kerim'de Empati

Kur'an bir hayat kitabı olduğuna göre, onda hayatın her yönüne işaret eden talep ve bilgiler bulmak mümkündür. Nitekim pek çok ayette, empatiye işaret eden, empatik tutumu destekleyen ifadeler yer alır. Kişinin kendini din kardeşinin yerine koymasına göre düşünüp hareket etmesi desteklenir. Kur'an, insanı empati kurma noktasında harekete geçirirken "misal"lerden yararlanır.

¹³⁶ Hayrettin Karaman, *İslam'ın Işığında Günün Meseleleri*, İstanbul: İz Yayıncılık, 1996, ss. 38-39.

¹³⁷ Çetin, *a.g.t.*, s. 32.

“Andolsun ki biz, bu Kur’an’da insanlar için her çeşit misale yer vermişizdir.”¹³⁸

“Andolsun ki biz, öğüt alsınlar diye, bu Kur’an’da insanlara her türlü misali verdik.”¹³⁹

“Hakikaten biz bu Kur’an’da insanlar için her türlü misali sayıp dökmüşüzdür. Fakat tartışmaya en çok düşkün varlık insandır.”¹⁴⁰

Yukarıdaki ayetlerde yüce Allah’ın bildirdiği üzere Kur’an-ı Kerimde bize sunulan empati örneklerini inceleyelim. Nisa Suresi’nde şöyle buyrulur:

“Arkalarında eli ermez, gücü yetmez küçük çocuklar bıraktıkları takdirde, onların halleri nice olur diye endişe edenler, yetimlere haksızlık etmekten de öylece korksunlar da Allah’ın cezalandırmasından sakınsınlar ve doğru söz söylesinler”¹⁴¹

Empati dersi veren bu âyet-i kerime “yetimlere muamele” gibi çok önemli bir noktaya temas ediyor. Burada arkamızda yetim bıraktığımızı tahayyül ederek, onlara nasıl adaletle, sevgi ve şefkatle muamele edilmesini arzu edersek; yetimlere de öyle davranmamız isteniyor. Yüce Rabbimiz hangi davranış modellerinin doğru olduğunu tam idrak edebilmemiz içinde, empati kurarak kendimizi “yetimlerin ve muhtaç durumdaki çocukların” ailesinin yerine koymamızı istiyor. Bu şekilde bir empatiden sonra, yetimlere karşı hangi davranışları sergilememiz ya da hangi davranışları yapmaktan uzak durmamız gerektiği netlik kazanmakta; vicdanımız, gönlümüz bize gür bir seda ile nasıl davranacağımızı anlatmaktadır. Yetimlerle muhatap olan kişiler, o çocukları kendi çocukları olarak düşünüp, kendilerini onların ebeveyni yerine koyduklarında sergilediği tavırların doğruluğu veya yanlışlığı noktasında gerçekçi bir yargıya varabilecek ve bundan sonraki tavırlarını buna göre ayarlayacaktır.

Nisa ve Rum sûrelerindeki âyetlere baktığımızda bir başka açıda empati kurmaya davet edildiğimizi müşahade ederiz. *“Onlar, yeryüzünde gezip de kendilerinden*

¹³⁸ Rûm, 30/ 58.

¹³⁹ Zümer, 39/ 27.

¹⁴⁰ Kehf, 18/ 54.

¹⁴¹ Nisa, 4/9.

öncekilerin akıbetlerinin nice olduğuna bakmadılar mı? Ki onlar, kendilerinden daha güçlü idiler; yeryüzünü kazıp alt-üst etmişler, onu bunların imar ettiklerinden daha çok imar etmişlerdi. Peygamberleri, onlara da nice açık deliller getirmişlerdi. Zaten Allah onlara zulmedecek değildi; fakat onlar kendi kendilerine zulmetmekteydiler.”¹⁴²

“Hâlen yurtlarında gezip dolaştıkları kendilerinden önceki nice nesilleri helâk edişimiz onları doğru yola sevk etmedi mi? Bunlarda elbette ibretler vardır. Hâlâ kulak vermezler mi?”¹⁴³ ayetlerinde, Allah insanları vaadinin gerçekliğini anlamaları için arkeoloji gibi beşerî bilimlerin ışığında düşünmeye davet etmekte¹⁴⁴; önceki milletlerin durumlarını ortaya koymakta ve onlarla empati kurarak ibret almamızı istemektedir.

Geçmiş milletlere ait tarihî kalıntılar, mekânlar, onların geçmişte hangi standartlarda yaşadıklarını, neye inandıklarını, kültür ve medeniyette hangi seviyeye ulaştıklarını, hatta kendilerini yok eden sebepleri deşifre eden, gösteren ipuçlarıdır. Kişi hayret ve merak, çoğu zaman da hayranlıkla dolaştığı bu mekânlarda, şu an kendisinin yaptığı gibi, bir zamanlar başkalarının da buralarda yürüdüğünü, oturduğunu, konuştuğunu hayal eder. Bazen de kendini onların yerine koyar. Neler hissettiklerini, hayata nasıl baktıklarını, birbirleriyle olan ilişkilerinin nasıl olduğunu anlamaya çalışır. Sonra, kendilerinin sonunu getiren şeyin ne olduğunu, nasıl gerçekleştiğini, o anları, insanların o anlardaki durumlarını tahmin etmeye çalışır.¹⁴⁵ Empati yapmak köprü kurmak olarak tanımlandığına göre, kişi de bu yolla geçmiş kavimlerle köprü kurmaya, empatik tutuma teşvik edilir.

Al-i İmran ve Nisa surelerindeki ayet-i kerimeler de tezimizi destekler niteliktedir.

“Eğer siz bir acıya uğradınızsa, o kavim de benzer bir acıya uğramıştır. O günleri biz insanlar arasında döndürür dururuz (zaferi bazen bir topluma bazen öteki

¹⁴² Rûm, 30/ 9.

¹⁴³ Secde, 32/ 26.

¹⁴⁴ Hayrettin Karaman ve Diğ., *Kur'an Yolu*, 3. Baskı, Ankara: DİB Yayınları, 2007, C. 4, s. 361.

¹⁴⁵ Altun, *a.g.t.*, s. 60.

topluma nasip ederiz.) Ta ki Allah, iman edenleri ortaya çıkarsın ve aranızdan şahitler edinsin. Allah zalimleri sevmez.”¹⁴⁶

“O (düşman) topluluğu takip etmekte gevşeklik göstermeyin. Eğer siz acı çekiyorsanız onlar da, sizin çektiğiniz gibi acı çekmektedirler. Üstelik siz Allah'tan, onların ümit etmedikleri şeyleri umuyorsunuz. Allah ilim ve hikmet sahibidir.”¹⁴⁷

Müfessirlere göre bahsedilen (karşılaştırılan) savaşlar Bedir ve Uhud savaşlarıdır. Bedir’de ağır bir yenilgi alan müşrikler, bu yenilginin acısını Uhud’da çıkarmışlardı. Ne var ki her iki taraf da kayıp vermiş ve savaşın getirdiği acıyı yaşamıştı. Ancak burada özellikle dikkati çeken bir husus vardır ki bu, bizi doğrudan empatiye götürmektedir: “Eğer siz acı çekiyorsanız onlar da, sizin çektiğiniz gibi acı çekmektedirler.” cümlesiyle ifade bulan empatik bakış, savaşta bile olsa, asla hakkaniyetten ayrılmamayı, düşmanımız dahi olsa kendimizi onların yerine koyarak hareket etmeyi vurgulamaktadır. Hak, bizim inancımızı taşımayan biriyle ilgili bile olsa yine haktır ve inanmayanın inkârı, onun haklarına tecavüzü helal kılmaz.”¹⁴⁸ Bu ayetlerin bize verdiği bir diğer mesaj ise; müminlerin çeşitli belâ ve musibetlere maruz kaldığı, fakat bu musibetlere göğüs germe mecburiyetinde kalanların sadece onlar olmadığı, düşmanlarının da aynı sıkıntıyı çektiğidir. Yani inkâr gayyasında yüzen kâfirler batıl bir inanç içinde olmalarına rağmen, müminlerle aynı acı ve kederi çekmektedirler. Allah’a iman eden müminlerin ise bu uğurda çektikleri sebebiyle cihad ederek Allah’a teveccühleri söz konusudur.¹⁴⁹ Âyetler bu anlamda bizi düşündürmekte ve onlarla empati kurdurmaktadır. Dolayısı ile onların uhrevi bir mükâfat düşüncesi olmaksızın bunca sıkıntıyı çektiklerini göz önüne alarak biz Müslümanların daha ziyade gayret göstermesi gerektiği mesajı ortaya çıkmaktadır.

Bizleri empatik düşünmeye sevk eden ayetlerden bir tanesi de “Allah'tan başkasına tapanlara (ve putlarına) sövmeyin; sonra onlar da bilgisizce, düşmanca Allah'a

¹⁴⁶ Âl-i İmrân, 3/ 140.

¹⁴⁷ Nisa, 4/ 104.

¹⁴⁸ Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İsmail Karaçam ve Diğ. (Sad.), İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2007, C.3, s. 78.

¹⁴⁹ Seyyid Kutup, *Fi Zılalil Kuran*, Salih Uçan, Vahdettin İnce, Mehmet Yolcu (Çev.), İstanbul: Dünya Yayıncılık, Ts., C. 2, ss. 191–192.

*söverler. Böylece biz her ümmete kendi işlerini câzip gösterdik. Sonunda dönüşleri Rablerinedir. Artık O ne yaptıklarını kendilerine bildirecektir.”*¹⁵⁰ âyetidir.

Bu ayette geçen “sebb” kelimesi “eleştiri” olarak ifade edilse de, birçok müfessir bu kelimeyi “şetm” olarak yani “terbiye ve nezaketle bağdaşmayan çirkin sözler” şeklinde beyan etmiştir. Hakaret, sövüp sayma gibi İslam ahlakının hilm, edep ve nezaket kurallarıyla bağdaştırılması mümkün olmayan bir üslupla insanlara yaklaşmak caiz değildir. Hakaret ve küfür sadece muhatabın düşmanlık duygularını kabartır; inatlaşma, sertleşme ve giderek çatışmaya yol açar. Diyalog ve ikna etmenin yolu saygı ve nezaketten geçer.¹⁵¹

İnsanların en hassas olduğu noktalardan birisi kendilerinin “neye” ve “nasıl” inandıkları ve bu inançlarıyla ilgili ritüelleri, ibadet ve davranış biçimleridir. Bu noktada âyet-i kerime empatik düşünceye işaret etmektedir. Bir Müslüman için “Allah” ne yücelikte ise, bir Zerdüşt’ün “Ateş Tanrısı” da o yüceliktedir. Bir Müslüman için “oruç” ne ise bir Hristiyan için “perhiz” de o demektir. Yine bir Müslüman Hz. Muhammed’i nasıl severse, bir Budist de Buda’yı öyle sever.¹⁵² Dolayısı ile biz kendi inancımıza yapılan saldırılardan nasıl hoşlanmıyorsak, onların bundan hoşlanmayacağını hatta daha tepkili olacaklarını empatik bir bakış açısıyla anlayabiliriz.

Empati yoksunluğundan kaynaklanan ve Kur’an’da da şiddetle hakkında uyarıda bulunulan, kişiler arası iletişimde çatışma unsuru olan bir kavram vardır: Suizan. Goleman’a göre “iletişime girmemek, varsayımlarda bulunmak, hemen bir sonuca varmak, insanların ne söylediğini anlamakta güçlük çecekleri bir şekilde ‘zor’ bir mesaj göndermek” çatışmaya yol açan unsurlardandır¹⁵³ Bu unsurlardan “varsayımlarda bulunmak” ve “peşin hükümde bulunmak” Kur’an’da zan olarak ifade edilmiştir.

¹⁵⁰ En’am, 6/108.

¹⁵¹ Karaman ve Diğ., *Kur’an Yolu*, C. 2, ss. 452–453.

¹⁵² Altun, *a.g.t.*, s 71.

¹⁵³ Daniel Goleman, *Duygusal Zekâ*, Banu Seçkin Yüksel (Çev.), İstanbul: Varlık/Bilim Yayınları, 1998. s. 332.

“Ey iman edenler! Zannın çoğundan kaçının. Çünkü zannın bir kısmı günahtır. Birbirinizin kusurunu araştırmayın. Biriniz diğerinizi arkasından çekiştirmesin. Biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz. O halde Allah'tan korkun. Şüphesiz Allah, tevbeyi çok kabul edendir, çok esirgeyicidir.”¹⁵⁴

Burada günah şeklinde tanımlanan zan; bahsettiğimiz suizandır. Bu âyet bizi, hem “dolaylı” hem de “doğrudan” empati kurmaya teşvik etmektedir. Öncelikle kişinin kendisini, hakkında zanda bulunan, hatası araştırılan ve arkasından dedikodusu yapılan kişinin yerine koyması istenmektedir. Nitekim insanoğlu, yanlış anlaşılmaktan, mahremiyetine saldırılmasından, alay edilmekten incinir. Hatta kendisine ve çevresine olan güvenini yitirir, zamanla ürkek, pasif ve mutsuz bir birey olup çıkar. Kişi, âyette geçen üç menfi davranışta bulunmadan önce “ben olsam, böyle bir davranışın bana yapılması hoşuma gider miydi, incinir miydim?” sorusunu kendine yöneltmelidir. Bu bir bakıma, kişinin kendisini empati kurmaya davet etmesidir. Kendine bu davette bulunmak, empatik açıdan açık olmak anlamını da taşır. Dolaylı olarak empati kurmaya teşvik etme ise, ayette “benzetme yönü” doğrultusunda olmaktadır. İnsan eti yemek, özellikle de kardeşinin hem de ölmüşken etini yemek son derece vahşice ve insan fıtratına aykırı bir fiildir. Dolayısıyla âyette vurgulanan empatik tavır, “gıybet etmeden önce kendini, böyle iğrenilen bir fiilde bulunan kişinin yerine koy, bu fiil hoşuna giderse davranışında devam et, yok eğer tiksindirici gelirse vazgeç” şeklinde teşvik ve uyarı niteliği taşımaktadır.¹⁵⁵

Empati kurmayanların düştükleri yanlış bir sonucu Kur'an bize ibretle anlatır ve onları şu şekilde kınar: *“İnsanlardan bazıları, kendileri bir şeyi ölçerek aldıkları zaman tam alan; ama onlara bir şeyi ölçüp tartarak verdiklerinde eksik tutan kimselerin vay haline!”¹⁵⁶* Burada empati eksikliğine açıkça işaret edilerek kendileri söz konusu olduklarında farklı, başkaları söz konusu olduklarında farklı

¹⁵⁴ Hucûrât, 49/ 12.

¹⁵⁵ Altun, a.g.t., s. 73.

¹⁵⁶ Mutaffifîn, 83/1–3.

davranmanın ve sonuçta meydana gelen haksızlığın çirkinliğini belirtmekte, olaya bir de karşıdan bakabilselerdi daha farklı davranabileceklerine işaret etmektedir.¹⁵⁷

*“Onlar, kendi canları çekmesine rağmen yemeği yoksula, yetime ve esire yedirirler.”*¹⁵⁸ âyetinde Allah diğerkam mü'minlerin tavırlarına yer vermiştir. Müfessirler, âyetteki ifadeyi, “Hakiki mü'minler yemeğe sevgileri, yani kendi ihtiyaçlarından ötürü istek ve arzuları bulunmasına rağmen ihtiyacı olanlara verirler, o yedirmeyi isteye isteye can-ı gönülden yaparlar”¹⁵⁹ şeklinde yorumlamışlardır. Empatik tutumun bir gereği olarak başkalarını düşünen insan, kendisinden önce başkalarının iyiliğini veya yararını düşünür; sadece düşünmekle kalmaz, bu düşüncesini eylem haline getirir. Karşılığında hiçbir şey beklemeksizin başkalarına yararlı olmayı, başkaları için kendi çıkarlarından ödün vermeyi ve fedakârlıkta bulunmayı göze alır. İşte bu ayet-i kerimede bu tavır övülmüş, mü'minin kendinden önce başkalarının halini anlaması, düşünmesi, onların yerine kendini koyarak en uygun empatik muameleyi ortaya koyması erdemli ve salih bir davranış olarak sunulmuştur. Kişi karşısındakinin yerine kendini koyamadığında, o insanın istek ve duygularını, içinde bulunduğu durumu anlayamayacak ve dolayısı ile doğru davranışı sergileyemeyecek ve belki farkında olmaksızın karşısındaki kişinin ihtiyaçlarına cevap veremeyecektir. Bu durumda çatışmalar ortaya çıkacak ve toplumda sağlıklı, mutsuz, birbirinin dilinden anlamayan, insanlar var olacaktır. Bir taraf ihtiyaç içinde kıvranırken diğer taraf müreffeh bir hayat sürecektir. İşte burada İslam'ın sorumluluk müeyyideleri ortaya çıkmakta, Allah mesajları vesilesi ile bize, birbirimizi düşünmeyi, kardeşlerimizin nefislerini kendimize tercih etmeyi, birbirimizi anlamayı kısacası empatik tutumu tavsiye etmiştir.

Bu faziletlerin en güzel örneğini İslam tarihinde sahabeler ortaya koymuştur. Ensar muhacir ilişkisi empatik eğilimin ne anlama geldiğini gösteren son derece mükemmel bir örnektir. Medineli ensar, Mekkeli muhacir kardeşlerinin ihtiyaçlarını kendi ihtiyaçlarından daha üstün tutmuşlar, onları hiçbir konuda yalnız ve yardımsız bırakmamışlardır. Kuran'ı Kerim bu ahlâki fazilete şu âyetle işaret etmektedir:

¹⁵⁷ Ağırman, a.g.m., ss. 34–35.

¹⁵⁸ İnsan, 76/ 8.

¹⁵⁹ Yazır, a.g.e., C.8, s. 509.

*“Kendilerinden önce o yurdu (Medine’yi) hazırlayıp imanı gönüllerine yerleştirenler ise kendilerine hicret edenleri severler ve onlara verilen şeylerden dolayı da içlerinden bir ihtiyaç duymazlar. Kendilerinin ihtiyacı olsa bile (kardeşlerini) öz nefislerine tercih ederler. Kim nefsinin cimri ve bencil tutkularından korunmuşsa iste onlar kurtuluşa erenlerdir.”*¹⁶⁰

Âyette vurgulanan bu empatik tutum aynı zamanda ahlâkın en üst mertebesidir. Ben-merkezcilikten uzak, karşısındakinin yerine kendini koyabilen ve fiiliyata dökülen bu tavırlar, ensarı Allah’ın sevdiği insanlardan yapmıştır.

Kur’an-ı Kerim bizlere yukarıda bahsettiğimiz ve bahsedemediğimiz pek çok emri ile karşımızdakinin derdi ile dertlenmeyi, ihtiyaçlarına cevap vermek için çaba göstermeyi, diğergam bir diğer ifade ile empatik olmayı emretmektedir.

3.Hz. Peygamber’in Yaşantısında Empati

Hiz. Peygamber bir iletişim ilkesi olarak insanlarla empati kurmuş ve onlara empati kurmasını öğretmiştir. Bizzat Allah, elçisini *“Andolsun, içinizden size öyle bir Peygamber geldi ki, sıkıntıya uğramanız ona ağır gelir; size düşkün, mü’minlere şefkatli ve merhametlidir.”*¹⁶¹ şeklinde tanıtmış, kendisine *“ben de sizin gibi bir insanım”*¹⁶² demesini emrederek onun empatik tavrına dikkat çekmiştir.¹⁶³

Hiz. Peygamber yaşayan Kur’an olması hasebiyle yeryüzündeki gelip geçmiş en empatik insandır. Rabbimizin kendisi hakkında nazil ettiği ayetler, kendi yaşantısı ve ümmetine yaptığı tavsiyeler, bizleri bu kati kanaate vardirmiştir.

*“Sizden biriniz, kendisi için arzu ettiğini kardeşi için de arzu etmedikçe iman etmiş olmaz.”*¹⁶⁴ hadisi bizlere empatik davranmayı emretmektedir. Sizden biriniz, kendisi için istediğini, kardeşi için de isteyecek; kendisi için istemediğini kardeşi

¹⁶⁰ Haşr, 59/9.

¹⁶¹ Tevbe, 9/28.

¹⁶² Fussilet, 41/6.

¹⁶³ Macit, a.g.e., s. 156.

¹⁶⁴ Buhari İman,6; Müslim, İman, 71; Ahmed b. Şuayb b. Ali b. Bahr b. Sinan b. Dinar en-Nesai, *Sünen-i Nesâî*, İman, 19; Muhammed b. İsa İbni Dahhak Tirmizi, *Sünen-i Tirmizi*, Sıfatu’l- Kıyamet, 60.

için de istemeyecek anlamlarına gelen bu ifade, herhangi bir birey veya bireylere karşı sergilenecek davranışın, karşı taraftan bakılarak belirlenip sergilemesini ön görmektedir. Bu da bugünkü deyimiyle empati kurmaktan başka bir şey değildir.¹⁶⁵ Bunun tersi olan, yani empatiden yoksun, paylaşmaktan uzak, ben-merkezci, çıkar yörüngeli insanların ise imanının makbul olmayacağına işaret etmiştir. Hadisi bu bağlamda incelediğimizde, Hz. Peygamber'in diğerkam tutuma, empatik yaklaşıma ne kadar önem verdiği ortaya çıkmaktadır.

*“Müminler; birbirini sevmekte, birbirine merhamet etmekte ve her konuda yardımlaşmakta, bir beden gibidirler. Vücudun her hangi bir organı hastalanınca, diğer organları da uykusuzluk ve acıyla bundan rahatsız olur etkilenirler.”*¹⁶⁶

*“Bir meyve satın alınca ona da hediye et, eğer bunu yapmazsan meyveyi evine (komşuna göstermeden) gizlice taşı. Onu, çocuğun da dışarı götürüp, komşunun çocuğunu gayza atmasın.”*¹⁶⁷ gibi rivayetlerde Hz. Peygamber (s.a.v) empatik tutum üzerinde durmuş, mümince bir duruşun nasıl olması gerektiğini bize bildirmiştir.

Yine birçok hadis, empatik tutum gereği davrananların, kardeşini kendi nefsinden üstün tutanların, önce karşıındakinin ihtiyacını önceleyenlerin kıyamet gününde yüceleceğini açıklamaktadır. Bu hadislerden biri şu şekildedir:

*“Müslüman müslümânın (dîn) kardeşidir. Müslüman müslümâna zulmetmez, Müslüman Müslümanı (tehlikede ve musibette) terk de etmez. Her kim müslim kardeşinin hacetinde bulunursa Allah da onun hacetini yerine getirir. Her kim bir müslümândan bir keder (bir darlık) giderip onu ferahlatırsa, Allah da onun kıyamet gününün kederlerinden bir kederini giderip ferahlatır. Her kim bir müslümânı (dünyadaki ayıbından) örterse, Allah da onu kıyamet gününde örter”*¹⁶⁸

Aşağıdaki şu olay, Hz. Peygamber ile Cüleybib (r.a) arasında geçen ve Hz. Peygamber'in uzlaşmacı empatik tavrını ortaya koyan güzel bir örnektir.

¹⁶⁵ Ağırman, a.g.m., s. 29.

¹⁶⁶ Buhârî, Salat, 88, Mezalim, 5; Müslim, Birr, 65; Tirmizî, Birr, 18; Nesâî, Zekat, 67.

¹⁶⁷ Canan, a.g.e., C.9, s. 446 .

¹⁶⁸ Tirmizi, 187.

Cüleybib, Resul-i Ekrem'in (a.s.m.) huzuruna çıkıyor ve "Ey Allah'ın Elçisi! Zina etmeme izin ver!" diyor. Sahabiler onu böyle bir ifadeden dolayı "Sus! Sus!" diye susturmaya çalışıyorlar. Ama Hz. Peygamber onu yanına çağırıyor.

Cüleybib, Hz. Peygamber'in yanına gelip oturuyor. Peygamber Efendimiz (s.a.v) onunla konuşmaya başlıyor.

"Söyle bakalım. Bir başkasının senin annenle zina etmesine razı olur musun?"

"Canım feda olsun sana Ya Resülallah razı olamam."

"Zaten hiç kimse annesiyle zina edilmesine razı olmaz. Peki, kızınla zina edilmesini ister misin?"

"Uğrunda öleyim ya Resulallah ! Hayır, istemem."

"Öyleyse hiç kimse kızıyla zina edilmesini istemez. Bir başkasının kız kardeşinle zina etmesini ister misin?"

Yoluna feda olayım! Hayır, istemem.

"Hiçbir kimse, kız kardeşiyle zina edilsin istemez. Peki halanla zina edilmesi seni memnun eder mi?"

"Canım feda olsun, hayır, kesinlikle."

Halasıyla zina edilmesi, hiç kimseyi memnun etmez. Peki birinin teyzenle zina etmesine razı olur musun?"

"Uğrunda öleyim, hayır buna da razı olmam."

"Teyzesiyle zina edilmesine kimse razı olmaz"

Bu konuşma ile akıl mantık planında Hz. Peygamber, Cüleybib'in aklını ikna eder ve onu doyurur. Ardından da elini bu gencin göğsüne koyar ve şöyle dua eder: "Allah'ım! Onun günahını bağışla, kalbini temizle ve namusunu muhafaza buyur."

Cüleybib, bu duadan sonra iffet sembolü haline gelmiştir. Ama daha önceki hayatı bilindiği için kimse ona kız vermemektedir. Allah Resülü, aklını ikna ettiği bu ahabinin daha sonra derdine de derman olur. Bir kız babasına elçi göndererek kızını ister ve o kızla Cüleybib'i evlendirir.

Daha sonraları vuku bulan bir muharebede Cüleybib şehit düşer. Muharebe sonunda Allah Resülü etrafındakilere sorar. "Hiç eksikiniz var mı ?" Sahabeler:"Yok ya Resulallah, hepimiz tamamız!" derler.

Ama Allah Resulü, “Benim bir eksikim var” der ve Cüleybib’in başucuna gelir. Başını dizine koyar ve şöyle buyurur:

“Cüleybib benden, ben de Cüleybib’denim.¹⁶⁹ Bu hadisenin bize verdiği mesajın özü, kendin için istemediğin bir şeyi başkası için de istememek ve yapmamaktır. Bu olayda Hz. Peygamber’in (s.a.v.) empatik yaklaşımı, bir iletişim ve eğitim metodu olarak kullandığını görmekteyiz. Nitekim, genci empati yoluyla kendi bulunduğu yerden, karşıdakinin yerine taşıyarak, olaya karşısındakinin gözüyle bakmasını sağlamış, hem dünyasının hem de ahiretinin kurtulmasına vesile olmuştur.

Küçük bir çocukla yaşadığı bir olayda ise, bu kez Hz. Peygamber bizzat çocuğun yerine kendisini koyarak hareket etmiş ve çocuklara da empatik yaklaşılması gerektiği konusunda örneklik etmiştir.

Enes’in daha henüz oyun çağında, Ebu Umeyr lâkabıyla çağrılan ve kuşlarla oynamayı çok seven bir kardeşi vardır. Kuşunun adı Gumeyr’dir veya oynadığı kuşlara Gumeyr denilmektedir. Bir gün Ebu Umeyr’i üzgün gören Hz. Peygamber ashabına, ona ne olduğunu sorar. Kuşunun öldüğünü söylerler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) derhal bu küçük çocuğun yanına gider ve ona kafiyeli bir şekilde; “*Ey Ebu Umeyr, ne yaptı Gumeyr?!’*” diyerek önce şakalaşır, sonra da teselli etmeye çalışır.¹⁷⁰ Üstelik karşısındaki küçücük çocuk ve ölen de bir kuş olmasına rağmen efendimiz olaya, çocuğun ruh dünyasındaki tesirini düşünerek bakar ve üzüleceğini düşünerek taziyede bulunur.

Bu davranışların psikolojideki karşılığı “empati”’dir. Hz. Peygamber bize kendimizi çocuğun yerine koymamızı, özellikle dinî ve cinsel konularda onu eğitirken ve sorularına cevap verirken onun anlayacağı basit bir dil kullanmamızı tavsiye etmektedir.

Aşağıdaki ifadesinde de efendimizin bizzat kendisinin empatik yaklaşımını görüyoruz: “*Ben namaza duruyor ve onu uzun kılmak istiyorum. Sonra bir çocuk*

¹⁶⁹ Müslim, Fedailü’s- Sahabe, 131.

¹⁷⁰ Buhârî, Edeb, 81; İbn Mâce, Edeb, 24 Bkz., Buhârî, Edeb, 81; Müslim, Edeb, 30.

*ağlaması duyuyorum. Annesinin ona duyacağı heyecanı bildiğim için hemen namazı hızlı kılıp bitiriyorum.”*¹⁷¹ Efendimiz kendisi kıldığında çok uzun kılandı. Bilhassa nafile namazları sahabenin bile takatini aşacak seviyede idi. Nitekim cemaatleyken de kendisi daha kılmayı arzu ediyor, fakat saf tutanlara ağır gelebileceği düşüncesi ile kısa tutuyor. Çünkü o günlerde kadınlarda cemaatle namaza iştirak ediyorlardı. Efendimiz ağlayan çocuğun annesi mescidde olabilir düşüncesi ile (empati kuruyor) namazı hızlandırıyor ve böylece kadını rahatlatıyordu.¹⁷² Mükemmel bir yaklaşımdır gerçekten. Kendisi böyle davrandığı gibi ümmetine de aynı tavrı emretmektedir:

*“Sizden biriniz cemaate imam olduğunda hafif kılsın. Çünkü içlerinde zayıf, hasta ve yaşlı olanlar vardır. Eğer kendi kendine kılsa, istediği kadar uzatsın.”*¹⁷³

Kadınlar, çocuklar, hastalar, yaşlılar ve tüm insanlarla kurulan empatiden sonra Hz. Peygamberimiz çevresindeki diğer varlıklarla da empati kurduğunu ve kurmayı tavsiye ettiğini görüyoruz.

Örneğin Hz. Peygamber, hayvanı sağmadan önce, hayvana zarar vereceği düşüncesiyle tırnakların kesilmesini öğütlemektedir.¹⁷⁴ Ayrıca süt sağarken, sütün tamamının sağılmamasını, yavruya da bırakılmasını ve yine hayvanlara aşırı yük vurulmamasını,¹⁷⁵ kuşların yuvalarının bozulmamasını, yumurta ve yavrularının alınmamasını,¹⁷⁶ hayvanların birbirine kışkırtılmamasını, yaradılışlarının aksine kullanılıp dövüştürülmemesini¹⁷⁷ öğütlemesi, yaşamakta olan her canlıyı sulamakta sevap olduğunu¹⁷⁸ buyurması Hz. Peygamber’in diğer canlılara karşı nasıl bir empatik yaklaşım içinde olduğunu gösteren çarpıcı örneklerdendir.

İnsanlarla ve diğer canlı varlıklarla olan ilişkilerinde empatiye önem veren Hz. Peygamber, çevre ve doğa ile olan ilişkilerinde de empatik tutum sergilemiş ve

¹⁷¹ Buhari, Ezan, 65; Müslim, Salât, 192.

¹⁷² M. F. Gülen, *Sonsuz Nur*, İzmir: Nil Yayınları, 1998, C.1, ss. 389- 390.

¹⁷³ Buharî, Ezân, 63; Müslim, Salât, 183–184; Tirmizî, Salât, 61.

¹⁷⁴ Canan, *a.g.e.*, C.6, s. 304.

¹⁷⁵ Canan, *a.g.e.*, C.6, s. 305.

¹⁷⁶ Buhari. Edebü’l-Müfred, 139.

¹⁷⁷ Ebû Dâvûd, Cihad,51, 56; Tirmizî, Cihad, 30.

¹⁷⁸ Buhari, Enbiyâ 54; Müslim, Selâm 153-155.

bizlere örneklik teşkil etmiştir. Kâinat canlısından cansızına, küçüğünden büyüğüne, zerrelere kürelere kadar bir bütünlük arz etmekte, birbirini tamamlamaktadır. Varlıklar arasında ekolojik bir denge bulunmakta ve bunlardan birinde olan aksaklık gerçekte tüm mevcudatı ilgilendirmektedir. Bu dengeyi muhafaza etme rolü insanlara düşmektedir. Burada “çevre-doğa ile empati” mevzusu önem kazanmaktadır. Hz. Peygamberin bu konudaki yaklaşımı, emir ve tavsiyeleri doğaya karşı ne şekilde bir empatik tutum içerisinde bulunmamız gerektiğine dair bize ipucu verir niteliktedir. Bu hususta şöyle buyurmuştur:

*“Haksız yere bir kuş veya daha küçük bir hayvan öldüren insana Allah mutlaka onun hesabını soracaktır.”*¹⁷⁹ Hadiste de açıkça görüldüğü üzere, küçük dahi olsa bir hayvanın haksız yere öldürülmesi ciddî bir olaydır. Her şeyden önce, yaşama hakkına bir tecavüz, her canlının bir hikmet üzere yaratıldığı cephesinden bakılacak olursa, ekolojik dengenin bozulmasına doğru atılmış yanlış bir adımdır.¹⁸⁰ Dolayısıyla Hz. Peygamber bu tutumu ile hem merhametin farklı bir boyutunu bize öğretmiş hem de doğa ve çevre ile empati kurmamız gerektiğini anlatmıştır.

*“Allah pâk ve nazîftir, pâklık ve nezâfeti sever; kerîm ve cömerttir, kerem ve cömertliği sever. Öyle ise, avlularınızı ve boş sahalarınızı temiz tutun.”*¹⁸¹ Hadisi ve yine Hz. Peygamber’in, halkın gelip geçtiği yollarda ve gölgelendikleri yerlerde abdest bozanların, Allah’ın lanetine uğrayacaklarını bildirmesi, insanların gelip geçtiği yoldan “eza”yı, yani rahatsız edici bir şeyi kaldırmayı da imanın bir derecesi olarak ifade etmesi,¹⁸² nazarlarımızı çevremize yönlendirmektedir. Hadislerde geçen gölgelikleri ve boş sahaları, insanların dinlenmek ve rahatlamak için gittiği ormanlar, piknik alanları, sahil kenarları, mesire yerleri olarak anlamak mümkündür. Ancak yazık ki bugün bu alanlar insanlar tarafından resmen işgal edilmekte, kullananlar kendilerinden sonra o mekâna gelecekleri düşünmeksizin hoyratça düzeni bozmakta, çöplerini bırakmakta hatta daha kalıcı zararlar verebilmektedir. Burada iki yönlü bir empatik tutuma ihtiyaç vardır. Birincisi; doğaya bizden sonra gelecek insanları ya da nesilleri düşünüp, onlarla empati kurarak görmek istemeyeceğimiz manzaraları bırakmamaktır. İkincisi ise, doğa ile

¹⁸⁰ Altun, *a.g.t.*, s. 107.

¹⁸¹ Canan, *a.g.e.*, C.10, s. 119.

¹⁸² Canan, *a.g.e.*, C.10, s. 121.

empati kurarak, bizim tavırlarımızın devamının aynı bilinçsizlikle gelmeye devam etmesi hâlinde doğanın ister istemez bir yok oluşa gittiğini fark etmemizdir. Mevzuya bu açıdan baktığımızda, Hz Peygamber'in öngördüğü empatik tutuma günümüzde ziyadesiyle ihtiyaç duyduğumuz ortaya çıkmaktadır.

Kişiyi fedakârlık yapma noktasında güdeleyen, kişiyle daha derin bir seviyede iletişim kurmaya yardımcı olan empati, Hz. Peygamber'in yaşam felsefesinin önemli dinamiklerinin başında gelmektedir. Kur'an'dan öğrendiğini bizzat uygulayan ve bunu kendisine tabi olan inananlara da yaşayarak gösteren ve ögütleyen Hz Peygamber, empatik beceriye sahip örnek bir şahsiyettir.

II. KUR'AN KURSLARI

A. KUR'AN KURSU TARİHÇESİ

Din fert ve toplum açısından hayatın vazgeçilmez bir unsurudur. Dinsiz bir toplumu tarih kaydetmediği gibi, din olarak isimlendirilmese bile belli bir inanç sisteminden mahrum bir insan topluluğuna da tarih boyunca rastlanmamıştır. İnsanlar her dönemde inanma ihtiyacı içinde olmuşlar bu ihtiyaçlarını da dinler karşılamıştır.

İnsan ve toplum için mutlak bir olgu olan dinin doğru olarak anlatılması, istismarının önlenmesi ve dine dair işlerinin sevk ve idaresi önemlidir. Bu nedenle din işlerinin sistemli, programlı, belirli kurallar çerçevesinde yürütülebilmesi amacıyla her zaman düzenli ve disiplinli teşkilatlar var olagelmıştır.¹⁸³ Ülkemizde de bu önemli görev Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yürütülmektedir. Başkanlığın planlı, programlı biçimde ve belli bir pedagojik formasyona sahip öğreticiler vasıtasıyla İslâm din eğitimi faaliyetlerini yürüttüğü biricik yaygın eğitim kurumu Kur'an kurslarıdır.¹⁸⁴ Bu kursların amacı isteyen vatandaşlara Kur'an-ı Kerim'i belli bir program çerçevesinde usulüne uygun olarak okutmak,

¹⁸³ Hasan Kenan Şengüden, "2006 Yılı Müftülük Faaliyetlerinin Yaygın Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi", (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), s. 1.

¹⁸⁴ Aydın, *Bir Din Eğitimi Kurumu Olarak Kuran Kursu*, s. 25.

ezberletmek, bazı sure, ayet ve duaların meallerini öğretmek, ayrıca İslâm dini'nin inanç, ibadet ve ahlak esasları ile ilgili konularında bilgi vermektir.¹⁸⁵

Bugün toplumsal hayatta önemli bir yeri olan Kur'an kursları, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kuruluş ve görevleri hakkındaki 633 sayılı kanunun 7/d fıkrası gereğince açılmış ve ilgili yönetmelik hükümlerine göre faaliyet göstermektedir. Ancak Kur'an kurslarının geçmişi çok daha eskilere uzanmaktadır. Kur'an kurslarının başlangıçtan günümüze olan serüvenini, "İlk Dönem Kur'an Kursları, Osmanlı Dönemi Kur'an Kursları ve Cumhuriyet Dönemi Kur'an Kursları" olmak üzere üç bölüm halinde takdim edeceğiz.

1. İlk Dönem Kur'an Kursu Faaliyetleri

Kur'an âyetlerinin ilk muhatabı Hz. Peygamber aynı zamanda Kur'an'ın ilk okuyanı, ilk muallimidir. O, Kur'an okuma ve öğretmede ilk "fem-i muhsin"¹⁸⁶dir. Aynı zamanda Kur'an'ın ilk hafızıdır ve "hafızların seyyidi"dir.¹⁸⁷ Hayatı boyunca Kur'an'ı rehber edinmiş, öğrenilmesi, ezberlenmesi ve yaşanması için büyük bir gayret sarf etmiştir. "Sizin en hayırlınız Kur'an'ı öğrenen ve öğreteninizdir"¹⁸⁸ buyurarak bu konunun önemini vurgulamıştır. Bu sebeple İslâm'ı benimsemiş bütün toplumlarda Hz. Peygamber devrinden bu yana, Kur'an'ı okumak, anlamak, ezberlemek ve usulüyle kıraat etmek, artan bir ilgiye mazhar olmuştur.

Hz. Peygamber, daha Mekke'de iken, bi'setin (peygamberlik ve vahyin gelişi) dördüncü senesinde, gizlice Müslümanların Kur'an'ı okuyup öğrenmelerini sağlamak üzere Beni Mahzum Kabilesinden Erkam Bin Ebu-l Erkam'ın evini (Darul Erkam) kullanmaya başlamıştır. Safa Tepesinin eteklerinde bulunan Darul Erkam'ın, İslam tarihinde ilk eğitim öğretim merkezi, ilk daru'l kurra (Kur'an'ı

¹⁸⁵ İbrahim Özler, "Camilerin Zihniyet Değişimindeki Rolü (Erzurum Örneği)", (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007), s. 14.

¹⁸⁶ Kur'an'ın kurallarına uygun olarak doğru ve güzel okunabilmesi için ders alınacak kişide bulunması gerekli özelliği ifade eder. Bkz. İsmail Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, 14. Baskı, İstanbul: İFAV Yayınları, 2008, s. 173.

¹⁸⁷ Yasemin Tunç, "Kur'an Hafızlığı ve Müslümanın Dini Hayatındaki Önemi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), s. 22.

¹⁸⁸ Buhârî Fedâilu'l-Kur'an, 1815.

Kerim eğitimi yapılan mektepler) olduğu kabul edilmektedir.¹⁸⁹ Kaynaklarda burada ilk Kur'an talim eden kişinin de Abdullah b. Mes'ud olduğu ifade edilmektedir. Allah Resulü daha sonra Birinci Akabe Biatını (Nisan 620) müteakip, Mus'ab b. Umeyr'i, Kur'an öğretmeni olarak Medine'ye göndermiştir. Mus'ab, Sa'd b. Zürene'nin evine yerleşmiş ve öğretmenlik vazifesini burada yapmıştır. Ayrıca o, Müslümanlardan muhtelif şahısların evlerini de dolaşarak, onlara Kur'an okutmuştur.¹⁹⁰

Hicretin gerçekleşmesi ile Hz. Peygamber Müslümanların eğitim-öğretimi için kendisine merkez olarak mescidi seçmiştir. Peygamberimiz, mescidin inşa edilmesi ile yanına "suffe" denilen küçük odacıklar yaptırmış, buralara barınacak yeri ve geçim kaynağı olmayan sahabileri yerleştirmiştir. Yararlanmaları için oraya yerleştirilen taş bir sıra nedeniyle onlara "ehl-i suffe" ya da "ashab-ı suffe" ismi verilmiştir.¹⁹¹ Dershanesi Mescid-i Nebevi, yatakhane suffe olan bu eğitim yuvasının yöneticisi ve başöğretmeni bizzat Resulullah idi.¹⁹² Suffe ashabi ve diğer Müslümanlar, burada Kur'an'ı öğreniyor, ezberliyor, kıraat ediyorlar ve İslâmî bir tedristen geçiyorlar, Hz. Peygamber'in terbiyesinde yetişiyorlardı. Fakat suffe sadece fakir ve aciz kimselerin sığındığı yer değildi. Aksine burası Kur'an'ın hıfzedilip ahkâmının öğrenildiği bir medrese niteliğindeydi.¹⁹³ Nitekim aralarında daha önce makam-mevkii, mal-mülk sahibi olup bunları terk ederek ilme yönelen birçok kişi vardı. Bunlardan kimisi Ebu Hureyre gibi varını yoğunu memleketinde bırakarak, suffe talebeleri arasına katılarak kendini ilme adanmış, kimisi koyunlarını arkadaşlarına bırakarak buraya koşmuş, kimisi kabilesindeki saygın yerini terk edip Suffelilerin arasına katılmıştır.¹⁹⁴ İslâm'ın temel esaslarını öğrenmek üzere Medine'ye çeşitli bölgelerden gelenlerin bir kısmı da burada kalıyordu. Suffe' deki öğrenci sayısının kimi zaman dört yüze ulaştığı oluyordu.¹⁹⁵ Bu öğrencilere kimi zaman Hz.

¹⁸⁹ Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da Eğitim Öğretim*, İstanbul: Bilge Yayınları, 2004, s. 58; Mustafa Çağrı, "Kuran Kursu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 26, , Ankara: TDV Yayınları, 2002, ss. 423-426.

¹⁹⁰ Abdurrahman Çekin, *Kur'an Okuma Esasları*, Emin Yayınları, Bursa: 2009. s. 38.

¹⁹¹ Martin Lings, *Hazret-i Muhammed'in Hayatı*, Nazife Şişman (Çev.), İstanbul: İnsan Yayınları, 2006, s. 178.

¹⁹² İsmail Yiğit ve Raşit Küçük, *Hazret-i Muhammed (s.a.v)*, İstanbul: Kayhan Yayınları, 2007, s. 155.

¹⁹³ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, C.2, ss. 940-941.

¹⁹⁴ Hilal Kara ve Abdullah Kara, *Ashab-ı Suffe*, İstanbul: Nesil Yayınları, 2008, s. 9.

¹⁹⁵ www.sorularlailamiyet.com/.../hz-muhammed-asm- (18 Ocak 2012)

Peygamber ders veriyor, kimi zaman Muaz b. Cebel¹⁹⁶, Ubade b. Samit¹⁹⁷ gibi âlim sahabiler ders veriyordu. Onların geçimleri ile de bizzat Hz. Peygamber ilgileniyor ve ashabın zenginlerini de onlara yardım etmeye teşvik ediyordu.

Hz. Peygamber, yeni Müslüman olanlara dini öğretmek ve Kur'an'ın yoluna sevk etmek üzere sahabenin âlimlerinden, özellikle de suffe ashabından yardım almıştır. Suffe ashabının bir kısmı Peygamber hayattayken bir kısmı da onun vefatından sonra çeşitli beldelere gidip yerleşmişler, hayatlarının son anına kadar da tebliğe devam etmişlerdir.¹⁹⁸

Zamanın ilerlemesi ve şartların değişmesiyle birlikte bu mekânlar, eğitim ve öğretim faaliyetleri için yetersiz kalıp bu konuda güçlükler ortaya çıktıkça, mescitler dışında eğitim-öğretim yerleri açma zorunluluğu doğmuştur.¹⁹⁹ Ve Medine'de yeni eğitim mekânları faaliyete geçirilmiş, mahallelerde de Kur'an öğretilen yerler açılmaya başlanmıştır. Kaynaklar, Hz. Peygamber'in sağlığında Medine'de Mescid-i Nebevî'nin dışında dokuz mescit daha bulunduğunu nakletmektedirler.²⁰⁰

Hz. Peygamber döneminde başlayan faaliyetler Hulefa-i Raşidin devrinde de aralıksız olarak devam etti. Özellikle Hz. Ömer devrinde Kur'an öğretme faaliyetlerine hız verildi. İslâm coğrafyasının sınırları genişledikçe İslâm Tarihinde Kur'an'ın ilk hafızları olan sahabeler çeşitli bölgelere gönderilerek Kur'an eğitiminin devam etmesine vesile oldular. Rivayetlere göre Hz. Ömer çeşitli şehirlere maaşlı Kur'an öğretmeni tayin etmiştir. Ubade, Humus'a; Ebu'd-Derda, Şam'a; Muaz, Filistin'e gönderilmiştir. Ebu Musa el- Eşari, Hz Ömer'e bir mektup yazarak Basra'da birçok kimsenin Kur'an'ı ezberlediğini haber verince halife cevaben hafızlara maaş bağlanmasını emretmiştir.²⁰¹

¹⁹⁶ Kara- Kara, *a.g.e.*, s. 9.

¹⁹⁷ İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Ankara: DİB Yayınları, 2004, s. 139.

¹⁹⁸ Mustafa Baktır, *İslam'da İlk Eğitim Müessesesi: Ashab-ı Suffa*, İstanbul: Timaş Yay. 1990, s. 46.

¹⁹⁹ İbrahim Özler, *a.g.t.*, s. 21.

²⁰⁰ www.sorularlailamiyet.com/.../hz-muhammed-asv-in-egitim-ve-ogreti

²⁰¹ Bkz. Tunç, *a.g.t.*, ss. 30-31.

Emevî devrine geldiğimizde, öncesinde daha çok okuma yazma faaliyetleri için kullanılan küttablar, “Kur’an Okulu” anlamında kullanılmaya başlanmış; Abbasi döneminde ise yaygınlaştırılmıştır.²⁰² Emevî ve Abbasi dönemlerinde Kur’an öğretimi küçük yaştakiler için küttablarda, yetişkinler için ise camilerde devam etti. Camilerdeki öğretim, ders halkaları şeklinde veriliyordu. Bu ders halkalarının kiminde hadis, kiminde kelâm, kiminde fıkıh, kiminde de Kur’an dersleri veriliyordu. Mesela Şam’daki Ümeyye Camii’nde ders halkalarının çoğunda Kur’an talimi yapılmaktaydı. Öğrenci sayısı zaman zaman bin beş yüz ve daha fazla olabiliyordu.²⁰³ Camide ders verme usulünü Hz. Peygamber koymuştur. O zaman zaman ashabı dinî ve dünyevî konularda aydınlatmak için mescitte otururdu.²⁰⁴ Ebu’d-Derda’nın sayıları bin altı yüzü aşan öğrenciye toplu Kur’an öğretimi yaptırdığı kaynaklarda ifade edilmektedir. Şam’daki camii avlusunda talebeleri onarlı gruplara ayırır ve her bir grubun başına kaynaklarda “arîf” olarak geçen bugünkü anlamda kalfa diyebileceğimiz eğiticileri görevlendirir, kendisi de mihraptan onları takip ederdi. On kişilik gruptan biri hata ederse arif olan kişi takip ederek düzeltir, arif olanlardan hata eden olursa Ebu’d-Derda onu takip eder, düzeltirdi. Kıraat imamlarından İbn Amir bu on kişilik gruplara Kur’an eğitimi esnasında “arîf” lik yapan kimselerdendi.²⁰⁵ Seyahatleri esnasında Şam’a da uğrayan İbn Cübeyr, bu şehirde bütün gün devam eden Kur’an dersleri hakkında bilgi vermektedir. Sabah namazından sonra seb’ denilen meclisle başlayan kıraat dersleri ikindiden sonra “Kevseriyye” adı verilen derslerle devam ederdi. Burada kendilerine “Kevseri” denilen ve Kur’an’ı ezberlemede güçlük çeken yüzlerce kişiye Kevser suresinden itibaren namaz sureleri talim ettirilirdi.²⁰⁶ Bu bilgi bize o dönemde Kur’an öğretiminin ne kadar yaygın olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

İslâm tarihinde ilk dört asırda Kur’an öğretimi ve hafızlık için camiler etkili olmuş, Kur’an kursu vazifesi görmüştür. Çocuklar için ise bu hizmetleri daha önce de bahsi geçtiği gibi küttablar üstlenmiştir. Camilerden sonra Kur’an öğretimi için müstakil

²⁰² Çağrı, “Kuran Kursu” , *DİA*, ss. 423-426.

²⁰³ Nebi Bozkurt, “Dâru’l-Kurra”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara: TDV Yayınları, C.8, 1993, ss. 543-545.

²⁰⁴ M. Faruk Bayraktar, *İslam Eğitiminde Öğrenci- Öğretmen Münasebetleri*, 2. Baskı, İstanbul: MÜİFV Yayınları, 1984, s. 94.

²⁰⁵ Tunç, *a.g.t.*, s. 31.

²⁰⁶ Bozkurt, “Dâru’l-Kurra”, ss. 543-545.

olarak kurulan ilk medreseler “*Darü’l-Kur’an*”lardır. İlk kurulan Darü’l-Kur’an Dımask’ta hicrî 391’de Şadiriyye Medresesi’dir. Fakat esas Kur’an eğitim merkezleri Darülkurra²⁰⁷,lar olmuştur. Bunların ilki, kurucusu ve hocasına izafeten Risaiyye Darülkurrası adıyla 391 (1001)’de yapılmıştır.²⁰⁸

Anadolu Selçukluları ve Karamanoğulları dönemlerinde bu müesseseler, “*Darü’l-Huffaz*” adını almıştır. Selçuklular döneminde Konya’da Sahip Ata, Ferhuniyye, Sa’duddin Ömer, Nasuh Bey; Karamanoğulları Döneminde ise Hacı Yahya Bey, Hoca Salman, Has Yusuf Ağa, Kadı İmaduddin ve Hacı Şemseddin Darü’l-Huffazları kurulmuştur.²⁰⁹ Yine Konya ilinde otuz kadar Darü’l-Huffaz olması onların ne kadar yaygın olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Bu Darü’l-Huffazların çoğu şahıslar tarafından açılmış ve pek azı bugüne kadar ulaşmıştır. Ama Osmanlı zamanında bunların büyük kısmı faaliyetini devam ettirmiştir. Bu medresedekilerin başındaki kişilere “*Reisu’l-Huffaz*” denilmiştir. Buralarda ileri seviyede kıraat dersleri okutulurdu.²¹⁰ Selçuklu dönemi medreselerin ortaya çıktığı dönem olması bakımından önemlidir. Medreselerde okutulan dersler arasında Kur’an-ı Kerim dersi önemliydi. Darülkurraların yanında medreselerde de hafızlık yaptırılmaktaydı.²¹¹ Yine bu dönemde bazı türbelerde Kur’an öğretimi yapılır, türbe sahibi kabrin yanında Kur’an öğretilmesinden, ezberletilmesinden büyük hayır umardı. Bu mekânlar da Darülkurraların bir çeşididir. Eyyubî Hükümdarı el-Melikü’l-Eşref’in türbesi bunlardan birisidir. Burada Kur’an öğretildiği ve bir ara Ebu Şame el-Makdisî’nin burada hocalık yaptığı bilinmektedir.²¹²

²⁰⁷ Kur’an-ı Kerim okuma ilmini uzmanlık derecesinde öğreten okul. Dârü’l-kurralarda Kur’an-ı Kerim’deki kelime ve cümlelerin okunuşlarıyla ilgili incelikler ve adına ilm-i kıraat denilen bilgiler öğretilmiştir. Bkz. Dini Terimler Sözlüğü

²⁰⁸ Bozkurt, “*Darülkurra*”, ss. 543–545.

²⁰⁹ Ziya Kazıcı, *Osmanlı’da Eğitim Öğretim*, İstanbul: Bilge Yayınları, 2004, s. 58–59.

²⁰⁹ Yaşar Kandemir, “*Hafız*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997, C. 15, ss.73–78.

²⁰⁹ Çağrı, “*Kur’an Kursu*”, ss. 423–426.

²⁰⁹ Bayraktar, *a.g.e.*, s. 102.

Sonuç olarak yukarıda belirttiğimiz gibi, Hz. Peygamber döneminden itibaren Darul Erkam, Suffe, Daru'l Kurra gibi isimler altında yapılan Kur'an kursu faaliyetleri, daha sonraki dönemlerde de artarak ve daha sistemleşerek devam etmiştir.

2. Osmanlı Devleti Dönemi Kur'an Kursları

Osmanlı Devletine geldiğimiz zaman, Kur'an öğretimi konusunda hassas davranıldığı, yeni öğrenen çocuklarla; ihtisas eğitimi alanların ve yetişkinlerin farklı kurumlarda eğitildiği malumatına ulaşırız. “Küçük çocuklara Kur'an okumayı öğreten kurumlar sıbyan mektepleridir. Buralara, mahalle mektebi, muallimhane, mektephane veya çoğu taştan yapılmış olduğu için “taş mektep” gibi isimler de verilirdi.”²¹³ Bu okullar, çoğunlukla mahalle mescitlerinin bitişiğinde, bazı yerlerde ise mahalle aralarında müstakil birim olarak hayırsever kimselerin yaptırdıkları, onların kurdukları vakıflarca yönetilen ilköğretim kurumlarıdır. Bu mekteplere başlama yaşı 4–6 arasında değişmiştir.²¹⁴

Osmanlılarda ihtisas seviyesinde Kur'an ve kıraat eğitimi genellikle Daru'l Kurra'larda verilirdi. Daru'l-Kurra, “yer, mekân, ev” gibi anlamlara gelen *dar* ile “okuyan” anlamındaki *kâri* kelimesinin çoğulu olan *kurra* kelimelerinden meydana gelmektedir. Kur'an'ı Kerim'in bir bölümünün veya tamamının ezberletildiği ve kıraat vecihlerinin talim ettirildiği mektepler için kullanılmıştır. Bu müesseselere “Daru'l-Kur'an” ya da “Daru'l-Huffaz” da deniliyordu.²¹⁵ Osmanlı topraklarında çok fazla sayıda Daru'l-Kurra vardı. Osmanlı padişahları Daru'l-Kurra'lardaki eğitim konusunda hassas davranıyorlar, devrin en iyi hocalarını getirtmeye çalışıyorlardı. Yıldırım Beyazıt tarafından Mısır'dan getirilen Muhammed el-Cezerî Bursa Ulu Camii'nde açılan Daru'l-Kurra'da aşere-takrip dersleri veriyordu.16. asırda Kanuni Sultan Süleyman zamanında ise yine Mısır'da meşhur olan Şeyh Ahmet el-Mısırî, Eyüp Sultan'da ders vermiştir.1591 tarihinden itibaren onun kıraat metodu “İstanbul Tarîki” adıyla meşhur olmuştur. Osmanlının son döneminde eğitimde yapılan ıslah hareketleri neticesinde bazı Darü'l-Kurralarda da değişiklikler yapılmış ve ihtisaslaşma düşünceleri ile bir kısmı Medresetü'l-Eimme

²¹⁴ Çağrııcı, “Kur'an Kursu”, ss. 423–426.

²¹⁵ Bozkurt, “Daâru'l-Kurra”, ss. 543–545.

ve'l-Huteba, Medresetü'l-Müezzinin ve'l-Kurra, Medresetü'l-Vaizin ve Medresetü'l-Müderresin olarak değiştirilmiştir.²¹⁶

3. Cumhuriyet Dönemi Kur'an Kursları

Cumhuriyet öncesinde din hizmetlerini yürütülmesinden sorumlu ana birim olan Şer'îye ve Evkaf ile Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekâletleri 3 Mart 1924 tarih ve 429 sayılı kanunla ilga edilmiş ve yerine Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur.

Osmanlı Devleti zamanında eğitim veren bütün mektep ve medreselerle birlikte Kur'an eğitimi yapan okullar, 3 Mart 1924 tarih ve 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat kanunu ile Maarif Vekâletine devredilmiş, 1926 tarihli Maarif Teşkilatı Kanunu ile de tamamen kapatılmıştır. Bunlardan Daru'l-Kurrarlar da Maarif Vekâleti'ne bağlanmak istenmiş, fakat dönemin Diyanet İşleri Başkanı Rıfat Börekçi'nin bu kurumların birer ihtisas okulu olduğu için Başkanlığa bağlı olarak devam etmesi gerektiği yolundaki ısrarları sonucu, bugünkü Kur'an kurslarına dönüşerek varlıklarını kesintisiz devam ettirmişlerdir.²¹⁷

Kur'an kursları ilk defa 2 Nisan 1341 (1925) tarihinde 50 milletvekilinin müşterek imzasıyla verilen bir önerge sonucu gündeme gelmiştir. Böylece 1925 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı'na 10 adet Kur'an muallimi kadrosu verilmiş ve aynı yıl 9 Kur'an kursu açılarak bu kurslar resmen eğitim öğretime başlamıştır.²¹⁸ Yine Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 1925 yılı bütçesine "Huffaz Muallimlerinin Ucuratı" olarak ayrı bir ödenek konmuştur.²¹⁹ Böylece Kur'an kursları Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından resmen tanınmış ve bu tarihten itibaren bir devlet kurumu olarak varlığını idame ettirmişlerdir.

²¹⁶ Tunç, *a.g.t.*, s. 35.

²¹⁷ Çağrı, "Kur'an Kursu", ss. 423–426.

²¹⁸ Ahmet Koç, *Kur'an Kurslarında Eğitim ve Verimlilik*, Ankara: Avrasya Yay., 2005, s. 18.

²¹⁹ Fahri Kayadibi, "Diyanet İşleri Başkanlığının Yaygın Din Eğitiminde Yeri ve Fonksiyonu", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, S. 8, İstanbul, 2001, ss. 37–54.

1928'deki Harf İnkılâbından sonra gayri resmi Kur'an kurslarıyla sıkı bir mücadeleye girilmiş ve sayısı bilinmemekle beraber pek çok kurs kapatılmıştır.²²⁰ Sadece 12 yaşından büyüklere Kur'an'ı Kerim, namaz sure ve dualarını sıkı kontroller altında öğretebilmeleri için bazı hoca efendilere izin verilmiştir.

1353 sayılı kanunun 9. maddesindeki “*Türk ifadeli Arap harfleri ile yazımlı her hangi bir kitap, alfabe ve tecvit kitabı bulundurulamayacağı gibi, Türkçe ifadeli Arap harfleriyle not da tutulamayacaktır*” hükmü kurslardaki eğitimi zora sokmuştur. Yasaya aykırı davrananlar ise takibata uğramışlardır. İl ve ilçe müftülüklerinde yürütülen arşiv araştırmalarında bu dönemlerde çok az Kur'an kursu mevcut olduğu; bunların da cami mahfeli veya cami odaları gibi çok ilkel şartlarda hizmet verdikleri tespit edilmiştir. Öğrenci sayısının çok az olduğu bu kurslarda dersler Pazartesi gününden itibaren Cumartesi günü öğlene kadar, saat 9.00–13.00 saatleri arasında; Kur'an okuma, hafızlık, din dersi, aşere, takrip ve tecvit gibi alanlarda yapılmıştır. Öğrencilerin kabul şartları arasında ilkokul mezunu ve 15 yaşını geçmiş olmak ve Türkçe okur-yazar olmak gibi şartlar bulunmaktadır.²²¹

Türkiye genelinde Kur'an kurslarının sayısı 1932–1933 yıllarında 9'dur. Diyanet İşleri Başkanı Rıfat Börekçi'nin gayreti ile bu sayı 1934'te 19'a yükselmiş, ertesi sene 15'e düşmüştür. 1940'da 38'e yükselmiş ertesi sene yine 15'e düşmüştür.²²² 1941–1942 yıllarında 65 iken, 1945–1946 öğretim yılında 61'dir. Öğrenci sayısı 1932–1935 yılları arasında ortalama 250, 1940–1942 yıllarında ortalama 1720, 1945–1946 yıllarında 2765'tir. Öğrenci sayısının 1945–1946 'da bu denli artması, halkın din eğitimi almak üzere kurslara yöneldiğini anlatması bakımından önemli bir göstergedir. Kur'an kurslarının sayısı gerek harf inkılâbı, gerekse siyasi ve sosyo-ekonomik sebeplerden dolayı çok partili döneme gelinceye kadar istenilen düzeye ulaşamamıştır.²²³ Kur'an eğitimi veren kursların sayısı az olduğu gibi, 1929-1930 yıllarında imam-hatip mektepleri, 1933'te Daru'l- Fünun İlâhiyat Fakültesi kapatılmış ve yine bu yıllarda okullarda din bilgisi dersleri kaldırılmıştır.

²²⁰ Uzuner, a.g.t., s. 13.

²²¹ Başkurt, a.g.m., ss. 51- 57.

²²² Öztürk, “Kur'an Kursu Öğrencilerinde Depresyon Düzeyi Üzerine Bir Araştırma” , s. 34.

²²³ Başkurt, a.g.m., s. 55.

Türkiye’de 1930–1949 yılları arasında yaklaşık 20 yıl boyunca okullarda din dersi veya ahlâk dersi okutulmamasına ve hiçbir dinî okul bulunmamasına rağmen Kur’an kursları varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu gelişmelerin eğitim ve öğretiminde meydana getirdiği ciddi boşluk ve bunun doğurduğu huzursuzluk, özellikle çok partili rejime geçildiği 1946’dan itibaren devlet kademelerinde de yankı bulmuş, 1950’deki iktidar değişikliği ile kursların sayısında ciddi bir artış olmuştur. 1950’de 127 resmi kursta 8706 öğrenci okurken; 1980’de kurs sayısı 2730’a, öğrenci sayısı 80.911’e ulaşmıştır.²²⁴

Her geçen yıl bu sayı artmış ve 2008–2009 Öğretim yılı rakamlarına göre Türkiye’deki Kur’an kurslarının yatılı, gündüzlü kız ve erkek olarak toplam sayıları 7657 olarak tespit edilmiştir. Bunlardan 321’i erkek 392’si kız olmak üzere 713’ü yatılıdır. Bu kurslara devam edip belge alan öğrenciler; 23.015’i erkek ve 245.721’i bayan olmak üzere toplam 268.736 kişidir.²²⁵ Son yapılan 2010–2011 yılı istatistiklerine göre, Türkiye’de toplam Kur’an kursu sayısı 8.707 ve kursa devam eden kişi sayısı bayan ve erkek toplam 297.640 olarak tespit edilmiştir.²²⁶

Diyanet İşleri Başkanlığı’nın ve Kur’an kurslarının, yıllarca belirli bir yasası-yönetmeliği olmamış, pek çok konuda belirsizlik süregelmış ve bu durum zaman zaman hizmetlerin aksamasına yol açmıştır. Nihayet Kur’an kurslarının amaçları, işleyişleri ve programları 1965 yılında “Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanun” ve 1971 yılında “Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’an Kursları Yönetmeliği”nin çıkartılmasıyla kısmen belirginlik kazanmıştır. Bundan yaklaşık 20 yıl sonra, Başkanlığın günün şartlarına uygun olarak hazırlamış olduğu yeni bir Kur’an Kursları Yönetmeliği, 16.11.1990 tarih ve 20697 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Daha sonra ise, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın 2000 yılında çıkartmış olduğu “Kur’an Kursları ile Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönetmeliği ve Kur’an Kursları Yönergesi”; Kur’an kurslarının, Kur’an kursu öğrenci yurt veya pansiyonlarının açılış ve çalışmaları, kurslarda

²²⁴ Çağrı, “Kur’an Kursu.”, s. 425.

²²⁵ Bu rakamlar Diyanet İşleri Başkanlığı’nın çeşitli tarihlerdeki istatistik verilerinden alınmıştır.

²²⁶ Diyanet İşleri Başkanlığı İstatistikleri 2010, s. 105.

verilen eğitim-öğretim hizmetleri ile bunların yönetilmesi ve denetlenmesi esaslarını ortaya koymuş²²⁷ ve pek çok noktayı açıklığa kavuşturmuştur.

Diyanet İşleri Başkanlığı; cumhuriyet dönemi ile beraber yaygın din eğitimi faaliyetlerini sekiz ay süreli kurslar ve hafızlık yaptıran kurslarda programlı bir şekilde yürütürken, yapılan düzenleme ile yaygın din eğitimi hizmetlerinin arasına yaz kurslarını da eklemiştir. 1961 Anayasası'nın 154. maddesi doğrultusunda 633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş Kanununa dayandırılarak hazırlanan D.İ.B. Merkez ve Taşra Teşkilatı Görev ve Çalışma Yönergesi'nde "İsteyen vatandaşlara müftülüğün izni ile uygun görülecek yerlerde ve müftülükçe belirlenecek esaslar çevresinde Kur'an-ı Kerîm okumayı öğretmek" resmîlik kazanmıştır.²²⁸ Bu tarihten itibaren yaş sınırlaması olmaksızın açılan Yaz Kur'an kursları, din eğitimi konusunda önemli bir boşluğu doldurmuştur. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 2000 yılında çıkartmış olduğu "Kur'an Kursları ile Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönetmeliği ve Kur'an Kursları Yönergesi"ne göre yaz aylarında açılan bu kursların adı "Yaz Kursu" olmuştur. Söz konusu kurslar yaz aylarında ilgili yönetmeliğe göre geçmiş dönemlerde olduğu gibi Millî Eğitim Bakanlığı'nın denetim ve gözetiminde açılacaktır. Kurslara katılabilmek için ilköğretim 5. sınıfı bitirmiş olmak ve öğrencilerin kanuni temsilcilerinin talepleri gerekmektedir. Kursların süresi iki ay ve haftada beş gündür. İlgili istatistikleri incelediğimizde, 2000 yılında 715.173; 2008 yılında 1.801.150 ve 2009 yılında 1.881.637 öğrenciye Yaz Kur'an Kurslarında hizmet verildiği gözlenmektedir.²²⁹

Kur'an kursları, cumhuriyet döneminin kendi şartları içinde oluşan ve işleyiş bakımından önceki dönemlerden farklı olsa da günümüze kadar varlığını sürdüren kurumlardır. Bu kurslar, başlangıçtan itibaren Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı faaliyet göstermişler ve din eğitimi alanında önemli bir boşluğu doldurmuşlardır.²³⁰

²²⁷ Bkz. *Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an Kursları ile Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönetmeliği ve Kur'an Kursları Yönergesi*, 5. Madde.

²²⁸ D.İ.B. *Merkez ve Taşra Teşkilatı Görev ve Çalışma Yönergesi*, Ankara, 1985, s. 71.

²²⁹ <http://www.diyanet.gov.tr/turkish/dy/default.aspx> (12.05.2012)

²³⁰ Koç, *Kur'an Kurslarında Eğitim ve Verimlilik*, s. 23.

B. KUR'AN KURSLARININ AMACI

Bugün ülkemizde önemli bir yeri olan ve gönüllü olarak kendisine gelenlere hizmet veren Kur'an kursları, ilgili mevzuatla amaçları ortaya konmuş yaygın din eğitimi kurumudur. Resmi gazetede 03/03/2000 tarih ve 23982 sayıyla yürürlüğe giren yönetmeliğin 5.maddesinde, şartları tutan vatandaşlar için Kur'an kurslarının amaçları şu şekilde ifade edilmiştir:

- a. Kur'an-ı Kerim'i usulüne uygun olarak, yüzünden okumayı öğretmek.
- b. Kur'an-ı Kerim'i, doğru bir şekilde okumayı sağlayıcı bilgileri (tecvit, tashih-i huruf ve talim) uygulamalı olarak öğretmek.
- c. İbadetler için gerekli sure, âyet ve duaları doğru olarak ezberletmek ve bunların meallerini öğretmek
- d. Hafızlık yaptırmak
- e. İslâm dininin inanç, ibadet ve ahlâk esasları ile peygamberimizin hayatı ve örnek ahlakı (sireti) hakkında özlü bilgiler vermek.²³¹

Bugün Kur'an kursları yönetmelik ile belirlenen bu amaçlara ulaşmak için şehir merkezlerinden, en ücra köşelere kadar hizmet götürmekte, İslam dininin değerlerinin daha iyi anlaşılıp yaşanmasına büyük katkıda bulunmaktadır.

C. KUR'AN KURSLARININ ÖNEMİ

Din, başlangıçtan günümüze, bütün bireylerin ilgisini çekmiş; insanlık tarihinin her döneminde evrenselliğini korumuş, insan ve toplum hayatında etkin bir unsur olmuştur. Erich Fromm'a göre insanda bir şeye yönelim ve bağlılık sistemi vardır. Bu sistem insan varoluşunun ayrılmaz bir parçasıdır ve oldukça güçlüdür. Dinin evrensel olması da insandaki bu yönelim ve bağlanma ihtiyacındandır.²³² Bu yönüyle din, başta bireylerin en temel ihtiyaçlarından birisi olan inanma ihtiyacına cevap vermiştir. Ayrıca insani ilişkilerde sevgi, saygı, merhamet, adalet, hukuk ve hoşgörü gibi unsurları ana ölçü olarak kabul etmiş ve bireylerin hem şimdiki hem de ölüm sonrası hayatlarında mutluluğunu gaye edinmiştir.

²³¹ DİB Kur'an Kursları Yönetmeliği, Ankara, 2000, Madde 5.

²³² Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi*, 1. Baskı, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2003, s. 80.

İnsanın doğası gereği muhtaç olduğu alanlardan birisi de eğitimidir. İnsanın maddi-manevi donanımları, ancak eğitilmek suretiyle, insanı hayata hazırlar ve insana sosyal hayatta belli bir konum verir.²³³ İhtiyaç duyduğumuz bu iki kavramın bir arada kullanılması ile “din eğitimi” dediğimiz olgu ortaya çıkmaktadır. Hayatın her alanını kuşatan dinin insanı yüceltebilmesi, ölüm öncesi ve sonrasındaki hayatta hedeflediği mutluluğa ulaştırabilmesi için, esaslarına riayet edilmesi gerekir. Buda ancak iyi bir din eğitimi sonrasında mümkün olabilir İnsanları İslâm dini esaslarına göre eğiten, din eğitimini gerçekleştiren Hz. Peygamber de bir muallim olarak gönderildiğini buyurarak bu konuya büyük önem vermiştir. Yine diğer peygamberler dönemine baktığımızda, onların işlevlerinden birincisinin yaygın din eğitimi olduğunu görürüz.²³⁴

Yaygın din eğitimi faaliyetlerini sürdüren en önemli kurum, ülkemizde kamu alanında tek yaygın İslam din eğitimi kurumu olan Kuran kurslarıdır. Bu kurumlar, Kur'an-ı Kerim'i usulüne uygun olarak yüzünden okumayı öğretmek, ibadetler için gerekli sure, ayet ve duaları ezberletmek, hafızlık yaptırmak ve İslam dininin inanç, ibadet ve ahlâk esasları hakkında bilgiler vermek için açılan eğitim yuvalarıdır.

Kur'an-ı Kerim'i uygun bir şekilde okuyan, ezberleyen, gereğince amel eden kimseleri, Resulullah övmüş ve takdir etmişlerdir.

*“Kur'an okuyunuz. Çünkü Kur'an, kıyamet gününde kendisini okuyanlara şefaatçi olarak gelecektir”*²³⁵

*“Sizin en hayırlınız, Kur'an-ı öğrenen ve öğreteninizdir”*²³⁶

*“Hafız olup da Kur'an okuyan kimse, melâike-i kiram ile beraberdir. Kendisine zor geldiği halde Kur'an okuyana ise iki ecir vardır.”*²³⁷ gibi pek çok hadis-i

²³³ Mehmet Fatih Öztürk, “Mücadele Suresinin Din eğitimi Açısından İncelenmesi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, 2008), s. 1.

²³⁴ Ömer Özyılmaz, *İslami Eğitim ve Psikolojik Temelleri*, İstanbul: Pınar Yayınları, 2003, s. 23.

²³⁵ Muhyiddin Nebevi, *Riyazüs Salihin ve Tercemesi*, Kıvamüddin Burslan-Hasan Hüsnü Erdem(Çev.), Ankara: DİB Yayınları, 1990, C. 2, 12. Baskı, s. 338.

²³⁶ Buhari, Fedail, 21.

şeriflerinde Hz. Peygamber Kur'an öğrenmenin, okumanın ve ezberlemenin öneminden bahsetmiştir. Ve bunları yapanın karşılaşacağı büyük mükâfatlara işaret etmiştir. Söz konusu Kur'an kursları, öğretme, okutma ve ezberletme fonksiyonlarını icra ederek kişinin manevi yükselmesine, Hz. Peygamber'in takdir ettiği hususiyetleri kazanmasına imkân tanımaktadır.

İnananlar için Kur'an-ı Kerim okumak, faziletli olmanın dışında aynı zamanda bir gerekliliktir. İbadetlerde kullanılan dil, Kur'an dili olan Arapça'dır. Bir Müslüman'ın dini vecibelerini en güzel şekilde yerine getirebilmesi için Kur'an-ı Kerim okumayı bilmesi gerekir. Ayrıca tecvit kaidelerine uygun olarak, güzel bir sesle ve doğru okunması da çok önemlidir. Bu durumda, bir Müslüman'ın Kur'an-ı Kerim'i okuyabilmesi, ibadet için ise kısmen de olsa hıfz etmesi şarttır. Kur'an'da Türkçe alfabede olmayan sesler mevcuttur. Pedagojik açıdan bu seslerin telaffuz edilebilmesi, ilave olarak tecvidin öğrenilebilmesi için bir Müslüman'ın küçük yaşta bu işe başlaması daha uygundur. Bu ihtiyaç, Kur'an kursları vasıtasıyla karşılanmaktadır. Bu kurumlar Türkiye'de din eğitimi alanında son derece hayati bir boşluğu doldurmaktadır. Kurs binalarının hemen hemen tamamının halk tarafından inşa edilmesi Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından tayin edilen Kur'an öğreticileri dışında bütün ihtiyaçlarının yine halk tarafından karşılanması, halkın bu kurumlara hak ettiği değeri verdiğini ve talebin gücünü göstermektedir.²³⁸

Bazı ebeveynlerin çocukları için Kur'an kursu, belki de din ile ilk buluşma ve tanışma noktasıdır. Ruhlarına ilk tohumların atılıp, neşv-ü nema bulacağı sağlam bir zemindir. Kurs eğitimi ile çocuğun dinî algısı oturaklaşacak ve çocukta manevi açılımlar gerçekleşecektir. Özellikle yaz kursları kısa süreli olmaları ve okul sonrası tatil dönemini kapsamaları sebebiyle, çocuklar için istenildiği takdirde hem eğlendirici, hem eğitici eğitim yuvaları hâlini alabilecektir. Yine, çocuk ve ergen kursiyerler açısından olaya bakarsak, onların Kur'an kursuna devam ettiği dönem, kötü arkadaş edinme, sigara ve uyuşturucu kullanmaya alışma, sokak çetesi kurma gibi suçlara yönelme açısından son derece hassas bir dönemdir. Bu dönemde çocuğun Kur'an kursuna gidip, iyi bir arkadaşlık ortamında Kur'an ile meşgul

²³⁷ Nebevî, *a.g.e.*, C.2, s. 340.

²³⁸ Öztürk, "Kur'an Kursu Öğrencilerinde Depresyon Düzeyi Üzerine Bir Araştırma", s. 44.

olması, İslâm ahlâkını hayatının bu döneminde yaşamaya çalışması, onu hem bu hassas dönemde hem de hayatının ileriki yıllarında olumsuz alışkanlıklardan, milletimizin bölünmez bütünlüğü açısından tehdit oluşturacak yanlış yollara sapmaktan alıkoyacaktır.

Bir başka açıdan Kur'an kursları, Kur'an-ı Kerim'i, İslâm dini temel esaslarını, ibadetleri ve yapılış biçimlerini öğrettiği gibi, genel kültür, adab-ı muaşeret, etkin iletişim, grup çalışması, çeşitli programlar ve kültürel etkinlikler yönüyle de, kursiyerlerin sosyalleşmesi sürecine katkıda bulunan eğitim merkezleridir.²³⁹

Kur'an kursları, kulaktan kulağa, ağızdan ağıza dolaşırken aslını yitirmiş ya da ehil olmayan kişilerden edinilmiş pek çok yanlış malumatın yerine, doğrularının ikame edildiği eğitim mekânlarıdır. Bu noktadan baktığımızda bu kursların dinin özünü muhafaza noktasında önemli bir misyon üstlendiğini, inananlarda doğru din algısının geliştirilmesini sağladığını görürüz. Bazen de doğru bir din algısı içinde bulunmakla birlikte kendini geliştirmenin, her gün bir önceki günden bir adım ileride olmanın, emin adımlarla rıza yolunda ilerlemenin ve derinleşmenin yoludur.

“Kur'an Öğretimi” çerçevesinde giriş niteliğindeki öğretimden sonra, Kur'an'ın mesajını öğretime konu edinmekle yükümlü²⁴⁰ olan kurslarda, öğrencilere Kur'an ahlâkı, Peygamber ahlâkı anlatılmakta, birlik, beraberlik, kardeşlik, dayanışma, yardımlaşma, tevazu, incelik, nezaket gibi İslam'ın önem verdiği, tavsiye ve teşvik ettiği değerler özendirilmektedir. Hz. Peygamber'in hayatından kesitler sunularak, ona benzemek, Kur'an ahlâkı ile ahlâklanmak hedef gösterilmektedir. Böylece kişilerde güzel duygular uyandırılmakta, bir arada yaşama ve sorumluluk bilinci oluşturulmaktadır. Bu doğrultuda yaşayan bireyler mutluluğu elde edecek; mutlu bireyler de mutlu bir toplum oluşturacaklardır. Böylece toplumsal barış sağlanacaktır. Çünkü dinin öğretileri birlik ve beraberliği, kardeşliği emretmektedir.²⁴¹ Mezhepler üstü yaklaşım, mezhep, tarikat, cemaat ayrımı

²³⁹ Aybey, *a.g.t.*, s. 2.

²⁴⁰ M. Şevki Aydın, “Değerler Eğitimi Açısından Kur'an Kursu”, *Diyanet Aylık Dergi*, Mayıs 2011, S. 245, ss. 32–34.

²⁴¹ Hasan Kenan Şengüden, “2006 yılı Müftülük Faaliyetlerinin Yaygın Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi”, (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), iv.

yapılmaksızın bir dine inananların tümünün aynı derste din öğrenmelerini öngörmektedir. Din eğitiminin amaçları ve içeriği, bu dersi alacak olan herkesi kapsayacak nitelikte belirlenir. Yani, amaçlar, konular ve konuların içerikleri, o dinin mensuplarının ortak paydalarını, birleştikleri hususları kapsamaktadır.²⁴²

Kur'an kurslarının öğrenci profilinin son yıllarda değişmesi ile öğrencilerin %95'ini kız ve kadınlar olmuştur. Bu durum tarihinde, hatta sadece Kur'an tarihinde değil, eğitim kurumlarımızın tarihinde hiç görülmemiş bir gerçekliktir. Bu cihetten Kur'an kursları, ülkemizdeki özeldə kadın, genelde aile sorunlarının çözümüne son derece olumlu katkı sağlama fırsatını yakalamıştır. Ayrıca örf, âdet ve geleneklerden gelen ve kadını köleleştirmeye, ezmeye imkân tanıyan yanlış algıların kaynağının din olmadığını ifade etme imkânını elde etmiştir. Yeni çehresiyle Kur'an kursu, Kur'an, Sünnet ve bu ikisini anlama, yorumlama ve uygulama hususundaki on beş asırlık geleneğin, günümüz kadınının bakış açısıyla yeniden okunmasına katkıda bulunmaktadır. Ayrıca eğitim hakkı ellerinden alınan, okuldan mahrum bırakılan ve cehalete kurban edilmek istenen pek çok bayanın hayatına yeni bir ufuk kazandırmakta ve bu temel sorunla mücadele etmektedir. Bu mücadele o bayanın, bir taraftan kendi bilgisizliğini gidermek için çabalamasına yol açarken, bir taraftan da çocuklarının eğitimiyle ilgilenmesine, ne pahasına olursa olsun onları okutması gerektiğinin bilinciyle hareket etmesine yol açmaktadır. Kur'an kursuna gelen kız öğrencilere geldiğimizde, onlar genelde temel eğitimi bitirmiş olup, artık hiçbir eğitim kurumunda oku(ya)mayacak olanlardır. Kurs öğretmenleri bu öğrencilerle özellikle ilgilenerek bıraktıkları yerden örgün eğitim kurumlarında eğitimlerini sürdürmelerini sağlamak için çalışmaktadır. Okumama kararı alan öğrenci ise, onu ikna ederek; aile engel oluyorsa onlarla görüşerek eğitimlerine devam etmeleri sağlanmaktadır. Hiç olmazsa açık öğretim kanalıyla bunu gerçekleştirmelerinin önü açılmaktadır. Hafızlık yapanlar ise, özellikle İmam-Hatip Liseleri'ne ve Açık Öğretim İlahiyat Önlisans Programlarına ve İlahiyat Fakültelerine yönlendirilmektedir.²⁴³

²⁴² Aydın, *Bir Din Eğitimi Kurumu Olarak Kur'an Kursu.*, s. 85.

²⁴³ Geniş bilgi için bkz. Aydın, *Bir Din eğitimi Kurumu Olarak Kur'an Kursları*, ss. 101–106.

Bilinenin dışında bir yönü daha vardır Kur'an kurslarının. Özellikle yetişkinlere hizmet veren kurslar, kursiyerler açısından olaya baktığımızda sosyalleşme, yeni arkadaşlıklar kurma, kendini ifade etme, özgüven kazanma, rehberlik hizmeti alma, psikolojik rahatlama merkezleridir. Hayatında evinin dışına pek çıkmamış, ilişkileri belli kişilerle sınırlanmış nice kadın, kurs sayesinde yeni bir çevreye açılma, farklı kişilerle etkileşim içine girme, hayatına yeni pencereler açma imkânına kavuşmaktadır.

Hizmet çeşitliliği projesi kapsamında akşam saatleri ve hafta sonları düzenlemesiyle, çalışan ve bu yüzden gündüz veya hafta içi yeterince vakit bulamayan fakat Allah'ın kelâmını en güzel şekilde öğrenmek isteyen vatandaşlara verilen Kur'an kursu hizmeti, toplum hayatında Kur'an ve sünnet eksenli bir anlayışın yerleşmesine zemin hazırlamaktadır.

İslâm'ın sıkça vurguladığı sevgi, saygı, merhamet, hoşgörü ve kardeşlik gibi toplumsal barış açısından son derece önemli olan ilkelerinin, din eğitimi yoluyla bireylere doğru bir şekilde öğretilmesi, dil, ırk, kültür farkı, ekonomik adaletsizlik ve ahlâkî çöküntü gibi nedenlerden kaynaklanan kargaşa ve çatışma eğilimlerinin frenlenmesi bakımından önemli bir imkândır. Kurs eğitiminden geçen bireyler birlik, beraberlik düşüncesi etrafında hareket edecek ve toplumsal barışın sağlanmasına katkıda bulunacaktır.

Müesseseler icra ettikleri fonksiyonlara göre değer kazanır düşüncesinden yola çıkarsak, Kur'an kurslarının büyük bir yeri ve önemi olduğu sonucuna ulaşırız.

D. KUR'AN KURSU ÖĞRETİM PROGRAMI

Eğitim genel anlamda bireyde davranış değiştirme sürecidir. Diğer bir deyişle eğitim sürecinden geçen kişinin davranışlarında bir değişme olması beklenmektedir.²⁴⁴ İstenilen davranışları bireye kazandırmak ve istenmeyen davranışların oluşmasını önlemek için de, eğitim öğretimle ilgili faaliyetleri gelişigüzelikten kurtarıp önceden tasarlanmış olarak kontrol edilebilir biçimde,

²⁴⁴ Özcan Demirel, *Planlamadan Değerlendirmeye Öğretim Sanatı*, Ankara: Pegama Yayıncılık, 1999, s. 5.

belirli bir plana göre gerçekleştirmek gerekmektedir. Bunu gerçekleştirmenin önemli bir şartı, çok iyi bir eēitim-ēretim programı geliştirmektir.²⁴⁵ Bu sebeple Kur'an kurslarında din eēitimi, Başkanlıkça belirlenen sistem çerçevesinde belirli bir programa göre yürütülmektedir.

Kur'an kurslarında uygulanan programlar 2004'e kadar ēretmen merkezli olarak planlanmıştır. Yapılan uzun araştırmalar sonucunda, yaygın ve örgün eēitim yapan çeşitli kurumlardaki tecrübelerden, bilimsel gelişmelerden ve pedagojik ilkelerden faydalanarak yeni bir program hazırlanmıştır. 2004–2005 yılında uygulamaya konulan yeni programda "ērenci merkezli"lik hedeflenmiş, ihtiyaç odaklı bir yaklaşım benimsenmiştir. Çünkü birey var oluş çabası içindeyken pek çok sıkıntılarla maruz kalmakta, engellere takılmakta, çeşitli sorunlarla karşılaşmakta ve bu sıkıntılardan kurtulmak, engelleri açmak, sorunlara çözüm üretmek için bir şeylere ihtiyaç duymaktadır. Bu ihtiyaçları karşılandığı oranda başarılı ve mutlu olacaktır. ērenci için düzenlenen eēitim, din adına ona sunulanlar, onun kapasitesine uygun düşüp hayatında işe yaradığı, kendisine katkı saēladığı ölçüde, onun nazarında önemli ve uygulanmaya deēer olacaktır. Bu durumda eēitimde ērenciyi merkeze almak;

- a)Onun n ērenmelerinin ve ilgisinin, başarma inancının yeni ērenmeleri gerçekleştirmesine müsait olmasını,
- b)Onun hayatını, onun karşı karşıya kaldığı ve kalacağı sorunları merkeze almayı gerektirmektedir. Eēitimin "ērenci odaklı" oluşu, "sorun ve hayat" odaklılığını kapsamaktadır.²⁴⁶

Bu ilkeleri çerçevesinde hazırlanan Kur'an Kursu ēretim Programının birtakım amaçları vardır. Bu amaçlar, Türk Milli Eēitiminin genel amaçları ve temel ilkelerine uygun olarak ērenenlerin;

1. İslām dininin deēerlerini, insan hayatına anlam kazandıran unsurlardan biri olarak fark ettirmek,
2. ērendiğı deēerlerden yardım alarak kendi çözümlerini üretebilmelerini saēlamak,

²⁴⁵ DİB, Yaz Kur'an Kursları ēretim Programları, Ankara: 2009, s. 3.

²⁴⁶ Aydın, *Bir Din Eēitimi Olarak Kur'an Kursu*, s. 153.

3. İslâm dininin Allah-İnsan, İnsan-İnsan ve İnsan-Tabiat ilişkilerini düzenleyen boyutunu fark ettirmek,
4. İbadetler ile ilgili bilgilerini davranışa dönüştürmek,
5. İslam'ın temel kaynağı Kur'an'ı Arapça metninden doğru ve usulüne uygun okuyabilmelerini sağlamak,
6. İbadetleri ve toplum içinde gerçekleşen dinî törenleri yerine getirebilecek yeterlikte Kur'an ezberine sahip olabilmelerini sağlamak,
7. Kur'an'ı mealinden okuma alışkanlığı kazanabilmelerini ve ondan yaşanan hayata ilişkin prensipler çıkarabilmelerini gerçekleştirmek,
8. Hz. Muhammed'in yaşantısından değerler üretebilmelerini gerçekleştirmek,
9. Kültürlerarası etkileşimin hızlandığı günümüzde, barış kültürünün geliştirilmesi ve hoşgörü ortamının oluşturulmasında İslam dininin değerlerini yorumlayarak katkıda bulunabilmelerine yardımcı olmaktır.²⁴⁷

Yukarıda yer verdiğimiz temel ilkeler ve “öğrenci merkezli” yaklaşım Kur'an kursu eğitiminin vazgeçilmezidir. Başkanlığa bağlı 4 tip Kur'an kursundan bahsedebiliriz. Bunlar ilköğretimi bitirenlere yüzünden Kur'ân-ı Kerîm okuma usullerinin öğretildiği 32 haftalık Kur'ân kursları, bu kursları başarıyla tamamlayan ve Kur'ân'ı baştan sona ezberlemek isteyen öğrencilere hafızlık eğitimi veren Kur'ân kursları, yaz kursları ve son olarak pilot uygulama yapan kurslardır. Her biri farklı kesime hizmet veren ve farklı ihtiyaçları karşılayan bu kurslarda, söz konusu temel ilke ve yaklaşım doğrultusunda fakat birbirinden farklı bir sistem çerçevesinde öğretim programları uygulanmaktadır. Her birini ayrı alt başlıklar altında inceleyelim.

1. 32 Haftalık Kur'an Kursları ve Öğretim Programı

Bu kurslarda ekim ayının ilk haftasında başlayan dersler mayıs ayının son haftasında bitirilir. Kursların yarıyıl tatilleri ilköğretim ve orta öğretim kurumlarıyla aynı zamanda başlar ve biter. 32 haftalık eğitim sonunda öğrenciler, kurs müdürü ve ilgili amir başta olmak üzere kurulan komisyon tarafından sınava tabi tutulurlar. Bu sınavlar neticesinde başarılı görünen öğrenciler mezun edilir ve Başkanlık

²⁴⁷ DİB Kur'an Kursları Öğretim Programı (Yüzünden Okuyanlar İçin), Ankara 2004, ss. 2-3.

tarafından hazırlanan kurs bitirme belgesi takdim edilir. 32 haftalık eğitimi başarıyla bitiren ve yeteneği olan istekli öğrenciler hafızlık yapmaları için hafızlık eğitimi verilen bir kursta eğitimlerine devam ederler. Bu sınavda başarısız olan öğrencinin bir yıl daha, Kur'an kursunda okuma hakkı vardır.

2010–2011 eğitim-öğretim döneminde 32 haftalık Kur'an kurslarına bayan ve erkek toplam, 278.449 öğrenci devam etmiştir.²⁴⁸

Bu kurslarda 18 saat Kur'an-ı Kerim, 1 saat itikat, 3 saat ibadet, 1 saat siyer, 1 saat ahlak dersi olmak üzere 24 saat zorunlu eğitim yapılmaktadır. Kur'an-ı Kerim dışındaki derslerde, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanan İbadetim, Ahlâkım, Peygamberim ve İnancım isimli ders kitapları takip edilir Derslerin işlenmesi esnasında kursların imkânları ölçüsünde çeşitli materyallerden, ders araç-gereçlerinden ve bilgisayar, projeksiyon, vcd gibi teknolojik aletlerden istifade edilmektedir.

2. Hafızlık Yaptıran Kuran Kursları ve Öğretim Programı

“Hafız” Arapça bir kelime olup koruyan, saklayan, muhafaza eden anlamlarına gelmektedir. Aynı zamanda “el-Hafız” şekli ile “bütün mahlûkatın koruyucusu” anlamında²⁴⁹ Yüce Allah'ın isimlerinden birisidir.²⁵⁰ Müslümanlar Kur'an-ı Kerim'i muhafaza etmekle yükümlüdür. Onun en sağlam ve güvenilir koruma yollarından birisi de, ezberlenmesidir.²⁵¹ Kur'an-ı Kerim'in korunmasını muhafaza ettikleri için Kur'an'ın bütününe ezberleyenlere hafız denilmiştir. Kur'an metnini ezbere bilen yani ilk hafız olan Hz. Peygamber, daha hayatta iken birçok sahabeye Kur'an'ı öğretmiş, ezberletmiştir. Hz. Peygamber'den itibaren başta sahabelere olmak üzere tüm inananlar Kur'an-ı Kerim'i hıfz etmeye yani hafız olmaya olağanüstü gayret göstermişlerdir.

Türkiye'de hafızlık eğitimi veren tek resmî kurum, Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı Kur'an kurslarıdır. 32 haftalık eğitimden sonra kurulan komisyon tarafından

²⁴⁸ DİB, 2010 Yılı İstatistikleri, s. 105.

²⁴⁹ Hud, 11/57.

²⁵⁰ Cebeci, a.g.m., s. 28.

²⁵¹ Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, s. 64.

Kur'an-ı Kerim'i yüzünden işlek olarak okuyan ve ezber yeteneği olan istekli öğrenciler hafızlık eğitimine başlar. Hafızlığa başlayan öğrenciler, iki yıl bu eğitime devam ederler. Bu süre en fazla bir yıl daha uzayabilir. Hafızlık eğitimini tamamlayan öğrenci, Başkanlık tarafından uygun görülen illerde açılan ve sözlü olarak yapılan "Hafızlık Tespit Sınavı"na girer. Kurulan komisyon tarafından başarılı bulunduğu takdirde hafızlık belgesi almaya hak kazanır.²⁵² 1970'den beri Türkiye'de Kur'an kurslarında yetişen ve belge alan hafız sayısı 30.000' den fazladır.²⁵³ Bu belge sahipleri camilerde müezzin kayyımlik kadrosu için veya Kur'an kursu öğreticiliği kadrosu için yeterlilik sınavlarına girebilmektedir.

Hafızlık öğretiminin kalitesini artırmak ve süresini olabildiğince kısaltmak için yeni öğretim tekniklerinin ve çağdaş teknoloji ürünü araç gereçlerin kullanımı Başkanlık tarafından tavsiye ve teşvik edilmektedir. Bunlara örnek olarak hafıza tekniklerine göre öğretim, sesli ve görüntülü araçlar, interaktif öğretim zikredilebilir.

Sekiz yıllık kesintisiz zorunlu eğitimin uygulanması ile, hafızlık eğitimi tıkanmıştır.²⁵⁴ Bu uygulamadan önce beş yıllık ilkokulu bitiren çocuklar Kur'an kursuna kaydolup bir yıllık eğitimden sonra 12-13 yaşlarında hafızlığa başlarken, zorunlu temel eğitimin 1997 yılında kesintisiz olarak sekiz yıllığa çıkarılması ile başlama yaşı 3 yıl daha uzamış, hafızlık yapmak isteyenler en erken 15 yaşında buna imkân bulabilir hâle gelmişlerdir.²⁵⁵ Bu durum pek çok kursun öğrencisizlik yüzünden kapanmasına sebep olmuştur. Bunun için yeni düzenlemelere gidilmesi ve bu durumun düzeltilmesi gerekmektedir.

Hafızlık çalışması yapılan kurslarda aşağıdaki tabloda yer verildiği gibi 20 saat Kur'an-ı Kerim ve 1'er saat itikat, ibadet, siyer ve ahlâk dersleri yapılır. Bu derslerde Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanan ders kitapları takip edilir. Derslerin daha iyi anlaşılabilmesi, ezberlerin kusursuz ve sağlam olması için projeksiyon, MP3, VCD gibi teknolojik araç-gereçlerden kursların imkânı ölçüsünde azami istifade edilir.

²⁵² Kur'an Kursu Yönetmeliği, Madde 17.

²⁵³ Kandemir, "Hafız", ss. 73- 78.

²⁵⁴ Aydın, *Bir Din Eğitimi Kurumu Olarak Kur'an Kursları*, s. 198.

²⁵⁵ Cebeci, a.g.m., s. 30.

3. Yaz Kur'an Kursları ve Öğretim Programı

Yaz kurslarının amacı, Türk Milli Eğitiminin genel amaçları doğrultusunda öğrencilere okullarındaki din derslerine yardımcı olmak, eksiklerini gidermek, gelecek yılki öğretim dönemine hazırlamak, okullarda hiç öğretilmeyen veya az öğretilen dinî bilgileri öğretmektir.²⁵⁶ Yaz kursları Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı cami ve Kur'ân kursu binalarında veya uygun görülecek başka yerlerde, müftünün teklifi ve mülki amirin onayı ile açılır. Kur'ân kursu öğreticileri ile müftülüklerce görev verilecek imam-hatip, müezzin-kayyım ve diğer başkanlık personeli öğreticilik yapabilirler. Yaz kurslarına devam mecburî değildir. Öğrenciler için kurs sonunda bitirme sınavı uygulanmaz ve herhangi bir belge verilmez. Kayıtlar, ilk ve orta öğretim kurumlarının yılsonu tatiline girdiği ilk hafta yapılır, ikinci haftadan itibaren de eğitim-öğretime başlanır.

17.09.2011 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan Kanun Hükmünde Kararname ile 633 sayılı Kanunun ek-3'üncü maddesinde yer alan "İlköğretimin 5'inci sınıfını bitirenler için tatillerde ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın denetim ve gözetiminde yaz Kur'an kursları açılır." maddesinin yürürlükten kaldırılması sonucu yaz kurslarında yaş sınırı kaldırılmıştır.

Yaz kurslarının süresi iki ayı ve haftada beş günü geçemez. Bu kurslarda günde üç saat eğitim-öğretim yapılır. Bu sürenin iki saati Kur'ân-ı Kerîm ve meâlî, bir saati de itikat, ibadet, siyer ve ahlâk dersleri için ayrılır. Bu kurslarda yıllardır Kur'an okuma, namaz sureleri ezberleme ağırlıklı bir metot uygulanmıştır. Bunun yanında, her yıl yeniden başlama, öğrenci seviyesinin dikkate alınmaması, onların ihtiyaç ve beklentilerine göre ders müfredatlarının ve çeşitlerinin değiştirilemeyişi, bu derslere ait özel öğretim metotlarının geliştirilemeyişi, zaman kaybı, istenilen sonuçlara ulaşılamaması gibi problemler ortaya çıkmıştır. Bu veriler din eğitimini ve onun bir bölümünü teşkil eden Kur'an eğitimini etkilemiş, Kur'an kurslarının program ve müfredatı yeniden düzenlenmiştir. Yaz Kur'an kursları için Diyanet İşleri Başkanlığı, eğitimciler, ilahiyatçılar ve Kur'an kursu öğreticilerinden oluşan bir komisyon kurarak çerçeve-esnek program anlayışı, öğrenci merkezli yaklaşım ve

²⁵⁶ Aybey, *a.g.t.*, s. 4.

kur sistemi esasına dayalı yeni bir öğretim programı hazırlatarak 2005 yılından itibaren uygulamaya koymuştur.²⁵⁷

Böylece söz konusu tarihten itibaren Diyanet İşleri Başkanlığı'na hazırlanan “Yaz Kur'an Kursları Öğretim Programları” uygulanır ve Başkanlıkça ders kitabı olarak yayınlanan veya tavsiye edilen “Dinimi Öğreniyorum” gibi kitaplar takip edilir. Düzenlenen bu öğretim programı ile, yaz kursları tamamen hocanın inisiyatifine kalmaktan, gelişigüzelikten kurtulmuş ve düzenli bir programa sokulmuştur.

Öğretim programı ile ilgili şu bilgiler verilebilir.

- Bugüne kadar Kur'an ve dinî bilgiler öğretimini mutad tarzda yürütmekte olan bu kurslar, ortaya çıkan değişmeler ve ihtiyaçlar çerçevesinde öğrenenlerin bilgi ve becerilerine göre ayrıştırılmalarını esas alan “kur” sistemine göre yapılandırılmıştır. Program 3 kur halinde düzenlenir ve yürütülür. Her kur 3 haftalık bir eğitimden oluşmaktadır.
- Bu kurslarda gerçekleştirilecek eğitim, “Kur'an'ı Yüzünden Okuma Becerisini Kazandırma” ile “Temel İslâm Bilgileri”ni kapsamaktadır.
- Yaz Kur'an Kursları'nın “Temel İslâm Bilgileri Eğitimi” verilen yaygın din eğitimi kurumları olduğu göz önünde bulundurularak öğretim programında hedef-öğrenen-konu üçlüsünü birlikte değerlendiren bir eğitim anlayışı esas alınmıştır.
- Eğitim programının öğrenme alanları, Kur'an, İtikat, İbadet, Ahlak ve Siyer'i kapsamaktadır.
- Her kurda söz konusu öğrenme alanları ile ilgili belli düzeyde bilgi ve becerilerin kazandırılması amaçlanmıştır.
- Eğitim programı, çerçeve esnek program anlayışına dayalı olarak hazırlanmıştır. Bu çerçevede öğreticiler, öğrenenlerin ilgi ve ihtiyaçları çerçevesinde muhtevanın sınırlarını belirleyebilecekler ve gerekli gördükleri konuları öğretime dâhil edebilecekleri gibi, öncelikle işlenmesi gereken konuları öne alabilecek veya ileriki haftalara aktarabileceklerdir²⁵⁸

²⁵⁷ Mustafa Önder, “Yaz Kur'an Kurslarında Amaçların Gerçekleşme Düzeyleri -Sivas Örneği”, *C.Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.XIII, S.I, 2009, ss. 261–302.

²⁵⁸ DİB, *Yaz Kur'an Kursları Öğretim Programları*, s. 9.

Örgün eğitime devam etmesi sebebi ile 32 haftalık kurslara katılamayan öğrenciler için yaz kursları önemli bir fırsattır. Değişik okul ve aile çevrelerinden gelen çocuklar, kurs ortamında ‘Kur’an ve dinî bilgiler öğrenme’ amacı etrafında birbirleriyle kaynaşmakta, gençliğin erken döneminde birlik ve beraberlik örnekleri sergilemektedirler.

Son yıllarda öğrenci sayısının yetersizliği sebebiyle ilk iki maddede belirtilen Kur’ân kursları pek çok yerde eğitim ve öğretim verememektedir. Bu sebeple günümüzde, yaz aylarında cami ve kurslarda düzenlenen Yaz Kur’ân kursları din eğitimi alanındaki önemli bir boşluğu doldurmuş ve yaygın din eğitiminin en önemli kanallarından biri haline gelmiştir.²⁵⁹ Zira ilköğretim okullarında din kültürü ve ahlak bilgisi dersi haftada iki saatten yılda 72 saattir. Liselerde ise haftada bir saat olup, yılda 32 saat eder. Ve programda Kur’an-ı Kerim öğrenme imkânı yoktur. Yaz kursu öğretim programı ise 135 saate tekabül etmektedir. Yaz kursuna devam eden bir öğrenci, 2–3 kat daha fazla din eğitimi alabilecek ve Kur’an okuyacaktır.

Yaz Kur’an kursları öğretim programı günlere göre aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

PAZARTESİ	KUR’AN-I KERİM	KUR’AN-I KERİM	İBADET
SALI	KUR’AN-I KERİM	KUR’AN-I KERİM	SİYER
ÇARŞAMBA	KUR’AN-I KERİM	KUR’AN-I KERİM	AHLAK
PERŞEMBE	KUR’AN-I KERİM	KUR’AN-I KERİM	İBADET
CUMA	KUR’AN-I KERİM	KUR’AN-I KERİM	İTİKAT

Yaygın eğitim çalışması olmasına rağmen örgün eğitim anlayışıyla sürdürülen bu kurslara, her yaz ilgi daha da artmaktadır

²⁵⁹ Aybey, *a.g.t.*, s. 10.

4. Pilot Kuran Kursları ve Öğretim Programı

Kur'an kurslarında yürütülen yaygın din eğitimi hizmetlerinden toplumun tüm kesimlerinin etkin ve verimli bir şekilde yararlanabilmesi hedeflenmektedir. Bu doğrultuda hazırlanan "Kur'an kurslarında hizmet çeşitliliği" projesi ile mesai saatleri içinde Kur'an kurslarına gelemeyen kamuda veya özel sektör çalışanlarının, iş saatleri dışında veya hafta sonları halk eğitim uygulamalarında olduğu gibi, iş hayatından sonra, hayatın bir parçası şeklinde Kur'an ve dinî bilgiler öğrenebilmesi amaçlanmaktadır. Böylece günlük hayatının koşuşturmasında, Kur'an okumayı öğrenmeye veya dinî bilgiler almaya vakit ayıramayanların iş hayatından kopmadan Kur'an kursu hizmetinden yararlanmaları sağlanacaktır. Bu itibarla;

Bu itibarla;

1. Kur'an kurslarındaki öğrenci profilinin zamanla değişmesi, kurslara devam eden öğrencilerin yüzde % 66'sını 23 ve üzeri yaş grubu yetişkin ev hanımlarının teşkil etmesi,

2. Kur'an kursuna devam eden öğrencilerin ekim ayından mayıs ayı sonuna kadar devam eden kurslara, bir eğitim-öğretim boyu devam edememeleri,

3. Kırsal kesimde tarım ve mevsimlik işler sebebiyle Kur'an kursuna devam edenlerin eğitim-öğretimin devam ettiği günlerde tarım işlerine gitmeleri sebebiyle kursa devam edememeleri,

4. Mesai saatleri içinde Kur'an kurslarına gelemeyen kamu, özel sektör ve kendi işinde çalışan insanların akşam veya hafta sonları iş saatleri dışında Kur'an kursu hizmetlerinden faydalanmayı arzuladıkları halde mevcut eğitim-öğretim sisteminin buna uygun olmayışı böyle bir projenin başlatılmasını gerekli kılmıştır.

Bu kurslarda uygulanacak programlar şu şekildedir:

1. Kur'an Kursları Temel Öğretim Programları (18x9=162 Kredi) (4 Dönem)

✓ Kur'an-ı Kerim+Dinî Bilgiler

2. Ek Öğretim Programları (6x9=54 Kredi)

✓ Kur'an-ı Kerim,

✓ Dinî Bilgiler

Temel Öğretim Programı Esasları

Kur'an kurslarında temel öğretim programları Başkanlıkça her yıl bölgesel talep ve şartlara göre belirlenen takvim doğrultusunda 4 dönem hâlinde yürütülür.

1. Her eğitim-öğretim dönemi, kendi içinde müstakildir ve 9 haftadan oluşur.
2. Öğrenci kayıtları yıllık yapılabildiği gibi seviyeleri dikkate alınarak her dönem de yapılabilir.
3. Bir öğretici, günde en fazla toplam 6 saat ders yapabilir.
4. Bir öğretici, temel öğretim programına ek olarak en çok iki ek öğretim programında görev alabilir.
5. Temel öğretim programında görev almayanlar ise en az 3, en fazla 5 ek öğretim programında görev alırlar.
6. Temel öğretim programları haftalık 18 olmak üzere toplam (18x9) 162 saattir.
7. Kursiyerlerin ihtiyacına göre 18 saatin en fazla 4 saati dinî bilgiler öğretimine geri kalanı Kur'an-ı Kerim öğretimine ayrılır.
8. Bir dönemde yeterli kursiyer bulunamaması halinde öğreticiler, öncelikle ihtiyaç duyulan diğer kurslarda, bunun mümkün olmaması halinde din hizmetlerinde görevlendirilir. Din hizmetlerinde görevlendirme yılda en fazla bir dönem süresince yapılabilir.
9. Köyler gibi nüfus yoğunluğu olmayan ve Kur'an kursu bulunmayan yerlerde temel öğretim programları il müftülüğü tarafından uygun görülen mekânlarda ve zamanlarda görevlendirilecek öğreticiler tarafından uygulanır.
10. Programların açılması, uygulanması, rehberlik ve denetim hizmetlerinin yürütülmesi "İl Eğitim Kurulu" tarafından yapılır.
11. Eğitim Komisyonlarınca, Kur'an kursları hizmetlerine yön vermek ve bu hizmetleri daha da etkili kılmak için mahallinde çalışmalar yapılır.
12. Hizmet çeşitliliği projesinde temel öğretim programı için "DÜZEY" ek öğretim programı için ise "KUR" ifadesi kullanılmıştır.²⁶⁰

²⁶⁰Bkz.http://www.diyanet.gov.tr/turkish/dinegitimi/uploads/files/KURAN_KURSU.doKur'an Kursu Öğretim Planları, Ankara: 2011, (15.04.2012).

13. Haftalık 18 saatlik program, mahallî şartlara göre haftanın günlerine (cumartesi-pazar dâhil)

Pilot uygulama yapılan Kur'an kursları ders günü dağılım tablosu şu şekildedir.

Günler	1. Gün	2. Gün	3. Gün	4. Gün	5. Gün	6. Gün	Toplam
1.Alternatif	4	4	4	4	2	---	18
2.Alternatif	5	5	4	4	---	---	18
3.Alternatif	6	6	6	---	---	---	18*
4.Alternatif	3	3	3	3	3	3	18

Kurs açılabilmesi için en az 12 öğrencinin kayıtlı olması şarttır. Temel öğretim programlarında, birden fazla öğreticisi bulunan kurslarda öğrenci sayısının 3 katına ulaşması halinde ikinci sınıf açılır²⁶¹

Mevcut uygulamaya göre Kur'an kursları eğitim- öğretim takvimi şu şekildedir:

MEVCUT UYGULAMAYA GÖRE EĞİTİM-ÖĞRETİM TAKVİMİ		
01 – 30 Eylül:	Kayıt	
01 Ekim –31 Ocak:	17 hafta	408 saat
01 Şubat – 15 Şubat:	Tatil	
16 Şubat –30 Mayıs:	15 hafta	360 saat
	Toplam:	768 saat

Pilot Kur'an kursu dönem-kur esasına göre eğitim- öğretim takvimi aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

*Öğleden önce ve sonraya 3+3 veya 4+2 şeklinde taksim edilir. 2. ve 3.seçenekler boş kalan 4.ve 5. günlerde ek program açılması halinde geçerlidir.

DÖNEM ESASINA GÖRE EĞİTİM-ÖĞRETİM TAKVİMİ				
12-23 Eylül 2011	Kayıt			
Eylül ayının üçüncü haftasında başlar Kasım ayının üçüncü hafta sonunda biter	1. Dönem	Haftada 18 saat	9 hafta	162 saat
Kasım ayının son haftasında başlar Ocak ayının üçüncü hafta sonunda biter	2. Dönem	Haftada 18 saat	9 hafta	162 saat
Ocak ayının dördüncü haftası ile Şubat ayının birinci haftası:	Tatil			
Şubat ayının ikinci haftasında başlar Nisan ayının birinci hafta sonunda biter	3. Dönem	Haftada 18 saat	9 hafta	162 saat
Nisan ayının ikinci haftasında başlar Haziran ayının birinci hafta sonunda biter	4. Dönem	Haftada 18 saat	9 hafta	162 saat
Toplam				648 saat

E. DİN GÖREVLİSİ OLARAK KURAN KURSU ÖĞRETİCİLERİ

İnsanlar iki yönlüdür. Bir taraftan yaratıcısı ile bir taraftan kendi iç ve dış âlemiyle bağlantı kurmak zorundadır. İnsanın kuracağı bu bağlantı ve ilişkileri sağlıklı bir şekilde yürütebilmesi için aynı zamanda iyi bir öğretici ve eğiticiye ihtiyacı vardır. Çünkü insan bazen ihtiyaçlarının neler olduğu ve bunları nasıl karşılayacağı konusunda yeterli bilgi birikimine sahip değildir. Bu durumda özellikle manevî ihtiyaçları konusundaki boşluğunu tebliğ ve telkinleri ile din görevlisi olan kişi dolduracaktır.²⁶² Zira insan, hemcinslerine yeni davranışlar kazandırabilmekte ve onda mevcut davranışları yönlendirecek yeni davranışlar oluşturabilmektedir.²⁶³ Nitekim Kur'an'ı Kerim'de, bu misyonu üstlenmesi gereken bir topluluğun varlığı ile ilgili şöyle buyrulmaktadır:

*“İçinizden hayra çağıran, iyiliği emredip kötülükten men eden bir topluluk bulunsun. İşte kurtuluşa eren onlardır.”*²⁶⁴

²⁶² Halil Taşpınar, “Din Görevlilerinin İşlevsel Açıdan İletişim Metotları”, *Diyanet İlmî Dergi*, C. 44, S. 1, 2008, ss. 47-78.

²⁶³ Beyza Bilgin- Mualla Selçuk, *Din Öğretimi-Özel Öğretim Yöntemleri*, Ankara: AKİD Yayıncılık, 1991, s. 25.

²⁶⁴ Âl-i İmrân, 3/104.

*“Mümin erkeklerle mümin kadınlar da birbirlerinin velileridir. Onlar iyiliği emreder, kötülükten alıkorlar, namazı dosdoğru kılarlar, zekâtı verirler, Allah ve Resulüne itaat ederler. İşte onlara Allah rahmet edecektir. Şüphesiz Allah azizdir, hikmet sahibidir.”*²⁶⁵

Hz. Peygamber’in hadislerine baktığımızda, söz konusu âyetleri destekleyen şu ifadeyi görürüz: *“Benden sonra din ilmini, her nesilden âdil ve güvenilir kimseler taşısinlar da onu, birtakım mübalağacıların tahrifinden, batılcıların iddialarından ve cahillerin tevilinden korusunlar.”*²⁶⁶

Allah ve Resulü ümmet içinde iyiliği emredip, kötülükten meneden, adil ve güvenilir kimselerden müteşekkil bir cemaatin, topluluğun oluşturulmasını ve yetiştirilmesini buyurmaktadır. Yine *“(Savaş zamanı) mü’minlerin hepsinin toptan yola çıkması doğru olmaz; onların arasında her gruptan bazılarının seferden geri kalmaları, din hakkında derin ve sağlam bir bilgi elde etmek yolunda çaba göstermeleri ve seferden dönen kardeşlerini aydınlatmaya çalışmaları daha yerinde olacaktır; böylece belki, onlar kötülüğe karşı kendilerini korumuş olacaklardır.”*²⁶⁷

Ayetinde de savaş gibi kritik bir zamanda bile emir ve nehiy görevini yerine getirmek üzere bir cemaatin hazır bulunması, dinde derinleşmesi emredilmektedir. Ayetlerde zikredilen *“Ma’rufu emir”*, Allah ve Peygamberin yapılmasını istediği görevleri, akl-ı selimin iyi, güzel ve yararlı gördüğü şeyleri insanlara emretmek, yapılmasını istemek ve tavsiye etmektir. *“Münkeri nehiy”* ise, Allah ve Peygamberin yapılmasını yasakladığı ve akl-ı selimin çirkin, kötü ve zararlı gördüğü şeylerden insanları men etmektir.²⁶⁸ *“Ma’rufu emir”* ve *“Münkeri nehiy”* farz-ı kifayedir. Ümmet içinden bir topluluk bu görevi yerine getirirse öteki kişilerden bu farz düşer. Fakat hiç kimse yapmazsa bütün toplum fertleri günaha girmiş olur.²⁶⁹ Bundan dolayı, İslâm toplumlarında din hizmeti hep bir organizasyon ve düzen içerisinde yapılmıştır. Bir ruhban sınıfı olmayıp, din

²⁶⁵ Tevbe, 9/71.

²⁶⁶ Ali bin Muhammed İbn Habib el-Maverdi, *Edeb’üd- Dûnya ve’d-Din*, Ali Akın (Çev.) İstanbul: Temel Neşriyat, 1982, s. 41.

²⁶⁷ Tevbe, 9/122.

²⁶⁸ İsmail Karagöz, *Kur’an’ı Anlamak Kırk Ayet ve Yorumu*, Ankara: TDV Yayınları, 2009, s. 53.

²⁶⁹ Süleyman Ateş, *Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, Ts. C. 1, s. 290.

hizmetlerini yürüten bu kişiler, geleneğimizde, “hademe-i hayrat” yani “hayrın hizmetkârları” olarak isimlendirilmiştir.²⁷⁰ Günümüzde ise Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde görev yapan hatırı sayılır sayıda din görevlisi bu misyonu üstlenmiş, irşat erleri olarak bu noktada topluma hizmeti görev bilmişlerdir. Bahsettiğimiz din görevlilerinin önemli bir kısmını günümüzün “hademe-i hayrat”ı olan Kur’an kursu öğreticileri oluşturmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı 2010 yılı istatistiklerine göre, başkanlık bünyesinde 1.153’ü erkek, 9.567’si bayan olmak üzere 10.720 öğretici görev yapmaktadır.²⁷¹

Öğreticilerin temel görevi gönüllü olanlara Kur’an eğitimi vermektir. Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönergesi’nde bu görevler daha ayrıntılı olarak şu şekilde yer almıştır.

- a) Kurs öğrencilerine usulüne göre Kur’an-ı Kerim’i yüzünden okumayı öğretmek,
- b) Yüzünden okumayı öğrenenlere tecvit ve tashih-i huruf konularında bilgiler vermek ve Kur’an-ı Kerim’i bu kurallara uygun okumayı öğretmek,
- c) Hafızlık yapmak isteyenlere, Kur’an-ı Kerim’i usulüne göre ezberletmek,
- d) Namaz sureleri ile dualarının aslına uygun okunuşlarını sağlamak, ezberletmek ve meallerini öğretmek,
- e) Müfredat programına göre öğrencilere itikat, ibadet ve ahlâk konularında bilgiler vermek ve ibadetlerin yapılışını uygulamalı olarak öğretmek,
- f) Ders kitabı olarak Başkanlıkça yayınlanan kitapları okutmak; Başkanlık yayınları bulunmadığı takdirde Başkanlıkça tavsiye edilip gönderilen kitapları okutmak,
- g) Kursun temiz ve düzenli tutulmasını sağlamak,
- h) Ramazan ayı ile dinî gün ve gecelerde müftülükçe verilecek görevleri yapmak,
- ı) Pansiyonu bulunan kurslarda öğrencilerin iâşe ve ibate işlerinin düzenli bir şekilde yürütülmesini sağlamak,
- j) Görevli bulunduğu Kur’an kursunda yurt ve pansiyon olmadığı zaman müftülükçe yapılacak programa göre, yurt ve pansiyonu olan Kur’an kurslarında nöbet tutmak.
- k) Görev alanıyla ilgili konularda amirlerince verilen diğer görevleri yapmak.²⁷²

²⁷⁰ Ali Bardakoğlu, *21. Yüzyıl Türkiye’sinde Din ve Diyanet*, Ömer Menekşe (Der.), Ankara: DİB Yayınları, 2011, C. I, s. 80.

²⁷¹ Diyanet İşleri Başkanlığı 2010 Yılı İstatistikleri.

²⁷² www.diyanet.gov.tr/turkish/mevzuat, (13.02.2012).

Bu esaslardan da anlaşıldığı üzere, Kur'an kursu öğreticileri görev mahalli olan Kur'an kurslarında ve ihtiyaç olan yerlerde, Allah'ın kalamını öğretecek, emr-i bil ma'ruf ve nehy-i anil münker vazifesini icra edecek, insanları aydınlatacak, onları Kur'an ve sünnet çizgisinde yetiştirecektir. Nitelikli bir din eğitimi sunarak, insanların ruhî ve manevî yönlerini geliştirip, onları Allah'ın emirlerine itaat edecek hale getirmeye çalışacaktır.

F. KUR'AN KURSU ÖĞRETİCİLİĞİ VE ÖNEMİ

İslaâm tarihinde Kur'an öğretimi ilk vahiyle birlikte Nur Dağı'nda başlamıştır. Allah Hz. Peygamber'i, Hz. Peygamber de insanları eğitmiştir.²⁷³ İlk Kur'an öğretmeni olan Hz. Peygamber daha önce zikrettiğimiz “*Sizin en hayırlınız Kur'an'ı öğrenen ve başkalarına da öğretenlerinizdir.*”²⁷⁴ hadis-i şerifi gibi, Kur'an'ın öğrenilmesi, öğretilmesi, hayata geçirilmesi yönündeki pek çok ifadesinde, bu işin ehemmiyetine değinmiştir. Ve bu hususta gerekli olan ilk adımları kendisi atmıştır.

Yine günümüzde hemen herkes tarafından bilinen “ *Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu*”²⁷⁵ ayeti İslam dininin eğitim öğretimle münasebetlerini göstermesi bakımından ilgi çekicidir. Hz. Peygamber'in tutumları ve İslâm'ın bu yaklaşımı tarihin her devrinde önemslenmiş, Kur'an'ı, Kur'an'a dair bilgileri öğrenmek ve ezberlemek İslâm dünyasında ayrıcalıklı konumunu sürekli muhafaza etmiştir. Her Müslüman toplum gibi Türk toplumu da Kur'an eğitimine büyük önem vermiştir. Nitekim Kur'an kursları, insanların Kur'an-ı Kerim'i öğrenme ihtiyacından doğmuş, dini eğitim ve öğretim kurumlarıdır. Halkın dine göstermiş olduğu alaka ve dini öğrenmeye olan istekleri sebebi ile Kur'an kurslarının sayısı her geçen gün artmıştır.”²⁷⁶ Buna paralel olarak Kur'an kursu öğreticilerinin sayısında da kayda değer bir artış olmuş ve Kur'an kursu öğreticiliği din eğitimi noktasında hayatî öneme sahip mesleklerden birisi hâline gelmiştir.

²⁷³ Başkurt, a.g.m., s. 52.

²⁷⁴ Buhârî, Fedailü'l-Kur'an, 21; Tirmizî, Fedailü'l-Kur'an, 15.

²⁷⁵ Zümer, 39/9.

²⁷⁶ Abdulkadir Çekin, “Din Görevlisinden Beklentiler ve Din Görevlilerinin Mesleki Yeterlilikleri”, (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010), s. 30.

Kur'an kursu öğreticiliğinin gayesi nitelikli ve kaliteli bir din eğitimi vermektir. Duyan, düşünen, inanan bir varlık olarak insanı dinden soyutlamak mümkün değildir. Bilindiği gibi din doğuştan getirilen(fitrî) bir duygu olarak kabul görmektedir. Tarihin hemen her döneminde görülen tapınaklar, putlar, ilah kabul edilen varlıklar bu inanma ihtiyacının bir tezahürüdür. Hayat şartlarının ağırlaştığı, rekabetin, kavganın tavan yaptığı sekülerleşen günümüz dünyasında, aciz kalan, asosyalleşen, kabuğunda yaşayan modern insan, inanmaya, dinî konulara geçmiştekinden çok daha muhtaçtır. Yine insan doğası gereği, eğitime de muhtaçtır. Eğitim, bir anlamda insanı, bir seviyeden ya da seviyesizlikten alıp üstün bir seviyeye ulaştırma çabasıdır. Çünkü insan biyo-psiko- kültürel bir donanımla dünyaya gelmiştir. İnsanın maddî ve manevî donanımları, ancak eğitilmek suretiyle, insanı hayata hazırlar ve insana hayatta belli bir konum verir. İnsanın gerek hayata uyum sağlayabilmesi, gerek yüksek yaratılıştaki safiyetin korunup geliştirilebilmesi, çekirdekten başlayarak önce kendine, ailesine ve topluma faydalı olabilmesi, kişiliğinin gelişmesi ve bazı alışkanlıklar kazanabilmesi bilinçli ve metotlu bir eğitim programından geçer.²⁷⁷ İnsan ilimle, eğitimle kemal bulur. Kant eğitim'i insanın mükemmelleştirilmesi olarak tarif etmektedir.²⁷⁸ İslam'a göre eğitimin gayesi ise, iyi ve mükemmel insan yetiştirmek, insanları dünya ve ahiret saadetine kavuşturmadır.²⁷⁹ Bu noktadan yola çıkarsak, Kuran kursu öğreticiliği, insan hayatının vazgeçilmezi olan din ile insanı kemale taşıyan eğitimin birleşmesinden müteşekkil "din eğitimi" dediğimiz faaliyeti icra ettiği için bugün çok önemlidir. Nitekim insanların ihtiyacı olan nitelikli bir din eğitimidir. Din eğitimi ile insanın yaratılış amacı, evrendeki yeri, nereden geldiği, nereye gideceği gibi pek çok sorunun cevabı açıklığa kavuşmaktadır. Ayrıca din eğitimi, insanlarda sevgi, kardeşlik, birlik, beraberlik gibi duyguları geliştirerek, başta Allah sevgisi olmak üzere, insan sevgisini, çevre ve tabiat sevgisini geliştirmekte, böylece kişilere çevreleriyle daha uyumlu ve ahenk içerisinde yaşamasını öğretmektedir.²⁸⁰

²⁷⁷ Öztürk, Mücadele Suresinin Din eğitimi Açısından İncelenmesi", ss. 1- 9.

²⁷⁸ Zahide Bulut, "18- 50 Yaş arası Bayanların Kur'an Kurslarına Devam Motivasyonları", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009), s. 2.

²⁷⁹ Bayraktar, *İslam Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münasebetleri*, s. 6.

²⁸⁰ Halis Ayhan, *21. Yüzyılda Eğitim ve Türk Eğitim Sistemi*, 1. Baskı, İstanbul: Sedar Yayınları, 2001, s. 291.

Ülkemizde din eğitimi ihtiyacını en güzel şekilde karşılayacak, toplumu din konusunda aydınlatacak, Allah'ın kelâmını öğretecek kişiler Kur'an kursu öğreticileridir. O, sahip olduğu birikimi, misyonu doğrultusunda en etkili bir şekilde kullanacak, insanları iyiye, doğruya yönlendirecek, kötü yönleri törpüleyecek ve hayra kanaliz edecek, hurafelerin hâkim olduğu yanlış din algısını ortadan kaldıracak, İslam'ın güler yüzünü insanlara gösterecektir. İnsanların aciz kaldığı durumlarda dinin bir sığınak olduğunu, ölüm gibi olaylar karşısında ancak tevekkül ve ahiret fikriyle hayata bağlanılabileceğini anlatacaktır. Kişilerin kendini tanımasına ve davranışlarına, kısacası talep ettiği takdirde hayatına rehberlik edecek, dünya ve ahiret mutluluğunu kazandıracak dosdoğru yolu insanlara sunacaktır. Kur'an ve sünnet ekseninde Kur'an kursu öğreticisinin gözetiminde pişen öğrenci; günah ve hatalarından tövbe yoluyla arınacak, hatalı davranışlarını terk edecek, çevresine merhametle muamele edecek, dertlinin derdini kendi derdi bilecek, toplumda huzur bozan değil, huzur temin eden bir insan olacaktır. Kısacası hayatın her alanına dindarlık ahlâkını, Kur'an ahlâkını yerleştirecektir. Böylece birlik ve beraberlik duygularının etkili, insanların birbirine saygılı olduğu, terör ve şiddetin son bulduğu, sosyal adalet ve dayanışmanın hâkim olduğu bir toplum oluşacaktır.

G. KUR'AN KURSU ÖĞRETİCİLERİNİN YETERLİLİĞİ

Din eğitiminin kalitesi, din eğitimcisinin kalitesi ve niteliği ile doğru orantılıdır. Nitelikli bir eğitimcinin, kaliteli bir eğitim uygulamasıyla ancak istenen sonuç elde edilebilir. Hazırlanan programlar ve kitaplar ise birer araçtır. Programlar ve kitaplar ne kadar güzel olursa olsun verimli bir din eğitimi için öğreticilerin ve öğretim uygulamalarının çok iyi olması gerekir.²⁸¹

Kur'an kursu öğreticiliğinin tarihsel gelişimine baktığımızda, Osmanlı Döneminde *Reisü'l-Kurra* ve *Kurra* olarak nitelendirilen Kur'an öğreticilerinin imtihanla seçildiklerini ve imtihana girebilmek için Hayrat Hademesi Nizamnamesi'nin genel vasıfları yanında, ilm-i kıraatten icazetli ve hafız olmaları gerektiğini²⁸² görürüz.

²⁸¹ Nazif Yılmaz, "Verimli Bir Yaz Kur'an Kursu İçin Nitelikli Eğitim ve Öğretim", *Dem Dergi*, 1/1, 2011, ss. 58–65.

²⁸² Öztürk "Kur'an Kursu Öğrencilerinde Depresyon Düzeyi Üzerine Bir Araştırma", s. 15.

Kur'an kursu üreticilerinin o günün Őartlarında bile, birtakım değerlendirilmelerden sonra göreve alınmaları eğitim verecek kişilerde belli vasıfların olması gerektiğine dair güzel bir örnektir. Günümüzde bu durum daha büyük önem kazanmıştır. Nitekim bilim ve teknolojiye hızlı bir değişim ve dönüşüm yaŐanmakta, bu değişim ve dönüŐümler sonucunda insanların (dinle ilgili olanlar da dâhil olmak üzere) ihtiyaçları, sorunları farklılaŐmakta, karmaŐıklaŐmakta, mevcut bilgi birikimi bu sorunları zmede, ihtiyaçları karŐılamada yetersiz kalmaktadır. Diğer taraftan bilgiler hızla üretilip yayılmakta ve çok çabuk eskiyerek, geçerliliğini kaybedebilmektedir. Öğreticiler açısından bakıldığında, bütün bu hızlı değişim ve dönüŐümler, ortaya çıkan yeni ihtiyaçlar, sorunlar, onlarla baş edebilecek, onların üstesinden gelebilecek, onlara yn verebilecek bilgi ve beceri donanımını gerektirmektedir.²⁸³

Yeterlilik, bir işi veya görevi yapabilme gücü olarak tanımlanabilir. Din eğitimi hizmetinde büyük bir boşluğu dolduran Kur'an kurslarından gereken verimin alınması, eğitim-ğretim hedeflerinin geekleŐtirilebilmesi için öğreticilerin gerekli donanım ve yeterliliğe sahip olması elzemdir. Zira eğitim sürecinde yer alan program, araç-gereçler, fiziksel imknlar gibi bütün unsurlar, ancak öğretmenle hayat bulmakta ve işe yarar hâle gelmektedir. Öğretmenin bu konumu sebebiyle bir eğitim kurumunun başarısı, büyük lde öğretmenin niteliklerine bağlıdır.”²⁸⁴ Spencer bu konuda Şöyle der : “ğretmen iyi değilse, en iyi metotlar da uygulansa, yine de başarı olmaz”. Öğretici-eğitici konumunda olanlar, eğitim ve öğretimde en önemli öğe durumundadır. Aynı Şekilde her kademedeki din hizmetlerinin etkili, seviyeli ve başarılı olması, birinci derecede din hizmetini yürüten din görevlisinin kalitesine bağlıdır.²⁸⁵ Kur'an kursu öğreticilerinin amaçlanan ve gereken başarıyı elde edebilmesi, eğitim-ğretim hedeflerine ulaşabilmesi için belirli bir yeterliğe sahip olması gerekir.

²⁸³ Mehmet Korkmaz, “Kur'an Kursu ğreticilerinin Eğitim- ğretim Yeterliliklerine İlişkin Algıları”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 12, C. 1, 2011, ss.109-142.

²⁸⁴ Aydın, *Din Eğitimi Kurumu Olarak Kur'an Kursları*, ss. 205- 218.

²⁸⁵ Saffet Sancaklı, “Değişen ve Gelişen Toplumsal Hayatta Din Hizmetlerini Yürütenlerin Misyonu ve Nitelikleri”, Mehmet Bulut (Ed.) *1. Din Hizmetleri Sempozyumu*, 3-4 Kasım 2007, DİB Yayınları, Ankara: 2008, C. 2, s. 346.

Öğretim hizmetinin niteliğini artırmak için öncelikle öğreticilerin sahip olması gereken yeterliklerini belirlemenin önemi büyüktür. Yeterlikler kurumun misyonu ve vizyonu çerçevesinde belirlenir. Yeterlik belirlerken de temelde iki yaklaşım takip edilebilir. Bunlar:

a) Kurumun misyonu ve vizyonu çerçevesinde belirlenmiş olan görevler. Bu yaklaşımda önemli olan “tanımlanmış görev”lerdir. Kurumun iç işleyişi çerçevesinde belirlenen bu görevlerden hareketle yeterlik alanları ve düzeyleri belirlenir.

b) Bu yaklaşımda öncelikle yapılan iş esas alınarak yeterlikler belirlenir. İş analizleri yapılarak, yapılan işe uygun yeterlikler belirlenir.

Her iki yaklaşımın da olumlu ve eksik yönleri bulunmaktadır. Eğer kurum örgütlenmesi ve görev dağılımı iyi yapılamamış ise, bu durum yeterliklerin belirlenmesine olumsuz etki edecektir. Ayrıca uygulamada hangi işlerin yapıldığı da göz ardı edilebilecektir. Öte yandan yapılan işten hareketle yeterlik belirlemede, uygulama öncelikli olarak göz önüne alındığı için büyük katkılar sağlayabilecektir. Bununla birlikte kurumda iyi bir görev belirlenmesi ve dağılımı yapılmamış ise, birey görevi olmayan pek çok işi yapar konumda olabilecektir. Yeterlik belirlemede, bir yandan kurumun misyonu ve vizyonu çerçevesinde belirlenmiş görevleri ve örgütsel yapıyı göz önünde bulundurmak, öte yandan da yapılan işleri inceleyerek iş analizlerinden yararlanmak daha uygun olacaktır.²⁸⁶

Diyanet İşleri Başkanlığı, her iki durumu da dikkate alarak yaptığı araştırma ve incelemelerden sonra, öğreticilerinin yeterliklerini ortaya koyacak ve bundan sonraki öğretici alımlarında ölçü olacak kapsamlı bir çalışma başlatmıştır. Bu faaliyet, Kur'an kurslarına, aktif, güncel, eğitsel ve yapısal pek çok hedef koyan bir çalışma olmuştur. Bu çalışmada Kur'an kursu öğreticilerinin yeterlilikleri üç ana grupta toplanmıştır:

- 1- Alan Yeterlilikleri
- 2- Eğitim-Öğretim Yeterlilikleri
- 3- Genel Kültür Yeterlilikleri

²⁸⁶ Süleyman Akyürek, “Kur'an Kursu Öğreticisinin Meslekî Yeterlilikleri”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 18, 2005, ss. 175–192.

Buna göre, öğreticinin, öncelikle Kur'an ve dinî bilgileri öğretmek için alan bilgisine sahip olması gerekmektedir. Silahsız bir askerin savaşa gitmesi, sermayesiz bir kimsenin ticaret hayatına atılması ne kadar anlamsız ise ve sonunun hüsrarla noktalanacağı kesinse, kişinin yeterli miktarda mesleki bilgilere sahip olmadan öğretmenlik hayatına atılmasının sonunun da hüsrarla olacağı öyle kesindir. Bu durumda yetişmekte olan din eğitimcisinin, öğrenimi boyunca kendini mesleğe hazırlaması, meslek hayatının içerisinde olanlarında -hizmet süresi ne olursa olsun- her gün kendilerini yenilemeleri şarttır.²⁸⁷ Aksi takdirde inanç saptması, yanlış algı, dine karşı negatif tutum takınma gibi pek çok huzursuzluğun müsebbibi olma durumu ile karşı karşıya kalınır ki, bu din eğitimcisinin misyonu ile hiç bağdaşmamaktır. Ayrıca bu durum onun omuzlarına ciddî bir vebal yükleyecektir.

Bireyde din ile ilgili davranış değişikliklerinin meydana gelmesinde din öğretiminin niteliği etkilidir. Öğrenmenin meydana gelmesi, niteliğin artmasında öğretmenin yöntem bilgi ve becerisinin önemi büyüktür.²⁸⁸ Öğretim yöntemi, öğretimde amaçlara ulaşabilmek için, tekniklerin, işlenecek konunun, araç-gereç ve kaynakların bir bütünlük oluşturacak şekilde düzenlenerek hizmete sunulmasında izlenen yollardır.²⁸⁹ Öğreticinin, bilgisini hedef kitleye öğretebilmesi için, öğretim bilgi ve becerisine sahip olması gerekir. Yani karşısındaki öğrencilere nasıl yaklaşılabileceğini, nelerin, ne zaman nerede ne şekilde verileceğini bilmelidir. Bunun için de bu işi üstlenen öğretmenler gelişim psikolojisi, öğrenme psikolojisi, sosyal psikoloji, eğitim sosyolojisi, öğretim yöntem ve teknikleri, ölçme -değerlendirme, rehberlik ve dinî danışmanlık, etkili iletişim-empati teknikleri vb. konularda yeterli bilgi ve beceriye sahip olmalıdır. Öğretmenlik sanatında başarının sırrı buradadır. Bu özellikleri ancak iyi bir pedagojik formasyon kazanarak elde etmek mümkündür.

Alan ve eğitim-öğretim yeterliliklerinin yanı sıra öğreticinin, konu alanı ile öğrencilerin günlük hayatları arasında ilişki kurabilmesine imkân sağlayan genel kültür bilgisine sahip olması gerekmektedir. Bizim burada bahsettiğimiz manadaki kültür, hayat boyu duyularak, görülerek, okunarak, yaşanarak öğrenilenlerden elde

²⁸⁷ Öcal, *a.g.e.*, s. 20.

²⁸⁸ Süleyman Akyürek, *Din Öğretimi*, Ankara: Nobel Yayın-Dağıtım, 2010, s. 8.

²⁸⁹ Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler*, s. 1.

edilen ve gerektiği zaman kullanılabilen teorik ve pratik bilgi ve tecrübe birikimidir. Din gibi çok geniş bir alanın öğretimini yapacak elemanların, dinin kendine özgü bütün bilim dalları yanında, tarihten psikolojiye, edebiyattan felsefeye, fen bilimlerinden güzel sanatlara, spordan aktüaliteye kadar her alanda az-çok bilgi ve kültüre sahip olmaları şarttır.²⁹⁰ Ayrıca sinema, tiyatro, spor gibi öğrencilerin ilgisini çeken alanlardan haberi olmalı; hat, ebru, şiir, bir müzik aleti çalma gibi hobiler edinerek öğrencilerin ilgisini çekmelidir. Genel kültürü iyi olan bir öğretici derslere etkileyici girişler yapabilir, konular arasında dersin bütünlüğünü bozmayacak ama öğrencilerin istek, ilgi ve dikkatlerini canlı tutacak bağlantılar kurabilir.

Bu temel yeterliklere sahip olabilmeleri için öğreticilerin hizmet öncesinde alan bilgisi, öğretim bilgi becerisi yani eğitme- öğretme yeterlilikleri ve genel kültür yönünden yetişmiş olması gerekmektedir²⁹¹

Yeterliliklere yönelik bu çalışma ile Diyanet İşleri Başkanlığı, Kur'an kursu öğreticisinin, en azından din kültürü ve ahlâk bilgisi öğretmeninin formasyonuna sahip olmasını öngörmüş olduğunu ortaya koymaktadır. Yani bu öğretici, hem alanını/dini iyi bilecek hem bu dini bilgiyi öğrencilerin hayatı ile bütünleştirerek kullanılabilir-uygulanabilir hale getirebilmesi için yeterince bir genel kültüre sahip olacak, hem de bu bilgiyi öğretebilecek bilgi ve beceri donanımını (pedagojik formasyon) kazanmış olacaktır.²⁹² Başkanlık yaptığı çalışma ile öğreticisinde olmasını istediği yeterlilik alanlarını en ince ayrıntısına kadar ortaya koymuştur.

Kur'an kursu öğreticilerinin temel ve özel yeterlilikleri şöyle ifade edilebilir.

A. TEMEL YETERLİKLER

a. Alan Yeterlikleri

1. Kur'an'ı tecvid kurallarına göre yüzünden okur.
2. Kur'an'dan bazı bölümleri ezbere okur.

²⁹⁰ Öcal, *a.g.e.*, s. 16.

²⁹¹ Akyürek, *a.g.m.*, ss. 175–192.

²⁹² Aydın, “*Bir Din Eğitimi Kurumu Olarak Kur'an Kursu*”, s. 218.

3. Okuduğu ayetlerin anlamlarını bilir.
4. Kur'an mealini kullanır.
5. Görevinin gerektirdiği düzeyde Arapça ve Osmanlıca bilir.
6. Kur'an'ın ana konularını sıralar.
7. Kur'an ve tefsirle ilgili temel kavram ve ilkeleri bilir.
8. Temel tefsir kaynaklarını sayar.
9. Tefsirler yardımıyla ayetlerin anlamlarını açıklar.
10. Hadislerle ilgili temel kavramları bilir.
11. Temel hadis kaynaklarını sayar.
12. İman, ibadet ve ahlak konularında yeterli miktarda hadis bilir.
13. Kullandığı hadislerin anlamlarını bilir.
14. Hadislerden yararlanmayla ilgili temel ilkeleri bilir.
15. Hadislerin güncel konularla ilgisini kurar.
16. Dinî kavramları doğru telaffuz eder ve anlamına uygun açıklar.
17. Temel fıkıh kavramlarını bilir.
18. Temel fıkıh kaynaklarını bilir.
19. Fıkıh kaynaklarından yararlanmayla ilgili ilkeleri bilir.
20. İman, ibadet ve ahlak ile ilgili temel kavram ilke ve esasları bilir.
21. İbadetlerin bireysel ve toplumsal faydalarını açıklar.
22. Duanın bireye katkılarını açıklar.
23. Hz. Peygamberin hayatını bilir.
24. Hz. Peygamberin dindeki konumunu açıklar.
25. Hz. Peygamberin tutum ve davranışlarından örnekler aktarır.
26. Görev alanıyla ilgili Hz. Peygamberi modeller.
27. İslâm tarihi ile ilgili temel kaynakları sıralar.
28. İlk dönem İslâm tarihindeki olayları sebep ve sonuçlarıyla açıklar.
29. Din-ahlâk ilişkisini açıklar.
30. Dinî-ahlâkî konuları açıklamada nasslarla birlikte aklı ve bilimi kullanır.
31. Dindeki inanç ve yorum farklılıklarını açıklar.

32. Diğer dinleri temel unsurlarıyla tanır.
33. Kültürel mirası dinle bağlantısı açısından açıklar.
34. Dinin birlik ve beraberliğe olan katkılarını açıklar.

b. Genel Kültür Yeterlikleri

1. Cumhuriyetin, demokrasinin ve laikliğin bireye ve topluma sağladığı kazanımları bilir.
2. Türkiye'nin sosyo-kültürel ve dinî yapısını tanır.
3. Din bilimleriyle diğer bilimler arasında gerekli ilişkileri kurar.
4. Din-kültür ilişkisini açıklar.
5. Din-birey ilişkisini açıklar.
6. Din-toplum ilişkisini açıklar.
7. Görevinin gerektirdiği düzeyde yabancı dil bilir.
8. Yerel, bölgesel, ulusal ve evrensel aktüaliteyi takip eder.
9. Tarihî ve güncel dinî akım ve oluşumları tanır.

c. Eğitim-Öğretim Yeterlikleri

1. Din hizmetleriyle ilgili strateji, yöntem ve teknikleri uygular.
2. Etkili iletişim ilke, yöntem ve tekniklerini uygular.
3. Vaaz, hutbe ve ders materyali hazırlar ve geliştirir.
4. Vaaz ve dersi etkili biçimde sunar.
5. Yaygın din eğitimi ve öğretimi etkinliklerini planlar ve değerlendirir.
6. Görevi çerçevesinde Dinî konularda danışmanlık ve rehberlik yapar.
7. Hitabet ilke, yöntem ve tekniklerini uygular.
8. Yetişkin eğitiminin ilke, yöntem ve tekniklerini uygular.
9. Sure ve dua öğretmenin yöntem ve tekniklerini uygular.
10. Alanıyla ilgili bilimsel yayınlardan yararlanır.
11. Din eğitimi ve öğretimiyle ilgili yeni yöntem ve tekniklerden yararlanır.
12. Eğitim teknolojisindeki yeniliklerden yararlanır.

13. Bilgisayar ve interneti etkili kullanır.
14. Din eğitimi yapabilmek için, gerekli ortamı düzenler ve etkili yönetir.
15. Mesleği ile ilgili yeni projeler üretir ve uygular.
16. Türkçe'yi doğru ve etkili biçimde kullanır.
17. Önemli gün ve gecelerde program düzenler.
18. Sorun çözme becerisine sahiptir.

B. ÖZEL YETERLİKLER

1. İman, ibadet ve ahlâk esaslarını açıklar.
2. Yüzünden ve ezbere Kur'an öğretim tekniklerini bilir ve uygular.
3. Belli başlı tecvid kurallarını örnekleriyle açıklar ve uygular.
4. Kur'an okumada öğrencinin yaptığı yanlışlıkları tespit eder.
5. Bazı sure (Yasin, Mülk, Hucurat, Fetih, Nebe)ve duaları ezbere okur.
6. Öğrencilerin psikolojik, sosyal, dinî ve ahlakî gelişim özelliklerini tanır.
7. Konuya uygun öğretim, yöntem ve tekniklerini seçer ve uygular.
8. Öğretim programına uygun araç-gereç ve materyalleri hazırlar.
9. Öğretim amaçlarına uygun ölçme ve değerlendirme araçlarını belirler.
10. Günlük, ünite ve yıllık ders planları yapar.
11. Öğrencileri derse güdüler.
12. Öğrencilerin bağımsız düşünme becerilerini geliştirir.
13. Öğrencileri bir sonraki derse hazırlar.
14. Öğrencilere rehberlik yaparak olumlu davranmaya yönlendirir.²⁹³

Bütün bu yeterlikleri sunduktan sonra, mevcut duruma baktığımızda Koç'un yaptığı araştırmaya göre öğretmenlerin en çok eksiklik hissettiği alanın %42.4 ile “pedagojik formasyon” olduğu ortaya çıkmıştır. Daha sonra % 31,5 ile sosyal ilişkiler ve %14,1 ile “özel alan bilgisi” ve % 4,3 ile genel kültür alanlarında kendilerini eksik

²⁹³ [http:// www. diyaret. gov. tr/turkish/dinegitimi/din-egitimi-dairesi-baskanligi---icerik-kur-an-kursu-ogreticiligi-yeterlikleri-205.aspx](http://www.diyaret.gov.tr/turkish/dinegitimi/din-egitimi-dairesi-baskanligi---icerik-kur-an-kursu-ogreticiligi-yeterlikleri-205.aspx), (16.03.2012)

gördükleri tespit edilmiştir.²⁹⁴ Yine Koç'un belirttiği üzere gerçek rakamlar bundan daha yüksektir. Çünkü eksik olduğunu dile getiren öğretmenler bu yeterliklerinin olması gerektiği bilincinde olanlardır. Bir de temel yeterliklere sahip olmadığı gibi, sahip olması gerektiği bilincinde olmayan öğretmenler söz konusudur ki bunlar eklendiğinde rakam daha büyüyecektir. Bu sonuçlardan sonra öğretmenlerin bu hedeflere ulaşması daha büyük önem arz etmektedir. Zira “bilgi çağı” denilen günümüzde insanın çağı yakalayabilmesi, özellikle öğretmenlik mesleğini yürütenlerin öğrencilerine rehberlik edebilmeleri için, belki her meslekteki insanlardan çok daha fazla yenilenmeye ve gelişmeye ihtiyacı vardır.²⁹⁵

Bu yeterliliğe sahip olmak isteyen Kur'an kursu öğreticisi boş kalan zamanlarını, Kur'an okumak, meal ve tefsirini incelemek, hadis ve fikhî kaynaklara başvurmak, eğitim-öğretim sahasındaki yenilikleri takip etmek, yeni teknik ve metotlar öğrenmek, ayrıca günlük gazete, dergi ve görüntülü yayınları izlemek şeklinde değerlendirmelidir. Çünkü din görevlisi dâhil, kim olursa olsun mesleğinde ilerlemek veya verimli olmak istiyorsa, mutlaka düzenli olarak çalışmak ve yenilikleri izlemek zorundadır.

Bunların dışında din eğitimcileri, özel hayatlarında da, düzenli, tertipli ve örnek bir aile yaşantısına sahip olmalıdır. Sokakta gezerken tavır ve davranışlarına, giyimine kuşamına dikkat etmelidir. Kendilerini kişilik ve karakterleri ile halka sevdirmelidir. Hoş olmayan alışkanlıkları varsa terk etmelidir. Öğrencilerine anlattıkları ile ters düşmemelidir. Yine görev yerlerinde, insanların ilk günlerde yaklaşarak maddi-manevi birtakım yardımlar yapmayı teklif edenleri kırıp incitmeden, kibarca reddetmelidir. Hele ücretsiz barınak, yemek, yatacak yer gibi teklifler karşısında dikkatli olmalıdır. Aksi halde böyle yardımlar bir grup, parti vs. tarafından yapılıyorsa kısa zamanda karşılığının isteneceği unutulmamalıdır. Yine din eğitimcisi, gittiği yerde siyasî partiler, nüfuzlu kişiler, gruplar karşısında tarafsızlığı düstur edinmelidir. Böylelerinin hizmetleri daha başlamadan bitmiş demektir.²⁹⁶

²⁹⁴ Ahmet Koç, *Din Eğitiminde Etkili İletişim*, 1. Baskı, Rize: İlâhiyat Yayınları, 2010, s. 138.

²⁹⁵ Koç, *Din Eğitiminde Etkili İletişim*, s. 142.

²⁹⁶ Öcal, *a.g.e.*, ss. 274–275.

Ayrıca Kur'an kursu öğreticilerinin görevi sadece kurs çatısı altında değildir. Onlar sosyal hayatta da birtakım görev ve sorumluluklar yüklenecektir. Zaman zaman müftülüğün bilgisi dâhilinde vaaz etmeli, erkek ise cuma hutbeleri okumalı, böylece kendilerini halka tanıtmalı ve sevdirmelidirler. Yine dince meşru sayılabilecek şekilde düzenlenen nişan, düğün ve sünnet cemiyetlerine davet edildiklerinde reddetmemelidirler. Davetlerde kendilerinden “aşır” veya “mevlit” okumaları yahut “dua etmeleri” istendiğinde, mümkün olduğu kadar olumlu cevaplar verilmelidir. Ancak böyle görevleri hiçbir zaman para karşılığı yapmamalıdır. Çünkü bu durumda ücretle tutulan işçiden farkı kalmaz ve manevi itibarları ile otoriteleri kaybolur. Bir komşusu ya da dostu hasta olduğunda veya öldüğünde durumu haber alır almaz derhal onların ziyaretlerine veya taziyeye gidilmelidir. Ziyaretler sırasında komşuluk ve dostluk duyguları pekişir ve gönüller kazanılmış olur. Görev yaptığı yerde halk arasında önemli görülen ve İslam' ters düşmeyen geleneklere, örfilere, değerlere saygılı olmalıdır.²⁹⁷

Kısacası öğretici tavır ve davranışları ile yetişmekte olan nesle, evde ailesine, kurstaki öğrencilerine ve sosyal çevresindeki herkese örnek olmalıdır. Kendisinin “Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim” buyuran Hz. Peygamber'in günümüzdeki temsilcisi konumunda olduğunu unutmamalıdır.

H. KUR'AN KURSU ÖĞRETİCİLİĞİNDE EMPATİK İLETİŞİM VE ÖNEMİ

Son yıllarda yapılan çalışmalar, bilgi geçişini, iletişim kuramlarına dayandırma konusunda yoğunlaşmakta ve artık eğitim bir iletişim süreci olarak kabul görmeye başlamaktadır. Öğretmenin öğrencilerine herhangi bir konuda bir şeyler öğretebilmesi, kendisiyle öğrencileri arasında o konuda bir iletişimin kurulmasına bağlıdır. İletişimde bulunmaksızın eğitim yapmak imkânsızdır. Yeni öğrenmeler yeni bilgi ve beceriler edinmeyle olacağından, iletişim gerçekleşmedikçe öğrenme de gerçekleşmeyecektir.²⁹⁸ Bu anlamda öğrenme bir iletişim ürünüdür ve ancak

²⁹⁷ Öcal, *a.g.e.*, ss. 276–277

²⁹⁸ Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler*, s. 74; Leyla Küçükahmet, *Öğretim Programları ve Öğretim, Öğretim İlke ve Yöntemleri*, Ankara: 1997, s. 33.

belli iletişim işlemlerinden sonra gerçekleşmektedir.²⁹⁹ Burada iletişimi oluşturan ve sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesine zemin hazırlayan işlemler ve unsurlar önem kazanmaktadır.

İletişimin en önemli unsurlarından birisi empatidir. Dış dünyayı karşımızdakinin penceresinden görmeye çalışmak olarak tanımlanabilen bu duygu ortaklığı, iletişimin gücünü artırır ve karşılıklı olarak anlaşılma mesajlarının aktarılmasına olanak sağlar.³⁰⁰ Sağlıklı iletişim ve empati birbirlerini tamamlayan kavramlardır. Daha açık ifade ile empatinin olmadığı yerde sağlıklı bir iletişimden bahsetmek imkânsızdır.

Öğretme ve öğrenme iki değişik işlevdir. Çünkü öğretme bir kişi tarafından gerçekleştirilirken öğrenme bir başkasında oluşur. Öğretme-öğrenme sürecinin etkili olabilmesi için o iki kişi arasında çok özel bir ilişki kurulması gerekir.³⁰¹ Bu sürecin baş aktörleri olan öğretmen ve öğrenci arasındaki özel bağın oluşturulması, ancak iletişimin vazgeçilmez unsuru olan empati ile gerçekleştirilebilir.³⁰² Dolayısı ile eğitim-öğretim alanında hedeflenen başarının sağlanması öğretmenin empatik bir tutumla öğrencilere yaklaşması ve empatik sınıf atmosferi oluşturmaya bağlıdır.

Öğretmenlerin öğrencilere karşı empatik yaklaşımları, öğrenciler arasındaki bireysel farklılıkları görüp, buna uygun davranış geliştirmesini ve öğrenme ortamı oluşturmalarını sağlar.³⁰³ Öğrencilerin beklentilerinin doğru olarak tespit edilmesini ve öğrenciler arasındaki çatışmaların denetim altına alınmasını kolaylaştırır.³⁰⁴ Ayrıca empati kurmak, empati kuran kişiyi geliştirir, olgunlaştırır, daha fazla yardımsever yapar ve insanlarla yakın ilişkiler kurmasına yardımcı olur.³⁰⁵ Bu şekilde tavırlarıyla öğrencilerini anlayan ve değer veren öğretmen, öyle bir güven

²⁹⁹ Koç, *Din Eğitiminde Etkili İletişim*, s. 42.

³⁰⁰ Hasan Yılmaz, *Öğretmenim Lütfen Bu Kitabı Okur musun*, 25. Baskı, Konya: Çizgi Kitabevi, 2004, s. 106.

³⁰¹ Gordon, *a.g.e.*, s. 2.

³⁰² Aydın, *Öğretmen- Öğrenci İlişkilerinde Empati*, s. 75.

³⁰³ Batar, *a.g.e.*, s.107.

³⁰⁴ Cengiz Şahin ve Rüştü Yeşil, “Sınıf Öğretmenliği Aday Öğretmenlerinin Sosyal Beceri ve Empatik Eğilim Düzeyleri (AEÜ Eğitim Fakültesi Örneği)”, *9. Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu*, 20-22 Mayıs 2010, ss. 559-568.

³⁰⁵ Cüceloğlu, *Keşkesiz Bir Yaşam İçin*, s. 138.

ve anlayış ortamı oluşturur ki, öğrencileri her daim onu izler, onun arzu ettiği gibi davranmak ister ve onu rol-model edinir. Böylece diğer kişi odaklı duygusal bir cevap olan empati, öğretmen kişiliğinin bir parçası olduğu takdirde öğrencinin dini, ahlâki ve sosyal davranışlar geliştirmesine önemli katkılar sağlayacaktır.³⁰⁶ Sonuçta din eğitimi veren öğretici, kuru bilgi aktarımı yapmaktan ziyade dinî yaşantısı ile öğrencilerini etkileyecek, temsil ettiği değerlerin sevilmesini sağlayacaktır. Nitekim bazı araştırmalar gençleri en çok etkileyen öğretmenlerin empatik ve anlayışlı öğretmenler olduğunu göstermektedir.³⁰⁷

Eğitim- öğretim faaliyetlerinin yürütüldüğü, öğretmen-öğrenci ilişkilerinin yoğun olarak yaşandığı kurumlardan birisi olan Kur'an kurslarında, öğreticilerin empatik tutum sahibi olmaları önem arz etmektedir. Zira Kur'an kursları yaygın eğitim kurumudur ve gönüllü olanlara hizmet vermektedir. Sağlıklı iletişim kurulamayan, anlaşılmadığını hisseden, seviyesine, ilgi ve ihtiyaçlarına uygun eğitim ortamı ile karşılaşmayan ve bu yüzden sıkıntı yaşayan öğrenci, hem bu eğitimi bırakabilmekte, hem de hayatının kalan kısmında bu kurumun temsil ettiği İslâmî değerlere olumsuz bir bakış açısı geliştirebilmektedir. Bu sebeple Kur'an kursu öğreticilerinin vazifesini ifa ederken muhakkak empatik tutuma sahip olması ve iletişim kazalarına mahal vermemesi gerekir.

I. KUR'AN KURSU ÖĞRETİCİLİĞİNDE EMPATİK İLETİŞİM ESASLARI

Empati ile ilgili yapılan araştırmalarda, empatik yaklaşımın doğasını ortaya koyan, empatik tutuma zemin hazırlayan birtakım esaslar ortaya konulmuştur. Kur'an kursu öğreticilerinin empatik bakış açısı geliştirebilmesi için aşağıda yer verdiğimiz bu temel esaslara riayet etmesi yerinde olacaktır.

1) Muhatabın Rolüne Girme

Empatinin tanımı yapılırken özellikle vurgulanan ifadelerden birisi, muhatabı anlamak, onun olduğu yerden onun gözüyle olaylara bakabilmektir. Bu da ancak

³⁰⁶ Aydın, *Öğretmen- Öğrenci İlişkilerinde Empati*, s. 83.

³⁰⁷ Bkz. Koç, *Din Eğitiminde Etkili İletişim*, s. 172.

muhatapın rolüne girerek gerçekleştirilebilir. Aynı şekilde, İslâm dini öğretilirken de öğrencinin/bireyin,

1-Biyolojik

2-Zihinsel

3-Psikolojik özellikleri dikkate alınmalıdır.³⁰⁸

Kur'an kursu öğreticisi "muhataba görelilik" ilkesini dikkate aldığında, empatik bir yaklaşım geliştirecek ve karşısında kendisini dinleyen öğrencilerinin ya da farklı mekânlarda hitap ettiği kitlenin ilgi ve ihtiyaçlarını, beklenti ve isteklerini, önceliklerini tespit edip buna uygun şekilde davranabilecektir. Muhataplarının zekâ seviyelerini, kabiliyetlerini, özel durumlarını anlayıp, uygun eğitim-öğretim metotları uygulayacaktır.

Bu noktanın daha iyi anlaşılması için şu örneği verebiliriz. Örneğin öğretici yaz kursunda, 7-11 yaş grubu çocukları okutmaktadır. Bu dönemdeki çocuklar gözünün önünde bulunan yani somut olan nesne ve olaylar hakkında zihinsel işlem yapabilir hâle gelir ancak soyut olan işlemleri henüz gerçekleştiremezler. Bilgileri görüp izleme, bizzat katılma ve yapma yoluyla daha iyi öğrenir, adeta bir film makinesi gibi, gördüklerini ve işittiklerini yansıtır. Yani taklit ve model alma yoluyla daha iyi öğrenirler.³⁰⁹ Dolayısı ile öğreticinin bunu bilmesi ve öğretim esnasında göze hitap eden araçların kullanımı mümkün olduğu kadar artırması, somut nesnelerden yararlanması, derslerin işlenişinde konuların sunuluşunu kısa tutması gerekir. Okuma metinlerini anlamlı, kısa ve bütünlüğü olan metinlerden seçmesi, karmaşık konuları açıklarken bol örnekler vermesi yerinde olur. Aksi tutumları öğrencinin konuları anlamamasına ve kurs ortamından uzaklaşmasına yol açacaktır. Sonuç olarak öğretici empati kurarak öğrencilerinin içinde bulunduğu dönemin farkında olmalı ve bu dönemin gerektirdiği gelişimsel özelliklere göre davranmalıdır.

Hız. Peygamber her zaman karşındakilerin seviyesini dikkate almış, kendisine sorulan sorulara, soranların kabiliyet ve durumlarına göre değişik cevaplar

³⁰⁸ Şaban Karaköse, *Etkili Din Öğretimi*, Şaban Karaköse (Ed.), 3.Baskı, İstanbul: TİDEF Yayınları, 2010, ss. 21-72.

³⁰⁹ Hasan Dam, *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*, Mustafa Köylü (Ed.), 2. Baskı, Ankara: Nobel Yayınları, 2011, ss. 13-64.

vermiştir. Onun hutbe ve konuşmaları duruma ve muhataba göre çeşitlilik ve değişiklik göstermiştir. En faziletli ameli soran iki kişiden birisine “*selamı yaymak*” ve “*yemek yedirmek*” derken, diğerine “*el ve dil selameti*” diye cevap vermiştir.³¹⁰ Ayrıca “*İnsanların derecelerine göre muamele ediniz*”³¹¹ ve “*İnsanlara anlayacakları şeyleri anlatın*”³¹² buyurarak, ümmetine de bu tavrı tavsiye etmiştir.

Bugün Hz. Peygamber’in misyonunu üstlenmiş olan Kur’an kursu öğreticisi, karşısında bulunan muhatap kitlenin yaş, cinsiyet, zihni durum, eğitim düzeyi gibi değişkenlerini ve kişisel farklılıklarını dikkate alarak davranmalı, kullanacağı yöntem ve teknikleri bunlara göre belirlemeli ve uygun öğrenme ortamları oluşturmalıdır.

2. Tedrîcilik

Öğreticinin empatik bir tutumla din eğitimi faaliyetini sürdürebilmesi için tadrîcilik ilkesine dikkat etmesi gerekmektedir. İnsan psikolojisi kolayca meyyaldır. Ve bir şeye yavaş yavaş alıştıktan sonra onu kabule müsait hâle gelir. Bu yüzden ona yapılan tebliğ, kolaydan zora, esastan teferruata, bilinenden bilinmeyene doğru tadrîci bir şekilde yapılmalıdır.³¹³ En kolay, en cazip bahislerden kademe kademe, zor ve cazibesi az olanlara doğru gidilmelidir. En lüzumlulardan derece derece daha az lüzumlulara geçilmelidir.³¹⁴

Kur’an’ı Kerim’in 23 yılda indirildiği göz önünde bulundurulduğunda, İslâm dininin tadrîc metoduna verdiği önem anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber de, dini herkesin durumuna göre öğretmiştir. Yeni başlayanların durumlarını göz önünde tutmuş, son noktaya gelmiş olanlara öğrettiklerini yenilere öğretmemiştir³¹⁵ Hz. Muaz’ı Yemen’e gönderirken Yemen halkını önce şehâdete, bunu kabul ederse namaza, bunu da kabul ederse zekât vermeye davet etmeyi emretmiştir.³¹⁶

³¹⁰ Ahmet Önkâl, *Resulullah’ın İslam’a Davet Metodu*, 13. Baskı, Konya: Esra Yayınları, 1999, s. 275.

³¹¹ Ebu Davud, Edeb, 23.

³¹² Buhari, İlim, 49.

³¹³ Sancaklı, *a.g.e.*, ss. 345-371.

³¹⁴ İbrahim Canan, *Aile İçi İletişim*, İstanbul: Gül Yurdu Yayınları, 2006, s. 262.

³¹⁵ Gudde, *a.g.e.*, s. 72.

³¹⁶ Müslim İman 29; İbn Mace, Zekât, 1; Müslim, Eşribe, 70-71.

Bir öğretici de, öğrencilerinin durumlarını göz önünde bulundurarak tadrîci bir şekilde eğitim faaliyetlerini sürdürmelidir. Tadrîcilik, empatik tavrın bir gereğidir.

3. Etkin Dinleme

İnsanlararası iletişimlerin temel olarak duygu ve düşünce alışverişini yürütme düzenleridir. Burada ana öge “anlatmak”tır. İletişimi kuran ve başlatan kişi kendisini, duygu ve düşünce dünyasını, ilişkilerini, ilişkilerinin kendisindeki karşılıklarını açıklamak ve karşısındakine iletme ister. Kişilerin anlatma eylemlerinin iletişim açısından amacı “anlaşılmak”tır.³¹⁷ Dolayısıyla öğrencilerini etkin dinleyerek, onlara anlaşıldığını hissettiren öğretici, empatik iletişim için gereken şartlardan birini yerine getirmiş olacaktır.

Etkin dinlemenin olabilmesi için, dinleyenin kendi duygu ve sorunlarını bir kenara koyması, dikkatini sadece muhatabının duygularına yoğunlaştırması,³¹⁸ uygun bir şekilde soru sorması, söz kesmeden, tahminde bulunmadan dinlemesi, saate bakma, kalemle oynama gibi dikkat dağıtan davranışlardan kaçınması gerekir.³¹⁹ Etkin dinlemeyi gerçekleştirmek isteyen öğretici, öğrencileri ile göz göze gelmeli, karşılık verecek durum takınarak katılım göstermeli,³²⁰ onları anladığına dair, onların ifade etmek istediği anlamda tepkiler vermelidir.

Etkin dinleme ile öğrenci ile öğretmen arasında daha yakın ve anlamlı bir ilişki kurulur. Öğretmenin kendisini dinlediğini bilen öğrencide, kendine değer ve önem verme duygusu gelişir. Anlaşılmaktan mutlu olduğu için, öğretmenin görüşlerini almaya hazır olur.³²¹ Böylece öğretici eğitim- öğretim hedeflerine daha kolay ulaşır.

Hız. Peygamber’in hayatına baktığımızda, bu ilkeye riayet ettiğini gözlemliyoruz. O, muhatabının yüzüne bakmayı, birisi seslendiğine bütün bedeni ile ona dönmeyi

³¹⁷ Baltaş ve Baltaş, *a.g.e.*, s. 19.

³¹⁸ Fikret Karahan, “Empatik Beceri ve İnsan Doğası Anlayışı”, OMYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi, Samsun, Ekim, 1998, S. 11, s. 201.

³¹⁹ Rukiye Karaköse, *Etkili Din Öğretimi*, Şaban Karaköse (Ed.), 3.Baskı, İstanbul: TİDEF Yayınları, 2010, ss. 247–279.

³²⁰ Batar, *a.g.e.*, s. 42.

³²¹ Gordon, *a.g.e.*, s. 73.

düstur edinmiştir Muhataplarına karşı saygılı davranmış, zulme girmedikçe kimsenin sözünü kesmemiş, kimseyi konuşmaktan men etmemiştir.³²²

4. Geri Bildirim

İletişim sürecinde kaynak, alıcıya gönderdiği mesajların alınıp alınmadığını, alındıysa anlaşılıp anlaşılmadığını ya da ne kadar anlaşıldığını, alıcıdan kendisine yansıyan tepkilerden anlayabilir. Alıcıdan kaynağa geri gönderilen bu tepkilere geri bildirim (feed back)denmektedir. Geri bildirimin kalitesi, iletişimin hem devamını, hem de yönünü belirler.³²³ Bütün iletişimlerde verici kişinin en çok ilgilendiği konu, geri bildirimdir. En hızlı geri bildirim yüz yüze iletişimde olur. Alıcı tarafından geri bildirim verilmemesi iletişimi bozan ve engelleyen faktördür. Bu sebeple din eğitimi faaliyetlerini yürüten Kur'an kursu öğreticisi geri bildirim konusunda hassas davranmalı böylece empatik iletişime zemin hazırlamalıdır.

Doğru ve sağlıklı bir iletişim için geri bildirimde yer alması gereken özellikler şunlardır:

- 1-Vericiyi tam olarak dinlemek ve anlamaya hazır olmak.
- 2-Kelimelerin içeriğine ve aktarılacak istenen duygulara açık olmak.
- 3-Kelimelerin sözlük anlamı ışığında “verici” de ne anlama geldiğini tanımayı istemek.
- 4-Kodu açılan mesaj ile kodlanan mesajın anlam bütünlüğünü kontrol etmek.
- 5-Ana konuyu kaçırmamak, özetlemeler yapmak.
- 6-İletişimi önyargı ve dirençle kesmemek.
- 7-Vericinin duygularını anlayabilmek, farklı insanların bakış açılarından bakmayı başarabilmek.
- 8-Üzerinde fikir birliği olmayan noktalardan önce, anlaşılan noktaları açıklığa kavuşturmak.
- 9-Üzerinde fikir birliği olmayan konuların ele alınışında kelimeleri ve bedeni kontrol etmek.

³²² Gudde, *a.g.e.*, s. 32.

³²³ Mevlüt Kaya, *Din Eğitiminde İletişim ve Dini Tutum*, 1. Baskı, Samsun: Etüt Yayınları, 1998, s. 102.

10-Karar anında bile iletişimi kapatmadan doğru dinlemek ve sağlıklı geri bildirimleri sürdürmek çabasıdan vazgeçmemek.³²⁴

Geri bildirim, öğrenci ile öğretmeni daha fazla anlayış ve saygının olduğu bir ilişki içine sokar. Gerçek ya da altta yatan sorunların tanımlanmasını kolaylaştırır ve iletişimin ilerletilmesi için öğrenciyi yüreklendirir. Öğrencilere düşüncelerinin saygıyla karşılandığı, anlaşıldığı ve kabul edildiği duygusunu verir.³²⁵ Bu hususla ilgili Hz. Peygamber'in yaşantısına baktığımızda, eğitimleri ile bizzat ilgilendiği ashabının her birini en güzel şekilde dinleyip, onlara uygun geri bildirimlerde bulunduğunu görürüz. O, her zaman muhataplarına gerekli iltifat ve ilgiyi göstermiş, hatta onlardan her biri Hz. Peygamber tarafından en çok sevilen benim diye düşünmüştür.³²⁶

5. Kolaylaştırma

Empatik sınıf ortamını oluşturacak prensiplerden birisi de, “kolaylaştırıcılık” ilkesidir. Yetişkin ve çocuk eğitimi yapan Kur'an kursu öğretmenlerinin sahip olması gereken bir özelliktir. Hatta günümüzde yetişkin eğitiminde “öğretmen” kelimesinden ziyade ya “kolaylaştırıcı” ya “kaynak kişi” kullanılmaktadır.

Kolaylaştırıcı (facilitator) kavramı oldukça yeni bir kavramdır. Yardım etmek, kolaylaştırmak ya da muktedir kılmak anlamına gelen bu kavram hümanistik psikoterapistlerin çalışmalarında ortaya çıkmıştır. Bunların da başında Carl Rogers gelir. Rogers'e göre “öğrenme kolaylaştırıcısı” (the facilitator of learning) olarak tanımladığı öğretmenin birtakım vasıfları vardır. Öğrencinin her birini ayrı bir kişi ve değer olarak görmelidirler. Rogers' e göre kazanılması en zor özellik budur. Çünkü öğretmenler hep kendi açılarından bakarlar. Öğrenciyi onlar değerlendirip onlar eleştirirler.³²⁷

³²⁴ Baltaş ve Baltaş, *a.g.e.*, s. 32.

³²⁵ Gordon, *a.g.e.*, s. 82.

³²⁶ Gudde, *a.g.e.*, s. 32.

³²⁷ Mustafa Köylü, *Yetişkin Din Eğitiminin Teorik Temelleri*, 1. Baskı, Samsun: Etüt Yayınları, 2000, s. 211.

Hız. Peygamber özellikle mü'minleri eğitme konusunda kolaylaştırma prensibine çok büyük önem vermiştir. Bu konuda öğrencilere her zaman yol gösterecek önemli bir tavsiyede bulunmuştur:

*“Kolaylaştırın, zorlaştırmayın, müjdeleyin nefret ettirmeyin.”*³²⁸

Kur'an kursu öğreticisinin empatik davranabilmesi için, bu ilkeyi dikkate alması ve öğrencilerine karşı kolaylaştırıcı ve müjdeleyici olması gerekir.

6. Beden Dili

Beden dili, yaşanan şartlar içinde, birbirini izleyen hareketlerle değer ve önem kazanan, ses tonu ile desteklenen ve kelimelerle son şeklini alan bir süreçtir.³²⁹ Duygu ve düşüncelerin doğru bir biçimde muhataba aktarılmasında beden dilinin önemli bir fonksiyonu vardır. İnsanın ulaştırmak istediği mesaj ile beden dili uyum içinde olmalıdır.³³⁰

Ses tonu, yüzdeki ifade, jest ve mimikler, duruş, giyim, kuşam gibi beden dilini oluşturan unsurları, empatik iletişimi arzulayan bir öğreticinin etkin ve doğru kullanması gerekir. Örneğin, Dökmen soru soran bir çocuğa, hem cevap verip hem de başını okşamayı empatik bir tavır olarak nitelendirmiştir.³³¹ Burada sözel ifadeler ile beden dilinin uyumu söz konusudur.

Beden dili iletişimde o kadar önemlidir ki, muhatabımıza ilettiğimiz sözlü mesajlarla paralellik arz etmiyorsa, mesajlarımızın ters etki yapmasına yol açabilir. Sinirli bir yüz hattıyla öğrencilerinin karşısına çıkan bir öğretmen, yumuşak bir ses tonuyla dersini anlatmaya çalışsa bile öğrencileri ile gerilimsiz bir iletişim kuramaz.³³² Yine kendini açmak isteyen öğrenciye, dinlediğini ifade edip, aceleci, lakayt ve hoşnutsuz bir beden dili takınması güven vermeyecektir.

³²⁸ Buhari, İlim 11, Edep 80; Müslim, Cihad, 6–7.

³²⁹ Baltaş ve Baltaş, *Bedenin Dili*, s. 9

³³⁰ Yıldırım, *a.g.e.*, s. 123.

³³¹ Dökmen, *İletişim Çatışmaları ve Empati*, s. 301.

³³² Batar, *a.g.e.*, s. 45.

Mehribian'ın yaptığı bir araştırmanın sonuçları, bu konuda son derece çarpıcı veriler sunmaktadır. Bu araştırmanın sonucuna göre bir iletişimde sözün etkisi sadece % 7 iken; ses tonu, doğru ve güzel konuşmanın etkisi % 38; beden dilinin etkisi ise % 55'tir. Beden dilini etkin kullanan bir öğretmenin mesajları daha tesirli, benimsenme oranı daha yüksektir.³³³

Her konuda olduğu gibi insanî ilişkilerde de örnek olan H.z Peygamber, beden dilini son derece iyi kullanmıştır Bazen muhatabının elini ve omzunu tutmak suretiyle dikkatini tamamen kendisine vermesini sağlamış,³³⁴ meramını sözle ifade etmenin yanında elle de işaret etmiştir. Örneğin “*Mümin diğer mümin için parçaları birbirini perçinleyen bir bina gibidir.*” Buyururken parmaklarını birbirine kenetlemiştir.³³⁵ Ayrıca birisi seslendiğinde, çağrıya kafası ile değil tüm vücudu ile icabet etmiştir.³³⁶

Beden dilini etkili bir şekilde kullanan öğretici, empatik bir iletişim ortamı oluşturacak, öğrenciler tarafından daha iyi anlaşılacak, verdiği mesajlar daha tesirli, benimsenme oranı daha yüksek olacaktır.

7. Müsamaha ve Yumuşaklık

Kaba ve sert davranmamanı karşılığı olan “hilm(yumuşakhuyluluk)” ve kendisi gibi olmayan insanlardan rahatsız olmamanın karşılığı olan “müsamaha”,³³⁷ iletişimin kalitesinde etkin ve belirleyici unsurlardır. Zira hilm ve müsamahadan uzak, kaba ve katı bir davranış, iletişimi daha baştan kapatma riski taşımaktadır.³³⁸

Empatik yaklaşım sergilemek isteyen öğretici bu esaslar üzerine hareket etmelidir. Zira bunlar her türlü insan grubunu suskunluğa itecek ve kendisini dinletecek en baskın özelliklerdir. Muhatapların her zaman hata yapabileceği unutulmamalı,

³³³ Mustafa Ünver,” Kur'an Ekseninde Din görevlisinin Dikkat Etmesi Gereken Hususlar”, *Din Hizmetlerinde Yöntem ve Verimlilik*, Hayrullah Köken(der.), Ankara: DİB Yayınları, 2006, ss. 161–190.

³³⁴ Gudde, a.g.e., s. 138.

³³⁵ Gudde, a.g.e., s. 99

³³⁶ Yıldırım, a.g.e., s. 106.

³³⁷ Recep Kılıç, *İnsan Ve Ahlak*, 3. Baskı, Ankara: TDV Yayınları, 2005, s. 57.

³³⁸ Taşpınar, a.g.m., s. 65.

hataya hata ile değil müsamaha çerçevesinde iyilikle karşılık verilmelidir. Böylece en ulaşılmaz denilen kişi bile yumuşayacak, kendisinin anlaşıldığını hissedecek ve yapıcı tavır geliştirecektir.

Hz. Peygamber yumuşak huyluluğa çok önem vermiş, eğitim hususunda ise son derece müsamahakâr davranmıştır. “*Sen, Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et*”³³⁹ ayetini uygulama noktasında azami gayret göstermiştir. Yine “*Yumuşak huydan yoksun olan iyilikten de yoksundur.*”³⁴⁰ Buyurarak ümmetine de yumuşak huyluluğu tavsiye etmiştir.

Empatik yaklaşım görüldüğü üzere, kişiler arası ilişkileri düzenlemekte, en üst düzeyde iletişim kurulmasına zemin hazırlamaktadır. Bir Kızılderili atasözünde “Bir insanı o insanın çarıklarıyla 100 mil yürümedikçe yargılayamazsınız.” ifadesi geçer. Dolayısıyla gerçek empati karşımızdakinin yerine geçip bir süre onun olduğu yerden olaylara bakabilmektir. Bunu yapan öğretici öğrencisi hakkında bir yargıya varırken, hataya düşmekten kurtulacaktır. Böylece öğrencinin kendine güvenen, hayata umutla bakan, hedefleri olan, başarıyı arzulayan duygu-düşünce dünyasını sarsmamış olur. Çünkü her ilişki öğrencilerle kurulan ilişki binasına yeni bir tuğla ekler. Bugün onunla ilgili öğreticinin vermiş olduğu iletiler yarın onun kendisi ile ilgili değer yargılarını oluşturacaktır. Bu nedenle öğrenci ile yapılacak konuşma, hataları karşısında verilen tepki, öğrencinin kendini değerlendirmesi ve öğreticiyle ilişkisi bakımından yapıcı da olabilir yıkıcı da.

Bütün başarılı insanların empati yeteneğine sahip oldukları bilinir. Anlaşılmak ve hak ettiği değer kendisine gösterilmesini beklemek her insanın hakkıdır. Bu değeri karşısındaki insanda gören insan ona bağlanır.³⁴¹

Öğrencilerin gelişimlerini ve sorunlarını tanımadan yalnızca ders anlatmaya dayanan öğretimin eğitimsel değeri yoktur. Böylece öğretmen dersinin öğretmeni olmakta ama öğrencisinin öğretmeni olmamaktadır. Oysa eğitilecek olan

³³⁹ Nahl, 16/125.

³⁴⁰ Müslim ,Birr, 74.

³⁴¹ Recai Yahyaoğlu, *Yalnızlık Psikolojisi*, 5. Baskı, İstanbul: Nesil Yayınları, t.y, s. 24.

öğrencilerdir ve onların davranışlarında istenilen değişmeler oluşturulmalıdır.³⁴² Öğretmenlerin, ders yaşantılarının öğrenciler için olan anlamını anladığının gözlemlendiği durumlarda, öğrenmede artış olmaktadır. Yapılan çalışmalarda, üst düzeyde anlayışlı öğretmenlerin olduğu sınıfların başarısı, bunun olmadığı sınıflara göre anlamlı bir farklılık yaratmaktadır. Bu bulgular pek çok sınıfta tekrarlanmıştır. Empatinin psikoterapide danışana kendini daha çok tanıma olanağı yaratması gibi, anlayışlı bir öğretmenle karşı karşıya olan öğrenci de, konularını öğrenme ortamını bulmaktadır.³⁴³

³⁴² İbrahim Ethem Başaran, *Eğitim Psikolojisi*, 8. Baskı, Ankara: Sevinç Matbaası, 1995, s. 15.

³⁴³ Rogers, a.g.m., s. 118.

BÖLÜM 2

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde, örnekleme katılan Kur'an kursu öğretmenleri ile ilgili genel bilgilere, öğretmenlerin empatik eğilim düzeylerine ve bu düzeylerin cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, kıdem, öğrenim durumu, çocuk durumu, medeni durum, empati kursu alıp almama gibi değişkenlere göre incelenmesi sonucu elde edilen bulgulara yer verilmiş ve bulguların yorumu yapılmıştır.

I. ÖRNEKLEME KATILAN KUR'AN KURSU ÖĞRETMENLERİ İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

A. CİNSİYET DURUMU

Tablo-1
Cinsiyete Göre Dağılım

Cinsiyet	N	%
Bayan	91	45,0
Erkek	111	55,0
Toplam	202	100,0

Tablo-1'e göre ankete katılan 202 Kur'an kursu öğreticisinin %45'lik kısmını bayanlar, % 55'lik kısmını da erkekler oluşturmaktadır. Örneklemin yarısından fazlasını erkek Kur'an kursu öğretmenlerinin oluşturduğu gözlenmektedir.

B. YAŞ DURUMU

Tablo-2
Yaş Göre Dağılım

Yaş	N	%
18-25 yaş	28	13,9
26-30 yaş	54	26,7
31-35 yaş	53	26,2
36-40 yaş	27	13,4
40 ve üzeri	40	19,8
Toplam	202	100,0

Tablo-2'ye göre 18–25 yaş grubundakiler örneklemin %13,9'unu; 26–30 yaş grubundakiler % si 26,7'sini; 31–35 yaş grubundakiler % 26,2'sini; 36–40 yaş grubundakiler %13,4'ünü ve son olarak 40 yaş ve üzerindeki %19,8 ini oluşturmuşlardır.

%26.7 (54) ile örneklemin en büyük kısmını, 26—30 yaş grubundaki öğretmenlerin oluşturduğu tespit edilmiştir.

C. EĞİTİM DURUMU

Tablo -3
Eğitim Durumuna Göre Dağılım

Eğitim Durumu	N	%
Lise	47	23,3
Ön lisans	105	52,0
Lisans	40	19,8
Yüksek lisans	10	5,0
Toplam	202	100,0

Tablo-3'te Kur'an kursu öğretmenlerin eğitim durumlarına baktığımızda %23,3'lük kısmını lise mezunlarının; %52'lik kısmını ön lisans mezunlarının; %19,8'lik kısmını lisans mezunlarının ve %5'lik kısmını da yüksek lisans mezunlarının oluşturduğu görülmektedir. Örneklemin yarıdan fazlasını (105) ön lisans programı mezunu öğretmenler oluşturmaktadır.

D. MEDENÎ DURUMU

Tablo-4
Medenî Duruma Göre Dağılımı

Medeni Durum	N	%
Evli	159	78,7
Bekâr	40	19,8
Boşanmış	3	1,5
Toplam	202	100,0

Tablo-4'te örneklemin medeni durumuna baktığımızda, öğretmenlerin %78,7'sinin evli, %19, 8'inin bekâr ve % 1,5'lik bölümünün boşanmış olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Örneklemin en büyük kısmını evli öğretmenler oluşturmaktadır.

E. ÇOCUK DURUMU

Tablo-5
Çocuk Durumuna Göre Dağılımı

Çocuk Durumu	N	%
Evet	141	69,8
Hayır	61	30,2
Toplam	202	100,0

Tablo-5'te Kur'an kursu öğretmenlerinin çocuk durumuna göre dağılımı yer almıştır. Burada örneklemin %69,8'inin (141) çocuk sahibi olduğunu, % 30,2'sinin (61) ise çocuk sahibi olmadığını görürüz.

F. KIDEM DURUMU

Tablo-6
Kıdem Durumuna Göre Dağılım

Kıdem	N	%
1-5 yıl	126	62,4
6-10 yıl	24	11,9
11-15 yıl	10	5,0
16-20 yıl	8	4,0
21 yıl ve üzeri	34	16,8
Toplam	202	100,0

Tablo-6'ya göre, öğretmenlerin % 62,4'ü 1-5 yıl; % 11,9'u 6-10 yıl, %5'i 11-15 yıl, %4'ü 16-20 yıl ve %16,8'i 21 yıl ve üzeri süredir Kur'an kursu öğreticisi olarak faaliyet göstermektedir. Bu durumda örneklemin yarıdan fazlası, henüz 1-5 yıl görev yapmış, mesleğe yeni başlamış öğretmenlerden oluşmaktadır.

G. MESLEĞİ İSTEYEREK SEÇME DURUMU

Tablo-7
Mesleği İsteyerek Seçme Durumuna Göre Dağılım

Meslek İsteği	N	%
Evet	194	%96,0
Hayır	8	%4,0
Toplam	202	%100,0

Tablo-7'ye göre Kur'an kursu öğretmenlerine verilen ankette "Mesleği isteyerek mi seçtiniz?" sorusuna, öğretmenlerin % 96'sı evet cevabını verirken, %4'ü hayır demiştir. Bu durumda örneklemin çok büyük bir kısmının mesleğini bilerek ve isteyerek seçtiği ortaya çıkmaktadır.

H. ÇALIŞTIĞI KURS SAYISI

Tablo-8
Çalıştığı Kurs Sayısına Göre Dağılım

Kurs Sayısı	N	%
1 kurs	92	45,5
2 kurs	36	17,8
3 kurs	45	22,3
4 kurs	13	6,4
5kurs+	16	8,0
Toplam	202	100,0

Tablo-8'e göre öğretmenlerden bir kursta çalışanların oranı %45,5, iki kursta çalışanların oranı %17,8, 3 kursta çalışanların oranı % 22,3, 4 kursta çalışanların oranı %6,4, 5 ve üzeri kursta çalışanların oranı %7,9 olarak tespit edilmiştir. Buna göre, öğretmenlerin büyük bir kısmı(92) bir kursta çalışmıştır.

I. GÖREV DURUMU

Tablo-9
Görev Durumuna Göre Dağılım

Görev Durumu	N	%
Öğretici	174	86,1
Yönetici	28	13,9
Toplam	202	100,0

Tablo-9'a baktığımızda, öğretmenlerin %86,1'lik kısmının öğreticilik yaptığını, %13,9'unun ise öğreticilik görevinin yanında yöneticilik görevi de yaptığını görüyoruz. Buna göre örneklemin büyük bir kısmı sadece öğreticilik yapmaktadır.

İ. MEMNUNİYET DURUMU

Tablo-10

Memnuniyet Durumuna Göre Dağılımı

Memnuniyet Durumu	N	%
Evet	199	98,6
Hayır	3	1,4
Toplam	202	100,0

Tablo-10'a göre 202 kişiden oluşan örnekleme yöneltilen “yaptığınız işten memnunuz musunuz?” sorusuna öğretmenlerin 199 tanesi “evet” derken; 3 tanesi “hayır” demiştir. Bu durumda Kur'an kursu öğretmenlerinin %98,6'sı yaptığı işten memnun olduğunu, %1,4'ünün ise mesleğinden memnun olmadığını görüyoruz.

J. KİŞİSEL GELİŞİM KURSU ALMA DURUMU

Tablo-11

Kişisel Gelişim Kursu Alıp Almama Durumuna Göre Dağılım

Kurs Alan	N	%
Evet	98	48,5
Hayır	104	51,5
Toplam	202	100,0

Tablo-11'e göre öğretmenlerin % 48,5'i (98) kişisel gelişim kursu almış, % 51,5'i (104) ise almamıştır. Dolayısıyla kişisel gelişim üzerine kurs almayan öğretmenlerin sayısı, alanlardan fazladır.

K. İLETİŞİM-EMPATİ KURSU ALMA DURUMU

Tablo-12

İletişim-Empati Kursu Alıp Almama Durumuna Göre Dağılım

Kurs Alan	N	%
Evet	76	37,6
Hayır	126	62,4
Toplam	202	100,0

Tablo-12’ye göre, ankete katılan öğretmenler “iletişim-empati kursu aldınız mı?” sorusuna %37,6 ile “evet” derken; %62,4 ile de “hayır” demişlerdir. Sonuç olarak öğretmenlerin yarısından fazlası iletişim-empati konulu bir eğitim almamışlardır.

II. ÖRNEKLEME KATILAN KUR’AN KURSU ÖĞRETMENLERİNİN EMPATİ DÜZEYİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

A.CİNSİYETE GÖRE ÖRNEKLEMİN EMPATİK EĞİLİM DÜZEYİ

Araştırmanın “Bayan Kur’an kursu öğretmenlerin empati düzeyi, erkek öğretmenlere göre yüksektir” şeklinde düzenlenen hipotezini test etmek için, öğretmenler cinsiyete göre iki gruba ayrılmışlardır. Grupların cinsiyete göre dağılımı, empatik eğilim puanlarının ortalaması, t testi, standart sapma sonuçları Tablo-13’te verilmiştir.

Tablo- 13
Cinsiyete Göre Kur'an Kursu Öğreticilerinin Empati Puanlarının
İstatistiksel Analizi

Grup	N	X	S	Sd	T	p
Bayan	91	76,56	8,57	200	5,71	0,00
Bay	111	70,18	7,30			

Tablo-13'te Kur'an kursu öğretmenlerinin empatik eğilim düzeyi ile ilgili istatistiksel sonuçlara yer verilmiştir. Cinsiyet ve empatik eğilim arasındaki ilişkiyi istatistiksel olarak ölçmek için (t-) testi kullanılmıştır. Herhangi bir özellik ile ilgili olarak iki grubun karşılaştırılması amacıyla bu tür ölçümlerde kullanılan t- testinin esası, ister sayılabilir ister ölçülebilir özelliklerde kullanılsın aynıdır. t- testinin temel özelliği, iki grubun ortalamaları arasındaki farkın iki grubun ortak standart hatasına oranını ortaya koymaktır.

Tablomuza göre cinsiyete göre ankete katılan Kur'an kursu öğretmenlerinin empati düzeyleri arasındaki ilişki istatistiksel olarak ($p < 0.05$ düzeyinde) anlamlı bulunmuştur.

Bayan öğretmenlerin empatik eğilim düzeyi ortalaması ($X=76,56$), erkek öğretmenlerin empatik eğilim düzeyi ortalamalarına ($X=70,18$) göre daha yüksektir. Bu durumda bayan öğretmenlerin erkek öğretmenlere oranla daha empatik oldukları söylenebilir.

Elde edilen bu sonuç, “ *Bayan Kur'an Kursu öğretmenlerinin empati düzeyi erkek öğretmenlere göre yüksektir.* ” şeklindeki hipotezimizi doğrulamıştır.

Dökmen'in aktardığı araştırmalarda Ornum ve Arkadaşlarının, kız öğrencilerin erkek öğrencilere oranla daha yüksek, Einsberg, Berg ve Lennon'un ise sözsüz empati boyutunda erkek çocukların kızlardan daha yüksek puan aldıklarını ortaya konulmaktadır. Hoffman ve Lavine'nin araştırmalarında ise, kız çocuklarının oğlanlara oranla, daha yüksek puan aldıkları bulunmuştur. Yine Kallipuska,

annelerin babalara, kızların ise oğlanlara oranla daha fazla empati kurma becerisine sahip olduklarını saptamıştır.³⁴⁴

Batar (2005) “Empatik Din Eğitimi” isimli çalışmasında, bayan ve erkeklerden oluşan din kültürü öğretmenlerini incelemiş, çalışmanın sonunda bayan öğretmenlerin, erkek öğretmenlere oranla daha yüksek düzeyde empati kurma becerisine sahip olduğunu bildirmiştir.³⁴⁵

Özcan (2007), 17–55 yaş arasındaki bir örneklem grubu üzerinde yaptığı araştırmasında, cinsiyet ile empatik eğilim düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunduğunu ve kadınların puan ortalamalarının erkeklerin puan ortalamasına nazaran daha fazla olduğunu belirtmiştir.³⁴⁶

Yaoar (2008) Gazi Üniversitesi’nde öğrenim gören kız ve erkeklerden oluşan 430 kişilik bir örneklem grubu ile yürüttüğü çalışmasında, kız öğrencilerin empatik ilgi düzeyinin, erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğunu tespit etmiştir.³⁴⁷

Atlı (2008) çalışmasında Güney Doğu Anadolu ile Doğu Anadolu Bölgesindeki çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtlarında çalışan 243 personelin empatik eğilim düzeylerini incelenmiş, sonuçta bayan personelin erkeklere oranla empatik eğilim düzeylerinin daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur.³⁴⁸

Ekinci (2009), eğitim fakültesinde öğrenim gören ve birer öğretmen adayı olan üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı araştırma sonucunda kız öğrencilerin empati düzeyinin erkeklere oranla daha yüksek olduğunu belirtmiştir.³⁴⁹

Çetin (2010), ortaöğretim düzeyinde bulunan 446 gencin dindarlık-empati ilişkisini incelediği araştırmasında, çalışmamızda kullandığımız “empatik eğilim ölçeği” ni kullanmıştır. Yaptığı analizlerin sonucunda, cinsiyetle empati arasında anlamlı bir

³⁴⁴ Dökmen, *Empati Kurma Becerisi ile Sosyometrik Statü Arasındaki İlişki*, ss. 189–190.

³⁴⁵ Batar, *a.g.e.*, s. 167.

³⁴⁶ Özcan, *a.g.t.*, s. 57.s. 79.

³⁴⁷ Yaoar, *a.g.t.*, s. 103.

³⁴⁸ Atlı, *a.g.t.*

³⁴⁹ Ekinci, *a.g.t.*, s. 53.

ilişki bulmuş, kızların erkeklerden daha fazla empatik olduğunu ortaya koymuştur.³⁵⁰

Cinsiyetin empati kurma becerisi üzerindeki etkisi ile ilgili yapılan araştırmalarda, genelde kadınların erkeklere oranla daha yüksek düzeyde empati kurma becerisine sahip olduğu sonucu elde edilmekle birlikte, bu bulgunun aksi sonuçlara da ulaşılmıştır. Örneğin Alver (1998) tarafından eğitim fakültesi öğrencisi olan 200 kişiden oluşan bir örneklem üzerinde yapılan araştırmada, bireylerin uyum düzeyi ile empatik becerileri arasındaki ilişki çeşitli değişkenler açısından incelenmiştir. Dökmen tarafından geliştirilen “Empatik Beceri Ölçeği” ile örneklemin empati düzeyi ölçülmüş, yapılan analizler sonucunda cinsiyetin empatik beceri üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.³⁵¹

Günaydın (1999), orta öğretim kurumlarında çalışan öğretmenlerin empatik eğilim düzeyleri ile çatışma eğilimleri arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında, cinsiyet değişkeni ile empati düzeyi arasında anlamlı bir fark bulamamış, empatik eğilim düzeyi üzerinde cinsiyetin bir etkisinin olmadığı sonucuna varmıştır.³⁵²

Yapılan çalışmaların önemli kısmı, doğrulanan hipotezimizi destekler nitelikte olduğu için kızların empatik eğilim düzeylerinin erkeklere oranla daha yüksek olduğu bulgusunu doğru buluyoruz. Bu durumda, kızların iletişim yönünden erkeklerden üstün olmaları, duygusal zekâlarının daha fazla gelişmesi, şefkat-acıma hissi gibi duygularını daha belirgin hale getirmeleri³⁵³ ve kültürümüzün kadına biçtiği değerin ve çizdiği yolun bu doğrultuda olması gibi sebeplerin kadınları daha empatik yaptığı söylenebilir.

³⁵⁰ Çetin, *a.g.t.*, s. 81.

³⁵¹ Alver, *a.g.t.*, ss.143–144.

³⁵² Murat Günaydın, “Orta Öğretim Kurumlarında Çalışan Öğretmenlerin Empatik Eğilim Düzeyleri ile Çatışma Eğilimi Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi”, (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, OMÜ SBE, Samsun, 1999), s. 40.

³⁵³ Nevzat Tarhan, *Kadın Psikolojisi*, 59. Baskı, İstanbul: Nesil Yayınevi, 2011, s. 79.

B.YAŞA GÖRE ÖRNEKLEMİN EMPATİK EĞİLİM DÜZEYİ

Araştırmanın “Yaşı büyük olan Kur’an kursu öğretmenlerinin empati düzeyi, yaşı küçük olanlara göre yüksektir.” şeklinde kurulan hipotezini test etmek için, öğretmenler beş farklı yaş grubuna ayırıldı. Grupların yaşlarına göre dağılımı, empatik eğilim puanı ortalamaları, standart sapmaları, t testi ve anova sonuçları Tablo-14 ve Tablo-15’te verilmiştir.

Tablo- 14

**Yaşa Göre Kur’an Kursu Öğreticilerinin Empati Puanlarının
İstatistiksel Analizi**

Yaş	N	X	S
18-25	28	77,0	7,98
26-30	54	73,29	9,44
31-35	53	72,33	8,47
36-40	27	72,48	8,12
40+	40	71,32	7,21

Tablo-14 incelendiğinde, Kur’an kursu öğretmenlerinin empatik eğilim düzeylerinin 18–25 yaş aralığı için, $X=77.0$, 26–30 yaş aralığı için $X=73.29$, 31–35 yaş aralığı için $X=72.33$, 36–40 yaş aralığı için $X=72.48$, 40 yaş ve üzeri için $X=71.32$ olduğu görülmektedir. Öğreticilerin empatik eğilim düzeylerinde yaşlarının artmasına paralel olarak düzenli bir artışın olmadığı, inişli çıkışlı bir artma ve azalmanın olduğu ve 18–25 yaş grubunun empati düzeyinin diğer yaşlara göre yüksek olduğu söylenebilir. Bu farklılığın anlamlı olup olmadığını belirlemek amacı ile tek yönlü varyans analizi uygulanmıştır.

Tablo-15
Yaşı Göre
Öğreticilerin Empatik Eğilim Düzeylerine Ait Tek Yönlü Varyans Analizi
Sonuçları

Varyans kaynağı	Kareler toplamı	Sd	Kareler ortalaması	F	p
Gruplararası	594,625	5	148,656	2,103	0,082
Gruplar içi	13924,662	197	70,684		
Toplam	14519,287	202			

Kur'an kursu öğretmenlerinin yaşları ile empatik eğilim düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla değişken sayısı ikiden fazla olduğu için uyguladığımız ANOVA testi sonucunda, $p > 0.05$ anlamlılık düzeyinde anlamlı bir fark bulunamamıştır. Sonuç olarak öğretmenlerin yaşları ile empatik eğilimleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır. Bir başka ifade ile yaş empatik beceriyi etkilememektedir. Dolayısı ile “*Yaşı büyük olan öğretmenlerin empati düzeyi, yaşı küçük olanlara göre yüksektir.*” şeklindeki hipotezimiz doğrulanmamıştır.

Yapılan başka araştırmalarda da araştırmamızın sonucu ile uyumlu bulgulara ulaşılmıştır. Örneğin Günaydın (1999) orta öğretim kurumlarına çalışan değişik branşlardaki öğretmenlerin empatik eğilim düzeyleri ile yaşları arasında anlamlı bir fark bulamamıştır.³⁵⁴ Aynı şekilde Batar (2005) yayımladığı doktora çalışmasında, “yaş ile empatik beceri arasında bir ilişki yoktur” sonucuna varmıştır.

Uygun (2006) tarafından psikiyatri servisinde çalışan 120 hemşirenin üzerinde yapılan araştırma sonucunda, örneklemin empati puanları ile yaşı arasında anlamlı bir ilişki olmadığı ($p < 0.05$) tespit edilmiştir.³⁵⁵

Çetin (2007) tarafından yapılan çalışmada da yaş ile empati düzeyi arasında anlamlı ilişki bulunamamıştır.³⁵⁶

³⁵⁴ Günaydın, *a.g.t.*, s.48.

³⁵⁵ Uygun, *a.g.t.*, s. 24.

Atlı (2008), yetiştirme yurtları ve çocuk yuvalarında çalışan personelin yaş grupları ile empatik eğilim düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmanın sonucunda, yaşça büyük olan personelin empatik eğilim puan ortalaması yaşça küçük olan personelin empatik eğilim puan ortalamasından yüksek olmasına rağmen, uygulanan varyans analizi sonucuna göre, gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunamamıştır.³⁵⁷

Özbek'in (2002) çalışma hayatında empatiyi incelediği çalışmasında ise yaş ilerledikçe empati düzeyinde bir artma olur hipotezini doğrulayan bulgulara ulaşılmıştır.³⁵⁸

Özbek'in yaptığı çalışma bulguları dışında diğer çalışmalara ve yaptığımız çalışmaya göre, yaşın artmasının empatik eğilim üzerinde artırıcı bir faktör olmadığını söyleyebiliriz.

Yaşın empatik beceri üzerindeki etkisi olduğuna dair hipotezi doğrulayan çalışmaların, ağırlıklı olarak çocukluk dönemini kapsayan çalışmalar olduğunu görürüz. Çocuklarda empatinin yaş ile birlikte arttığı düşünülmektedir. Bazı çalışmalarda bu kabiliyetin üçten on dört yaşına kadar devamlı bir artışla geliştiği belirtilmektedir.³⁵⁹ Bir başka araştırmaya göre ise, yaşın empatik beceri üzerindeki etkisi daha çok çocukluk yaşlarında gözlenmekle birlikte, bu konudaki gelişim otuz yaşına kadar devam etmektedir.³⁶⁰ Nitekim Dev (2010) tarafından öğretmen ve yöneticilerin empati düzeyleri ile ilgili yapılan araştırmada 21–25 yaş grubu ile 46 yaş ve üstündekiler karşılaştırılmış; 21–25 yaş grubu lehine bir sonuç çıkmıştır.³⁶¹ Ölçeğimize katılan öğreticilerin büyük bir çoğunluğunun otuz yaşından büyük olması, empatik eğilimin yaşın ilerlemesiyle birlikte artmadığı şeklinde bir netice elde etmemize sebep olmuş olabilir. Başka bir ifadeyle yetişkinlik çağından sonra

³⁵⁶ Çetin, *a.g.t.*, s. 85.

³⁵⁷ Atlı, *a.g.t.*, s. 65.

³⁵⁸ Ferhat Mehmet Özbek, “Çalışma Hayatında Empati ve Bir Uygulama”, (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002), ss. 8-10.

³⁵⁹ Cavit Ünal, “İnsanları Anlama Kabiliyeti”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3/5, 1972, ss. 71–93.

³⁶⁰ Batar, *e.g.e.*, s. 165.

³⁶¹ Dev, *a.g.t.*, s. 71.

insanın empatik becerisi, yaşın ilerlemesi ile kayda değer bir değişiklik göstermemiştir.

Yukarıdaki bulgulara göre, öğretici adaylarının henüz yetişkinlik çağına ermediği dönemler olan eğitim-öğretim zamanlarında empatik eğilimlerini artıracak, empatik iletişim becerilerini geliştirecek çalışmalara ağırlık vermesi gerekmektedir. Bu noktada büyük ölçüde görev ailelere ve okullara düşmektedir.

C. EğİTİM DURUMUNA GÖRE ÖRNEKLEMİN EMPATİK EğİLİM DÜZEYİ

Araştırmanın “*Eğitim durumu arttıkça empati düzeyi artmaktadır*” şeklinde kurulan hipotezini test etmek için, öğreticiler eğitim durumuna göre dört gruba ayrılmışlardır. Grupların eğitim durumlarına göre dağılımı, empatik eğilim puanlarının ortalaması, anova testi sonuçları Tablo-16 ve Tablo-17’de verilmiştir.

Tablo -16

Eğitim Durumuna Göre

Kur’an Kursu Öğreticilerinin Empati Puanlarının İstatistiksel Analizi

Eğitim Durumu	N	X	S
Lise	47	69,45	7,87
Ön lisans	105	73,52	8,39
Lisans	40	74,98	8,46
Yüksek Lisans	10	77,50	7,94
Doktora	0	0	0

Tablo-16’ya göre örnekleme katılanlardan lise mezunlarının empatik eğilim düzeyi ortalaması 69,45, ön lisans mezunlarının 73,52, lisans mezunlarının 74,98 ve yüksek lisans mezunlarının 77,50’dir. Eğitim düzeyi yükseldikçe buna paralel olarak empati düzeyinin arttıkęı görülür. Ancak bu farklılıkların rastlantısal mı yoksa gerçek bir başarının göstergesi mi olduğunu belirlemek amacı ile yapılan tek yönlü varyans analizi(ANOVA) sonucunu gösteren tabloyu incelememiz gerekmektedir.

Tablo- 17
Eğitim Durumuna Göre
Öğreticilerin Empatik eğilim düzeylerine Ait Tek Yönlü Varyans Analizi
Sonuçları

Varyans kaynağı	Kareler toplamı	Sd	Kareler ortalaması	F	p	Anlamlı fark
Gruplar arası	980,01	3	326,668	4,777	0,03	Lise – ön lisans
Gruplar içi	13539,282	198	68,380			Lise – lisans

Anova tablosunun anlamlılık sütunundaki değerin 0,03 olduğu görülmektedir. Söz konusu değer $p < 0.05$ olduğu için anlamlı bir fark vardır. Varyans analizi sonucunda grupların puan ortalamaları arasında ortaya çıkan bu önemli farkın hangi gruplar arasında önemli olduğuna bakmak için Scheffe testi kullanılmıştır. Yapılan Scheffe testi sonucuna göre, lise ile ön lisans mezunu olan öğretmenlerin ve lise ile lisans mezunu öğretmenlerin empati düzeyi arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Bu durumda önlisans ve lisans mezunu öğretmenlerin lise mezunu öğretmenlere göre empati düzeyi daha yüksektir.

Varyans analizi sonucu anlamlı farklılık bulunan gruplar ayrı bir kutucuk içerisinde belirtilmiştir. Sonuç olarak eğitim durumu arttıkça empati düzeyinin arttığını söyleyebiliriz. Elde edilen bu sonuçlara göre, “*Eğitim durumu arttıkça empati düzeyi artmaktadır.*” şeklinde düzenlenen hipotezimiz doğrulanmıştır.

Uygun (2006) psikiyatri servisinde çalışan hemşireler üzerinde yaptığı çalışmada, hemşirelerin empati düzeyi ile eğitim durumu arasında anlamlı bir fark olduğuna dair, elde ettiğimiz bulguyu destekleyen bir sonuca ulaşmıştır.³⁶²

Oğuz (2006) okul öncesi öğrenimi gören 100 çocuğun anne-babalarının empati düzeyini ölçtüğü araştırmasında, üniversite mezunu anne ve babaların empatik beceri ortalama puanlarının lise mezunu olanlardan yüksek olduğu gözlemiştir.³⁶³1

³⁶² Uygun, *a.g.t.*, s. 26.

Atlı (2008) araştırmasında empatik eğilim düzeyi puanları ortalamasının örneklemin eğitim düzeyi arttıkça yükseldiğini ve eğitim durumu ile empatik eğilim düzeyi arasında, lisans ve üzeri eğitim düzeyinde olanlar lehine istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğunu ortaya koymuştur.³⁶⁴

Dev (2010) ise, mezuniyet durumu değişkenine göre empati düzeyini araştırdığı çalışmada, gruplar arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna ulaşmıştır.³⁶⁵

Empatik eğilimin eğitimle ilişkisinin araştırıldığı çalışmaların çoğunluğunda elde ettiğimiz sonuçlarla paralel bulgulara ulaşılmıştır. Bu durumda eğitim düzeyindeki artışın empatik eğilim üzerinde olumlu bir etkisinin olduğunu söyleyebiliriz. Eğitim düzeyi yükselen öğretmenlerin, kişiler arası ilişkilerde daha bilinçli, kendi duygu ve düşüncelerini ifade etme ve karşındakileri anlamada daha başarılı, ilişkilerde yaşanan problemleri çözüme kavuşturma konusunda daha etkili olduğu düşünülmektedir. Lisans ve üzeri düzeydeki öğretmenlerin empatik eğilim düzeylerinin yüksek olmasında, eğitim sürecinde aldıkları pedagojik- formasyon, iletişim bilgileri, dinî iletişim, psikoloji gibi derslerin kazandırdığı beceriler önem kazanmaktadır. Yine eğitim durumunun yüksek olmasının öğretmenlere sağladığı özgüven hissi, bizi kişilerarası ilişkilerin daha sağlıklı yürütüldüğü ve empatik eğilim düzeyinin yükselmesine zemin hazırladığı fikrine götürmektedir.

D. MEDENÎ DURUMUNA GÖRE ÖRNEKLEMİN EMPATİK EĞİLİM DÜZEYİ

Araştırmanın “Medenî durum açısından boşanmış olan öğretmenlerin empati düzeyi, bekâr ve evli olanlara göre düşüktür.” ve “Evli öğretmenlerin empati düzeyi bekâr ve boşanmışlara göre yüksektir.” şeklindeki hipotezlerini test etmek amacı ile örneklem 3 gruba ayrılmıştır. Grupların medenî durumlarına göre sayısal dağılımı, empatik eğilim puanlarının ortalaması, t testi ve anova sonuçları Tablo-18 ve Tablo-19’da verilmiştir.

³⁶³ Oğuz, *a.g.t.*, s. 10.

³⁶⁴ Atlı, *a.g.t.*, s. 68.

³⁶⁵ Dev, *a.g.e.*, s. 72.

Tablo -18
Medenî Durumuna Göre
Kur'an Kursu Öğreticilerinin Empati Puanlarının İstatistiksel Analizi

Medeni Durumu	N	X	S
Evli	159	72,40	8,38
Bekâr	40	75,43	7,99
Boşanmış	3	76,33	17,39

Tablo-18'e göre Kur'an kursu öğretmenlerinden evli olanların empatik eğilim düzeyi puan ortalaması 72,40, bekâr olanların empatik eğilim düzeyi puan ortalaması 75,43 ve boşanmışların ortalaması ise 76,33 olarak bulunmuştur. Bu durumda empati düzeyi en yüksek olan grup boşanmışlar, onlardan sonra da evli olanlardır. Bekâr olanlar ise yaptığımız araştırma sonucuna göre empati düzeyi en düşük gruptur.

Öğreticilerin medenî durumlarına göre empati düzeyleri arasındaki farklılığın anlamlılık düzeyini belirlemek amacı ile yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) tablosunu (Tablo-19) incelememiz gerekmektedir.

Tablo- 19
Medenî Duruma Göre
Öğreticilerin Empatik Eğilim Düzeylerine Ait Tek Yönlü Varyans Analizi
Sonuçları

Varyans kaynağı	Kareler toplamı	Sd	Kareler ortalaması	F	p
Gruplararası	324,606	2	162,303	2,275	0,105
Gruplar içi	14194,681	199	71,330		
Toplam	14519,287	201			

En yüksek empatik eğilim düzeyi boşanmışlar lehine olmakla birlikte, anova testi sonucu $p>0.05$ ($p=0,105$) olduğu için, medeni hal ile empati arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunamamıştır. Yani medeni durum ile öğretmenlerin empati düzeyi arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Elde edilen bu bulgular “*Medenî durum açısından boşanmış olan öğretmenlerin empati düzeyi, bekar ve evli olanlara göre düşüktür*” ve “*Evli öğretmenlerin empati düzeyi bekâr ve boşanmışlara göre yüksektir*” şeklindeki hipotezlerimizi doğrulamamaktadır. Bu sonuçlar empati üzerinde medenî durumun bir etkisi olmadığını göstermektedir.

Literatürü ve bu alanda yapılan çalışmaları incelediğimizde, elde ettiğimiz sonucu destekleyen bulgulara ulaşılmıştır.

Özcan (2007) 17–55 yaş arasındaki örneklem grubunun empati düzeyi ile medeni durumu arasındaki ilişkiyi incelemiş, medenî durumun empati düzeyi üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı sonucuna varmıştır.³⁶⁶

Atlı (2008) yaptığı çalışmada, bizim çalışmamızdaki gibi bekârların empati düzeyinin evlilerden yüksek olduğu sonucuna varmıştır.³⁶⁷

Dev (2010) tarafından yapılan benzeri bir çalışmada empatik beceri ölçeği puanlarının medenî durum değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığı araştırılmış, sonuçta örneklem grubunun medenî durumu ile empatik becerisi arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır.³⁶⁸

Çelik ve Çağdaş (2010) 382 okul öncesi eğitim öğretmeni üzerinde gerçekleştirdiği çalışmada, öğretmenlerin çeşitli değişkenler açısından empatik eğilim

³⁶⁶ Özcan, *a.g.t.*, s. 57.

³⁶⁷ Atlı, *a.g.t.*, s. 66.

³⁶⁸ Dev, *a.g.t.*, s. 78.

düzeylerini incelemiştir. Araştırmanın sonucunda, öğretmenlerin medenî durumu ile empatik eğilimleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığını ortaya koymuşlardır.

Bu alanda yapılan araştırmalar genel olarak bulgumuzu destekler niteliktedir. Ancak bazı araştırmaların bulguları, bekâr olanların empati düzeyleri ile evli olanların empatik düzeyleri arasında farkın olmadığı, ya da bekâr olanların empati düzeyinin yüksek olduğu yönündedir. Örneğin Alver(2003)'in çeşitli kamu kurum ve kuruluşlarında görev yapan bireylerin empatik becerileri ve karar verme stratejileri ile psikolojik belirtileri arasındaki ilişkileri incelediği araştırmasında, bekârların evlilere göre empati puanlarının yüksek olduğu vurgulanmıştır. Akgöz ve diğerleri (2005) tarafından Uludağ Üniversitesi Sağlık Uygulama ve Araştırma Merkezi'nde çalışan hekimlerin empatik eğilimlerinin incelendiği çalışmada ise, evlilerin daha empatik oldukları belirtilmektedir.³⁶⁹

Hipotezlerimizi kurarken, evli olan personelin düzenli bir aile hayatı içinde anne ve baba rollerinin de etkisiyle merhamet, şefkat gibi duygularla birlikte empatik eğiliminin yüksek çıkacağı düşüncesinden hareket edilmiştir. Ancak yaptığımız araştırma sonucunda beklenilenin aksine medenî durum ile empati arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Ayrıca örneklem grubumuzdaki evlilerin empatik eğilim düzeyi diğer iki gruba göre düşük çıkmıştır. İnsanların evlilik kurumunun bir üyesi olması ile sorumluluklarının ve iş yükünün artması, tahammül gücünün azalması ve hayata daha çok kendi penceresinden bakması gibi sonuçların bu durum üzerinde etkili olduğu düşünülmektedir. Evlilerin yaşadığı aile içi çatışmaların ve karşılıklı beklentilerinin empatik anlayışı körelttiği söylenebilir.

Örneklem grubumuzdaki boşanmış öğreticilerin empati düzeylerinin ($x=76,33$) yüksek çıkmasının sebebine geldiğimizde, bireylerin biten bir ilişkinin ardından yalnız kaldığında yaptığı iletişim hatalarının farkına varması ve başarılı bir iletişim için empati kurma çabası içine girmesi söylenebilir. Boşanan kişinin, bu çabalarının sonucunda ilişkilerini düzenlediğini ve daha sağlıklı yürüttüğünü görmesiyle, empatik tutumu benimsediği varsayılabilir.

³⁶⁹ Çelik-Çağdaş, a.g.m., ss. 23–38.

E. ÇOCUK SAHİBİ OLMA DURUMUNA GÖRE ÖRNEKLEMİN EMPATİK EĞİLİM DÜZEYİ

Araştırmanın “Kur’an kursu öğretmenlerinden çocuk sahibi olanların empati düzeyi, çocuk sahibi olmayanlara göre yüksektir” şeklindeki hipotezini test etmek için örneklem iki gruba ayrılmıştır. Grupların çocuk durumuna göre sayısal dağılımı, empatik eğilim puanlarının ortalamaları, standart sapmaları ve t testi sonuçları Tablo-20’de verilmiştir.

Tablo- 20

Çocuk Sahibi Olma Durumuna Göre

Kur’an Kursu Öğreticilerinin Empati Puanlarının İstatistiksel Analizi

Çocuk	N	X	S	Sd	T	p
Evet	141	72,36	8,47	200	-1,765	0,079
Hayır	61	74,65	8,42			

Tablo-20’ye göre çocuğu olan öğretmenlerin empati puanları ortalaması $x = 72,36$, çocuğu olmayanların ise $x = 74,65$ çıkmıştır. Değişken sayısı 2 olduğu ve normal dağılım gösterdiği için uygulanan ilişkisiz t testi sonucunda $p = 0,079$ bulunmuştur. Elde edilen bu bulgulara göre, çocuk sahibi olmayan öğretmenlerin empatik eğilim düzeyleri, çocuk sahibi olan öğretmenlere göre yüksek çıkmıştır. Ancak bu puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak ($p > 0,05$ olduğu için) anlamlı bir fark yoktur. Dolayısıyla çocuk durumunun empatik eğilim düzeyi üzerinde anlamlı bir etkisi yoktur.

Elde edilen bu sonuç, “Çocuk sahibi olan öğretmenlerin empati düzeyi, çocuk sahibi olmayanlara göre yüksektir.” şeklindeki hipotezimizi doğrulamamıştır.

Benzer araştırmaları incelediğimizde hem araştırma sonucumuzla paralel hem de aksi yönde bulgulara rastlamaktayız. Kılıç (2005) okul öncesi öğretmenlerinin

çocuk sahibi olma durumlarının empatik beceri düzeyine etkisini incelemiş ve çocuk sahibi olma ile empatik beceri arasında anlamlı bir ilişki bulamamıştır.³⁷⁰

İşcen (2006) araştırmasında çocuk sahibi olma durumunun empatik beceri düzeyine etkisini incelediğinde, çocuğu olan ve olmayan hekimlerin empatik beceri puanları arasında anlamlı bir fark olmadığını saptamıştır.³⁷¹

Atlı (2008) ise çalışmasında çocuk sahibi olanların empatik eğilim düzeyi ortalamasının daha yüksek olmasına rağmen, çocuk sahibi olmanın empatik eğilim düzeyi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olmadığını ortaya koymuştur.³⁷²

Yukarıdaki bulguların ve bizim bulgularımızın tersine çocuk durumu ile empatik eğilim arasında anlamlı bir ilişkinin bulunduğu çalışmalar da yapılmıştır. Örneğin Alper (2007) araştırmasında çocuk sahibi olmayan sınıf öğretmenlerinin empatik beceri puanlarının çocuk sahibi olanlardan daha yüksek olduğunu bulmuştur.³⁷³

Dev (2010)'in araştırma bulguları da yine çocuk sahibi olmayanların lehinedir. Buna göre, çocuk sahibi olmayan ilköğretim yönetici ve öğretmenlerinin empatik becerileri, çocuk sahibi olanlara göre anlamlı derecede yüksek bulunmuştur.³⁷⁴

Araştırmamızın başında söz konusu hipotez kurulurken, çocuk sahibi olmanın bireyleri daha duyarlı, iletişime daha açık, karşısındakini dinlemeye ve anlamaya daha istekli, şefkat ve merhamet bakımından daha zengin kılacağı düşünülmüştü. Bütün bunlar empatik tavrın unsurları olduğu için de, çocuk sahibi olmakla empatik eğilim arasında pozitif bir korelasyon olacağı kanısına varılmıştı. Ancak bizim ve pek çok araştırmacının ulaştığı sonuca göre, çocuk sahibi olmak bireylerin empati düzeyini arttırmamaktadır. Hatta çocuksuz olanlar daha empatik tavırlar sergileyebilmektedir. Çocuğu olmayan öğreticilerin çocukları olmadığı için,

³⁷⁰ Bkz. Dev, *a.g.t.*, s. 100.

³⁷¹ Pınar İşcen, “Onkologların Çatışma Eğilimlerinin, Empatik Becerilerinin, İş Doyumlarının ve Stresle Başa Çıkma Tarzlarının İncelenmesi”, (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2006), s. 136.

³⁷² Atlı, *a.g.e.*, s. 82.

³⁷³ Alper, *a.g.t.*, s. 124.

³⁷⁴ Dev, *a.g.t.*, s. 100.

çocuklarına gösterecekleri ilgi ve şefkati öğrencilerine göstermelerinin bu sonuçta etkisi olabilir.

F. KIDEM DURUMUNA GÖRE ÖRNEKLEMİN EMPATİK EĞİLİM DÜZEYİ

Araştırmanın “Meslekî kıdemi fazla olan Kur’an kursu öğretmenlerinin empati düzeyi, kıdemi az olanlardan yüksektir” şeklindeki hipotezini test etmek için örneklem beş gruba ayrılmıştır. Grupların kıdem durumuna göre sayısal dağılımı, empatik eğilim puanlarının ortalamaları, standart sapmaları, t- testi sonuçları ve varyans analizi (ANOVA) Tablo-21 ve Tablo-22’de verilmiştir.

Tablo -21

Kıdem Durumuna Göre

Kur’an Kursu Öğreticilerinin Empati Puanlarının İstatistiksel Analizi

Kıdem Durumu	N	X	S
1-5 Yıl	126	73,72	9,0
6-10 Yıl	24	75,50	8,0
11-15 Yıl	10	67,20	5,16
16-20 Yıl	8	68,00	5,04
21 Yıl ve +	34	71,79	7,21

Örneklem kıdem durumuna göre empati puanlarını incelediğimizde 1–5 yıllık çalışanların empati düzeyinin $X=73,72$; 6–10 yıllık çalışanların 75,50; 11–15 yıllık çalışanların 67,20; 16–20 yıllık çalışanların 68,00 ve 21 yıl ve üzeri çalışanların 71,79 olduğu görülür. Bu durumda empati düzeyi en yüksek grup 6–10 yıl arası çalışma yılına sahip olan öğretmenlerdir. Empatik eğilim düzeyi puanları arasındaki bu farklılığın anlamlı olup olmadığını test etmek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları aşağıda verilmiştir.

Tablo-22

Kıdem Durumlarına Göre Kur'an Kursu

Öğreticilerinin Empatik Eğilim Düzeylerine Ait Tek Yönlü Varyans Analizi

Varyans kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	p
Gruplararası	800,851	4	200,213	2,875	0,024
Gruplar içi	13718,437	198	69,637		
Toplam	14519,287	202			

Tablo-22’de görüldüğü gibi örneklem grubunu oluşturan öğretmenlerin empatik eğilim ölçeğinden almış oldukları puanların, mesleki kıdem değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen ANOVA testi sonucunda, $p < 0.05$ olduğu için ($p = 0,024$) gruplar arasında anlamlı bir ilişki olduğunu söyleyebiliriz. 21 yıl ve üzeri görev yapanların empatik eğilim düzeyi, 11–15 ve 16–20 yıl görev yapan öğretmenlerden yüksektir. Aynı şekilde 6-10 yıl görev yapanların ki de, 1-5 yıl aralığında görev yapan mesleğe yeni başlamış öğretmenlerden yüksektir.

Elde edilen bu sonuçlara göre “*Meslekî kıdemi fazla olan öğretmenlerin empati düzeyi, kıdemi az olanlardan yüksektir.*” şeklinde oluşturulan hipotezimiz kısmen doğrulanmıştır.

Literatürü incelediğimizde bulgularımızı destekleyen sonuçlara ulaşılmıştır. Örneğin Taşdemir(1999), yapmış olduğu araştırmada; bulundukları kurumda uzun süredir çalışan hemşirelerin empatik eğilim düzeyinin daha yüksek olduğunu belirtmiştir.³⁷⁵

³⁷⁵ Gülay Taşdemir, “Ege Üniversitesi Uygulama ve Araştırma Hastanesinde Çalışan Hemşirelerin Empatik Eğilim ve İş Doyumu Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 1999), s.17.

Elde ettiğimiz bulgu ile paralellik göstermeyen araştırma sonuçlar da mevcuttur. Barut (2004) tarafından yapılan araştırmanın bulgularından çıkan sonuçlara baktığımızda öğretmenlerin empatik eğilim düzeylerinin hizmet yıllarına göre bir değişim göstermediği, yani öğretmenlerin hizmet yılları ile empatik eğilim düzeyleri arasında anlamlı bir fark olmadığı ³⁷⁶görülmektedir.

Kılıç (2005) araştırmasında okul öncesi öğretmenlerinin empatik beceri puanlarının meslekî kıdem değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermediğini bulmuştur.³⁷⁷

Alper (2007) araştırmasında, psikolojik danışmanların ve sınıf öğretmenlerinin empatik beceri puanları ile meslekî kıdemleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Sonuç olarak psikolojik danışmanların ve sınıf öğretmenlerinin empatik beceri puanlarının meslekî kıdemlerine göre anlamlı bir farklılık göstermediğini ortaya koymuştur.³⁷⁸

Atlı (2007) örneklem olarak belirlediği çocuk esirgeme kurumu personelinin çalışma süresi arttıkça empatik eğilim düzeyinin düştüğü bulgusuna ulaşmıştır. Ancak yaptığı varyans analizi sonucunda bu puan ortalamaları arasında anlamlı bir farkın olmadığı ve kıdem ile empati arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı yargısına varmıştır.³⁷⁹

Yavaş (2007), araştırmasında 5. sınıf öğretmenlerinin empati becerilerinin, kıdem yılı, değişkeninden etkilenmediğini bulmuştur. Yavaş, araştırma bulgularını yorumlarken genç öğretmenlerin, mesleğe yeni başlamalarının ilgi ve hevesiyle;

³⁷⁶ Yaşar Barut, “Ortaöğretim Kurumlarında Çalışan Öğretmenlerin Empatik Eğilim Düzeyleri ile Çatışma Eğilimi Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi”, *XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı*, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Malatya, 6-9 Temmuz 2004, s.10.

³⁷⁷ Suzan Kılıç, “İstanbul’daki Okul Öncesi Öğretmenlerinin Empatik Beceri Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi”, (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2002), s. 58.

³⁷⁸ Alper, *a.g.t.*, s. 142.

³⁷⁹ Atlı, *a.g.t.*, s.83.

tecrübeli öğretmenlerin, kıdemin getirdiği tecrübelerinin birbirini dengelediğini ve empatik becerinin mesleki kıdem değişkeninden etkilenmediğini söylemiştir.³⁸⁰

Dev (2010)'in araştırmasında, mesleki kıdemin empati düzeyi üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığını ortaya koyulmuştur.³⁸¹

Çelik ve Çağdaş (2010) tarafından yapılan çalışmaya göre, okul öncesi öğretmenlerinin empati düzeyi ile kıdem durumu arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir.³⁸²

Hipotez kurulurken, meslekte çalışma süresinin deneyimle doğru orantılı olduğu göz önünde bulundurularak, iş yaşamında ilerleyen yıllarla beraber deneyim kazanıldığı düşünülmüş, bunun empatik eğilim düzeyini arttıracak beklentisi ile hareket edilmiştir. Ancak bu alanda yapılan çalışmaların çoğunluğunda kıdem ile empatik beceri arasında anlamlı bir ilişki olmadığının tespit edilmesi bizi empati düzeyi ile kıdem arasındaki ilişkinin kısmen de olsa yine anlamlı olduğu fakat çalışılan kurumlar bazında bunun fark ettiği düşüncesine götürmüştür. Empatinin gerçekleşmesi için birden çok unsurun gerekli olduğu bilgisini hatırlarsak, aksi bulguların sebebinin, kurumdaki çalışma ortamının çatışmalı olması, ilişkilerde benmerkezci düşüncelerin hâkim olması gibi nedenlerle personelin tükenmişlik hissine kapılması ve empati kurma sıkıntısı çekmesi olarak düşünebiliriz.

G. MESLEĞİ İSTEYEREK SEÇME DURUMUNA GÖRE ÖRNEKLEMİN EMPATİK EĞİLİM DÜZEYİ

Araştırmanın “Mesleği isteyerek seçen öğreticilerin empati düzeyi, mesleği gönülsüz seçen öğreticilerin empati düzeyinden yüksektir.” şeklindeki hipotezini test etmek amacı ile örneklem iki gruba ayrılmıştır. Grupların mesleği isteyip istememe durumlarına göre sayısal dağılımı, empatik eğilim puanlarının ortalaması, t- testi sonuçları Tablo-23'te verilmiştir.

³⁸⁰ Bahar Yavaş, “İlköğretim 5.Sınıf Öğretmenlerinin Empati Becerileri ile İlköğretim 5.Sınıf Öğrencilerinin Akademik Başarıları Arasındaki İlişki”,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2007), s. 111.

³⁸¹ Dev, a.g.t., s.67

³⁸² Çelik-Çağdaş, a.g.m., ss. 23-38.

Tablo-23
Meslek İsteyerek Seçme Değişkenine Göre
Kur'an Kursu Öğreticilerinin Empati Puanlarının İstatistiksel Analizi

Grup	N	X	S	Sd	t	P
Evet	194	73,17	8,47	200	0,911	0,363
Hayır	8	70,37	9,44			

Tablo-23'te mesleği isteyerek seçme değişkenine göre ankete katılan öğretmenlerin empati düzeyleri arasındaki fark t- testi sonucu istatistiksel olarak $p>0.05$ düzeyinde önemsiz bulunmuştur. Mesleği isteyerek seçenlerin empatik eğilim düzeyi ortalamalarının(73,17) mesleği isteyerek seçmeyenlere göre (70,37) az da olsa yüksek olduğu görülmüştür.

Elde edilen bu sonuç, “*mesleği isteyerek seçen öğretmenlerin empati düzeyi, mesleği gönülsüz seçen öğretmenlerin empati düzeyinden yüksektir*” şeklindeki hipotezimizi doğrulamamıştır.

Uygun (2006) psikiyatri servisinde çalışmayı kendi isteği ile seçen hemşirelerin empati düzeylerinin diğerlerinden daha yüksek olduğu söylemiştir.³⁸³

Çelik ve Çağdaş (2010) tarafından yapılan çalışmaya göre, okul öncesi öğretmenlerinin empati düzeyi ile meslek memnuniyeti değişkeni arasında anlamlı bir farklılık söz konusudur. Mesleği isteyerek seçen öğretmenlerin empati düzeyi, isteksiz seçenlerden yüksek çıkmıştır.³⁸⁴

Bunların yanında Dev (2010)'ın, empatik eğilim düzeyinin meslek seçimi değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapmış olduğu çalışmada, bu ikisi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunamamıştır.³⁸⁵

³⁸³ Uygun, *a.g.t.*, s. 33

³⁸⁴ Çelik-Çağdaş, *a.g.m.*, ss. 23–38.

³⁸⁵ Dev, *a.g.t.*, s. 74

Araştırmamızın hipotezi oluşturulurken, öğretmenlerin mesleği isteyerek yapmalarının başta çalışma arkadaşları ve öğrencilerine olmak üzere çevrelerindeki herkese daha üst düzeyde empatik yaklaşacakları düşüncesi varsayılmıştı. Zira kişinin kendi isteği ile çalışma ortamının belirlemesi, onun performansını artıran en önemli etkenlerdendir.³⁸⁶ Bütün bunlar bizde mesleğini isteyerek seçen kişilerin çevreleriyle olan iletişimleri, empatik eğilim düzeyleri istemeksizin aynı işi yapanlardan daha iyi olacağı fikrini hâkim kılmaktadır.

H. ÇALIŞILAN KURS SAYISINA GÖRE ÖRNEKLEMİN EMPATİK EĞİLİM DÜZEYİ

Araştırmanın “Çalıştığı kurs sayısı fazla olan öğretmenlerin, daha az sayıda kursta çalışanlara göre empati düzeyi yüksektir.” şeklindeki hipotezini test etmek amacı ile örneklem beş gruba ayrılmıştır. Grupların mesleği isteyip istememe durumlarına göre sayısal dağılımı, empatik eğilim puanlarının ortalaması, t- testi ve varyans analizi sonuçları Tablo–24 ve Tablo- 25’te verilmiştir.

Tablo–24
Çalışılan Kurs Sayısına Göre
Kur’an Kursu Öğretmenlerinin Empati Puanlarının İstatistiksel Analizi

Kurs Sayısı	N	X	S
1 Kurs	92	70,59	7,92
2 kurs	36	74,19	8,11
3 kurs	45	75,67	9,31
4 kurs	13	74,69	8,68
5 kurs	16	76,06	6,82

³⁸⁶ Uygun, *a.g.t.*, s. 33

Tablo-24'te örneklem grubunu oluşturan Kur'an kursu öğretmenlerinden bir kursta çalışanların empati düzeyi $X=70,59$, iki kursta çalışanların empati düzeyi $X=74,19$, üç kursta çalışanların $X=75,67$, dört kursta çalışanların $X=74,69$, beş kursta çalışanların $X=76,06$ 'dır. Empati düzeyleri arasındaki bu farklılığın anlamlı olup olmadığını anlamak için yapılan tek yönlü varyans analizi sonuçları aşağıda verilmiştir

Tablo-25
Çalışılan Kurs Sayısına Göre Kur'an Kursu
Öğreticilerinin Empatik Eğilim Düzeylerine Ait Tek Yönlü Varyans Analizi
Sonuçları

Varyans kaynağı	Kareler toplamı	Sd	Kareler ortalaması	f	p	Anlamlı fark
Gruplar arası	1093,637	4	273,409	4,012	0,004	1. kurs- 3. kurs
Gruplar içi	13425,650	198	68,151			
Toplam	14519,287	202				

Tablo-25'te çalışılan kurs sayısına göre ankete katılan öğretmenlerin empati düzeyleri arasında istatistiksel olarak $p<0.05$ ($p=0,004$) düzeyinde anlamlı bir ilişki vardır. 1 ve 3. gruplar arasındaki ilişkinin anlamlılık düzeyi önemlidir.

Elde edilen bu sonuçlara göre “*Fazla sayıda kursta çalışan öğretmenlerin empati düzeyi az sayıda kursta çalışanlara göre yüksektir.*” şeklinde düzenlenen hipotez kısmen doğrulanmaktadır.

Dev (2010) öğretmen ve yöneticilerin, empati ölçeğinden aldıkları puanların, kaç kurumda görev yaptığı değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip gösterilmediğini belirlemek amacıyla yaptığı tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda, grupların aritmetik ortalamaları arasındaki farkı anlamlı bulmuştur. Dev'e göre çalışılan kurum sayısındaki artış personelin empati seviyesini olumsuz etkilemektedir.³⁸⁷

³⁸⁷ Dev, *a.g.t.*, s.76.

Hipotezi kurarken, fazla kurumda çalışmış olmanın kişileri tecrübe anlamında zengin kılacağını, onların daha fazla kişilik tipi tanınmasına imkân sağlayacağını, bir sonraki kurumda personelle daha iyi ilişkiler kurmasına katkı sağlayacağını ve empati seviyesini artıracığını düşünmüştük. Fakat bu alandaki çalışmaların aksi bulgulara ulaşması, bizim hipotezimizin kısmen doğrulanması bizi, fazla kurumda çalışmanın insanları daha empatik kılmadığı sonucuna götürmektedir.

I. GÖREV DURUMUNA GÖRE ÖRNEKLEMİN EMPATİK EĞİLİM DÜZEYİ

Araştırmanın “Yöneticilik görevi olan öğretmenlerin empati düzeyi, yöneticilik görevi olmayanlara göre yüksektir.” şeklindeki hipotezini test etmek amacı ile örneklem iki gruba ayrılmıştır. Grupların sayısal dağılımı, empatik eğilim puanlarının ortalaması, t testi sonuçları Tablo-26’da verilmiştir.

Tablo-26
Görev Durumuna Göre
Kur’an Kursu Öğreticilerinin Empati Puanlarının İstatistiksel Analizi

Görev	N	X	S	Sd	t	p
Öğretici	174	72,78	8,63	200	-1,135	0,258
Yönetici	28	74,75	7,58			

Tablo-26’da değişken sayısı iki olduğu ve normal dağılım gösterdiği için ilişkisiz t-testi uygulanmış ve öğretmenlerin empatik eğilim düzeyi ortalamasının 72,78 yöneticilerin ise 74,75 olduğu gözlenmiştir. Bu durumda yöneticilerin empati düzeyinin öğretmenlerden yüksek olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bu farkın anlamlı olup olmadığını incelemek için yapılan t- testi sonucuna göre, $p > 0.05$ ($p = 0,258$) olduğu için Kur’an kursu öğretmenlerinin empatik eğilim düzeyi ile görev durumu değişkeni arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

Elde edilen bu sonuçlara göre, “*Yöneticilik görevi olanların empati düzeyi, yöneticilik görevi olmayanlara göre yüksektir.*” şeklinde kurulan hipotezimiz doğrulanmaktadır.

Dev (2010) öğretmen ve yöneticiler üzerinde yapmış olduğu araştırmada, empati ölçeğinden almış oldukları puanların, görev türü değişkenine göre arasındaki farkı istatistiksel olarak anlamlı bulmamıştır.³⁸⁸

Yönetici kişilerin başarılı olması için en önemli nokta, yönetilenlerin yerine kendini koyup, onların bakış açısı, beklenti ve isteklerini dikkate alarak davranabilmeleri, yani empatik tutum sergileyebilmeleridir. Hatta artık bu alanla ilgili yönetimden ziyade, yönetim, etkileşim ve iletişim terimlerinin birleşiminden oluşan “yönetişim” kavramı kullanılmaktadır. Yönetişim, birlikte yönetmek demektir.³⁸⁹ Astlarını dinlemek, kararlara ortak etmek onlarla empatik iletişim kurmaktır. Ve hangi kurum olursa olsun idareciler, ancak böyle bir tutum sergileyebilirlerse başarılı olacaktır. Bizler de araştırmamızın hipotezini bu literal bilgiler ışığında kurmuş ve yöneticilerin empati düzeyinin yönetilenlerden daha yüksek olduğu düşüncesinden hareket etmiştik. Araştırmamız sonucunda empatik tutum ile yöneticilik arasında anlamlı bir ilişki bulunamamakla beraber yöneticilerin empatik eğilim düzeyinin, yönetilenlerden yüksek olduğu bulgusuna ulaştık. Bu farkın istatistiksel olarak bir anlam ifade etmemesine geldiğimizde bu durum, yönetilen durumunda olanların belirli bir empatik tutuma sahip olması ve araştırma yapılan kurumlardaki idarecilerin empati konusunda yeterli seviyede olmaması ile açıklanabilir. Bu durumda bu idareciler empati ve iletişim eğitimi programları ile empatik eğilim düzeylerini artırma yoluna gitmelidirler.

İ. GÖREVDEN MEMNUNİYET DURUMUNA GÖRE ÖRNEKLEMİN EMPATİK EĞİLİM DÜZEYİ

Araştırmanın “Yaptığı işten memnun olanların empati düzeyi memnun olmayanlara göre yüksektir.” şeklindeki hipotezini test etmek için örneklem iki gruba ayrılmıştır.

³⁸⁸ Dev, a.g.t., s. 67.

³⁸⁹ Metin, a.g.m., s. 191.

Grupların memnuniyet durumuna göre dağılımı, empatik eğilim puanlarını, standart sapmaları, t testi sonuçları Tablo-27’de verilmiştir.

Tablo-27
Görevden Memnuniyet Durumuna Göre
Kur’an Kursu Öğreticilerinin Empati Puanlarının İstatistiksel Analizi

Memnuniyet	N	X	Sd	p
Evet	199	73,13	8,528	0,65
Hayır	3	68,33	5,033	

Tablo-27’de değişken sayısı iki olduğu ve normal dağılım gösterdiği için ilişkisiz t testi uygulanmış ve yaptığı görevden memnun olan öğretmenlerin empatik eğilim düzeyi ortalamasının 73,13; hayır diyenlerin ise 68,33 bulunmuştur. Elde edilen bu bulgulara göre görevinden memnun olan öğretmenlerin empatik eğilim düzeyi, memnun olmayan öğretmenlerin empatik eğilim düzeyinden yüksektir. Ancak bu puan ortalamaları arasında, istatistiksel olarak $p>0,05$ ($p=0,65$) olduğu için anlamlı bir ilişki yoktur.

Elde edilen bu sonuçlara göre, “*Yaptığı işten memnun olanların empati düzeyi memnun olmayanlara göre yüksektir.*” şeklinde kurulan hipotezimiz doğrulanmaktadır.

Araştırmanın bu bulgusu, başka araştırma bulguları ile örtüşmektedir. Örneğin Atlı (2007) çalışmasında, görevinden memnun olan sosyal hizmetler kurumu personelin empati düzeyinin, memnun olmayanlara göre daha yüksek olduğunu ancak anlamlı bir farkın olmadığını ortaya koymuştur.³⁹⁰

Dev (2010) ise araştırma gruplarının iş memnuniyetine göre empati düzeyini araştırdığı çalışmasında, memnuniyet durumu ile empatik eğilim düzeyi arasında anlamlı bir fark bulamamıştır.

³⁹⁰ Atlı, *a.g.t.*, s. 85.

Söz konusu hipotez kurulurken, çalıştığı kurumdan memnun olan personelin mesai arkadaşları ile olan ilişkisinin iyi olduğu, işine daha iyi adapte olduğu, performansının yüksek olduğu ve etkin bir empatik tavır sergileyebileceği düşünülmüştür. Çünkü çatışmanın olduğu, iletişim kazalarının vuku bulduğu bir ortamda, empatik düşünce hâkim olamayacaktır. Bu sebeple, görevinden memnun olan öğretmenlerin empati düzeyi, memnun olmayanlara göre yüksektir.

Empatik eğilim ile görev memnuniyeti arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı bulgusuna geldiğimizde ise, görevden memnun olmanın empati düzeyi üzerinde tek başına etkili olmadığı, kişinin eğitim, cinsiyet vb. gibi başka faktörlerle birlikte etkili olabileceği düşüncesini oluşturmaktadır.

J. KİŞİSEL GELİŞİM KURSU ALMA DURUMUNA GÖRE ÖRNEKLEMİN EMPATİK EĞİLİM DÜZEYİ

Araştırmanın “Kişisel gelişim kursu alanların empati düzeyi almayanlara göre yüksektir.” şeklindeki hipotezini test etmek amacı ile örneklem iki gruba ayrılmıştır. Grupların sayısal dağılımı, empatik eğilim puanları ortalaması, t testi sonuçları Tablo-28’ te verilmiştir.

Tablo-28

**Kişisel Gelişim Eğitimi Değişkenine Göre
Kur’an Kursu Öğreticilerinin Empati Puanlarının İstatistiksel Analizi**

Grup	N	x	S	Sd	t	p
Evet	98	74,70	8,44	200	2,712	0,007
Hayır	104	71,50	8,30			

Tablo-28’de öğretmenlerden kişisel gelişim eğitimi alanların empatik eğilim düzeyi ortalaması 74,70, almayanların empatik eğilim düzeyi ortalaması 71,50’dir. Uygulanan t-testi sonucu $p < 0.05$ ($p = 0,007$) olduğu için gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlılık vardır.

Elde edilen bu sonuçlara göre “*Kişisel gelişim kursu alanların empati düzeyi almayanlara göre yüksektir.*” şeklinde düzenlenen hipotez doğrulanmaktadır.

Dev (2010) araştırmasında, öğretmen ve yöneticilerin, empati ölçeğinden aldıkları puanların, kişisel gelişim kursu alma değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yaptığı bağımsız grup t- testi sonucunda, grupların aritmetik ortalamaları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ortaya koymuştur.³⁹¹

Kişisel gelişim eğitimi, kişinin kendini ve karşısındakileri değerli görmesini, karşısındakilerle etkili bir iletişim kurmasını sağlayan bir eğitim sürecidir. Yapılan pek çok araştırma bu eğitimlerin, kişilerin kendini ve çevresindekileri anlama, dinleme becerisi kazanma, hoşgörü ile hareket etme gibi empatik tavrın da unsurları olan iletişim becerilerini kazandırma özelliği olduğu sonucuna ulaşmaktadır. Nitekim günümüzde önemi daha iyi kavranmaya başlayan bu eğitimler hızla yayılmakta, özel ya da kamuya ait pek çok kurum, kuruluş ve şirket, çalışanlarının bu eğitimi almasını zorunlu kılınmaktadır.

K. İLETİŞİM- EMPATİ EĞİTİMİ ALMA DURUMUNA GÖRE ÖRNEKLEMİN ÖĞRETİCİLERİNİN EMPATİK EĞİLİM DÜZEYİ

Araştırmanın “İletişim- empati eğitimi almış olan öğretmenlerinin empati düzeyi, almayanlara göre yüksektir.” şeklindeki hipotezini test etmek için örneklem iki gruba ayrılmıştır. Grupların sayısal dağılımı, empatik eğilim puanları, standart sapmaları, t testi sonuçları Tablo-29’da verilmiştir.

³⁹¹ Dev, *a.g.t.*, s. 82.

Tablo-29
İletişim-Empati Kursu Alma Durumuna Göre
Kur'an Kursu Öğreticilerinin Empati Puanlarının İstatistiksel Analizi

Grup	N	X	s	Sd	t	p
Evet	76	75,64	8,06	200	3,447	0,001
Hayır	126	71,50	8,40			

Tablo-29'da iletişim-empati eğitimi alanların empatik eğilim düzeyi ortalaması 75,64, almayanların ortalaması ise, 71,50'dir. Uygulanan t- testi sonucunda elde ettiğimiz veriler $p < 0.05$ ($p = 0,001$) olduğu için gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlılık vardır. Yani iletişim-empati eğitimi almış öğretmenlerin empati düzeyi, almayanlara göre yüksektir.

Elde ettiğimiz bu sonuca göre “İletişim- empati eğitimi almış olan öğretmenlerin empati düzeyi, almayanlara göre yüksektir” şeklinde düzenlenen hipotez doğrulanmaktadır.

Dev (2010), örneklem grubunu oluşturan öğretmen ve yöneticilerin empati ölçeğinden almış oldukları puanların, iletişim konusunda eğitim alma değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacı ile gerçekleştirdiği analiz sonucunda, grupların aritmetik ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulmamıştır.³⁹²

Kılıç (2005) ise okul öncesi öğretmenlerinin iletişim eğitimi alma durumunun empatik beceri düzeyini etkilemediği sonucunu bulmuştur.³⁹³

Bu sonuçlar araştırmamızın bulgularıyla paralellik göstermemektedir. Bu durum, bu araştırmalarda baz alınan örneklem grubuna verilen iletişim-empati eğitiminin

³⁹² Dev, *a.g.t.*, s. 83.

³⁹³ Kılıç, *a.g.t.*, s. 60.

eksikliğinden kaynaklanıyor olabilir. Zira gerek yurt içi gerekse yurt dışındaki araştırmalar, empatik becerinin geliştirilebileceği sonucunu ortaya koymaktadır.³⁹⁴ Dolayısıyla empati çeşitli eğitimler, yöntem ve tekniklerle geliştirilebilir bir özelliktir. İletişim ve empati ile ilgili kurslar, seminerler almanın empatik eğilim düzeyini artırıcı bir faktör olduğu kanısındayız.

³⁹⁴ Mücahit Dilekmen, “Grupla Psikolojik Danışmanın Öğretmen Adaylarının Demokratik Tutum ve Empatik Becerileri Üzerindeki Etkisi”, (*Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Atatürk Üniversitesi SBE, 1999), s. 99.

BÖLÜM III

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmamıza ait bu son bölümde, elde edilen bulgulara bağlı olarak ulaşılan genel sonuç ve önerilere yer verilmiştir.

I. SONUÇ

“Kur’an Kursu Öğreticilerinde Empati” isimli tez çalışmamızda, Kastamonu bölgesinde görev yapan Kur’an kursu öğreticilerinin empati düzeyleri çeşitli değişkenler açısından araştırmaya tabi tutulmuştur. Bu ölçümler sırasında tarafımızdan oluşturulan “Kişisel Bilgi Formu” ve Üstün Dökmen tarafından hazırlanan “Empatik Eğilim Ölçeği” kullanılmış, elde edilen veriler SPSS 15.0 paket programı ile analiz edilmiştir. İstatistiksel veriler ışığında hazırladığımız çalışma, bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde araştırmanın problemi, amacı, önemi, hipotezleri, sınırlılıkları, kaynakları ve metodolojisi hakkında bilgiler verilmiştir.

Araştırmanın birinci bölümünde empati kavramının tanımı, unsurları, geçmişten günümüze olan serüveni ele alınmış, empati ve din arasındaki ilişki araştırılmış, İslâmiyet’in empatiye bakış açısı incelenmiştir. Ayrıca tarihsel gelişimi ve öğretim programları ile Kur’an kursu kavramı üzerinde durulmuş, bir meslek olarak Kur’an kursu öğreticiliği, etraflıca ele alınmış, Kur’an kursu öğreticiliğinde empatik iletişimin önemi ve esasları işlenmiştir.

Araştırmanın ikinci bölümünde, Kur’an kursu öğreticilerinin empatik eğilim düzeyleri yaş, cinsiyet, medenî durum gibi çeşitli değişkenler açısından incelenmiş ve şu sonuçlara ulaşılmıştır.

- Bayan öğretmenlerin empati düzeyi erkek öğretmenlere nazaran yüksektir. Cinsiyet ile empati düzeyi arasındaki ilişki anlamlı olduğu için, bayan

öğreticilerin erkek öğretmenlerden daha empatik olduğunu söyleyebiliriz. Bu bulgular sonucunda, birinci hipotezimiz doğrulanmıştır.

- Öğreticilerin yaşı ile empatik eğilimleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. İkinci hipotezimiz doğrulanmamıştır.
- Eğitim durumu ile empatik eğilim düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Eğitim durumu arttıkça öğretmenlerin empati düzeyi artmaktadır. Üçüncü hipotezimiz doğrulanmıştır.
- Medenî durum ile empatik eğilim düzeyi arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Bekâr Kur'an kursu öğretmenlerinin empatik eğilim düzeyleri, evli ve boşanmış öğretmenlerden yüksek çıkmıştır. Öğreticilerin medenî durumunun empati üzerinde önemli bir etkisinin olmadığı ortaya çıkmıştır. Dördüncü ve beşinci hipotezlerimiz doğrulanmamıştır.
- Çocuk durumu ile empati arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Öğreticilerinin çocuk durumunun empatik eğilim düzeyleri üzerinde önemli bir etkisinin olmadığı görülmüştür. Altıncı hipotezimiz doğrulanmamıştır.
- Kıdem durumu ile empati arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. 6-10 yıllık kıdem grubuyla ($x=75.5$), 16-20 yıllık kıdem grubu ($x=68.0$) arasındaki farklılaşma diğerlerine oranla daha belirgin olduğundan genelde kısmen anlamlı bir farklılaşma söz konusudur. Dolayısı ile yedinci hipotezimiz kısmen doğrulanmıştır.
- Mesleği isteyerek seçen öğretmenlerin empatik eğilim düzeyi mesleği gönülsüz seçen öğretmenlere göre yüksek çıkmıştır. Sekizinci hipotezimiz doğrulanmıştır. Ancak meslek isteği değişkeni ile empati düzeyi arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.
- Çalışılan kurs sayısı ile öğretmenlerin empatik eğilim düzeyi arasında kısmen anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. 3 farklı kursta çalışanlar ile 1 kursta

Çalışanların empatik eğilim düzeyi ile arasında anlamlı düzeyde fark bulunmuştır. Sekizinci hipotezimiz kısmen doğrulanmıştır.

- Yönetici konumunda bulunan öğreticilerin empati düzeyi, sadece öğreticilik görevi yapanlardan yüksek çıkmıştır. Onuncu hipotezimiz doğrulanmıştır. Ancak görev durumu değişkeni ile empatik eğilim düzeyi arasında anlamlı bir ilişki yoktur.
- Görevinden memnun olan öğreticilerin empati düzeyi, memnun olmayanlara göre yüksek çıkmıştır. Onbirinci hipotezimiz doğrulanmıştır. Ancak memnuniyet durumu ile empatik eğilim düzeyi arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.
- Kişisel gelişim kursu alan öğreticilerin empati düzeyi, almayanlara oranla yüksek çıkmıştır. Onikinci hipotezimiz doğrulanmıştır. Kişisel gelişim kursu alma değişkeni ile empatik eğilim düzeyi arasında anlamlı bir ilişki mevcuttur.
- İletişim-empati eğitimi alan öğreticilerin empati düzeyi almayanlara oranla yüksek çıkmıştır. Onüçüncü hipotezimiz doğrulanmıştır..

Araştırmanın üçüncü ve son bölümünde araştırma hakkında genel bilgi verilmiş, varılan sonuçlar öz olarak ifade edilmiş ve elde edilen bulgular ışığında çeşitli önerilerde bulunulmuştır.

II- ÖNERİLER

Araştırmamız boyunca empatinin gerek insan ilişkilerine gerekse eğitim-öğretim sürecine önemli katkılarının olduğunu, İşlâm dininin empatik tavrı tavsiye ve teşvik ettiğini gördük. Din eğitimi sahasında önemli bir boşluğu dolduran Kur'an kursu öğreticiliğinde empatik tutumun önemli bir yeri olduğu ve empatinin geliştirilebilir bir özellik olduğu yargısına ulaştık. Bu bağlamda Kur'an kursu öğreticilerinin

empatik eğilim düzeylerini artırmaya yönelik kurumsal ve bireysel bazda bazı önerilerde bulunulabilir.

A. KURUMSAL ÖNERİLER

Levine (2006) çoğu insanın empatiyi bir karakter özelliği olarak düşündüğünü, gerçekte ise empatinin okullarda öğretilbilecek ve öğretilmesi gereken bir sosyal beceri olduğunu belirtmektedir.³⁹⁵ Yine Amerika’da empatik eğilim konusunda yapılan bir araştırma sonucuna göre, ruh sağlığı hizmetine katılan öğrencilere verilen altı-on dört aylık eğitimden sonra empatik becerilerinde önemli oranda artış sağlandığı gözlenmektedir.³⁹⁶ Milli Eğitim Bakanlığı’nın yürüttüğü bir proje de bu yargıyı destekler niteliktedir. Milli Eğitim Bakanlığı Türkiye genelinde 14 ilde başlattığı bu proje ile 7-19 yaş çocuklarının eğitim gördüğü sınıflarda haftada bir kez ailelere eğitim vererek, onlara çocuklarıyla empati kurmayı öğretmeyi hedeflemiştir. Empati eğitim programı ile aileler 8 haftalık süreçte çocuklarıyla iletişim kurma yollarını öğrenmiş, uzlaşmacı ve empatik bir tavır içine girmişlerdir. 2 yılda 200 bin civarında aileye bu eğitimler verilmiş ve olumlu sonuçlar alınmıştır.³⁹⁷

Bu araştırmalarda olduğu gibi gerek yurt içi gerek yurt dışında yapılan araştırmalar, çocukluktan yetişkinliğe her yaş grubunda eğitimler vasıtası ile empatik becerinin geliştirilebileceği sonucunu ortaya çıkarmıştır.³⁹⁸ Çalışmamızın bu kısmında empatik becerinin geliştirilmesi, Kur’an kursu öğretmenlerinin gereken empatik tavır sergileyebilmesi için kurumsal anlamda uygulanabilirliği olan bazı önerilerde bulunacağız:

- Empati ve iletişim becerisine yönelik eğitimin temel eğitimle başlaması, diğer eğitim kademelerinde devam etmesi ve meslekî eğitimlerin bir parçası hâline gelmesi,
- Kur’an kursu öğretmenlerinin göreve alınmasında, iletişim ve empati becerilerinin bir kriter olarak değerlendirilmesi,

³⁹⁵ Pala, *a.g.m.*, ss. 13-23.

³⁹⁶ Dökmen, *a.g.m.*, s. 155.

³⁹⁷ Mevlüt Karabulut, “Aileler Empati Kurmayı Öğreniyor”, *Zaman Gazetesi Pazar Eki*, 22. 01. 2012, s. 2.

³⁹⁸ Dilekmen, *a.g.t.*, s. 99.

- Hizmet içi eğitim programlarında empati becerisinin geliştirilmesine yönelik planlamalar yapılması,
- Görevde olan öğretmenlere belirli periyotlarla iletişim-empati konulu, seminer, konferans, kurs gibi eğitimler verilmesi ve katılımın mecburi tutulması,
- Çalışmaların daha büyük gruplarda yapılarak araştırmanın genelleştirilmesi gibi öneriler, hayata geçirildiği takdirde empati kavramının öneminin anlaşılmasında, empatik tutum sahibi olunmasında ve empatik becerilerin geliştirilmesinde etkili olacaktır.

Söz konusu eğitimler verilirken kişilerin karşısına yaşıyan ya da geçmiş dönemlerde yaşamış, empatik modeller koyulması, eğitimlerin daha etkili olmasını sağlayacaktır. Çünkü bu alanda yapılmış pek çok araştırmalar empatik becerinin empatik olan modellerden öğrenildiğini ortaya koymaktadır.

B. BİREYSEL ÖNERİLER

Kurumsal bazda yapılabilecekler Kur'an kursu öğretmenlerinin empati düzeyini artırmak için önemlidir. Ancak bu tarz faaliyetlerin yapılabilmesi için zaman, mekân ve ekonomik imkânların yeterli olması, gerekli yasal düzenlemelerin yapılması, iletişim-empati alanında eğitim verecek nitelikli uzmanların bulunması gerekir. Milli Eğitim Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın mevcut şartlarını göz önünde bulundurduğumuzda söz konusu eğitimlerin gereken ölçüde verilmesi yakın planda mümkün görünmemektedir. Bu noktada öğretmenlerin, gerek ailevî ve toplumsal ilişkilerini gerekse meslek hayatlarını başarıyla sürdürebilmeleri için vazgeçilmez olan empatik yaklaşımı, kendi çabalarıyla elde etmeleri gerekmektedir. Bu kısımda insanlarla empati kurabilmenin yollarını göstermek adına bireysel anlamda uygulanabilirliği olan şu tavsiyelerde bulunabiliriz:

- Karşımızdaki kişiye değer vermek ve ön yargısız davranmak,
- Empati yapılacak kişiyle göz teması kurmak,
- Empati kurulan kişiye “şunu yapmalısın” gibi ifadelerden kaçınmak,
- İyi bir dinleyici olmak, karşımızdakinin sözünü kesmemek,

- Karşısındaki kişinin mesajını düzeltmemek,
- Karşısındaki kişi konuşurken konuyu değiştirmekten kaçınmak,
- Sözsüz iletişim tekniklerini doğru kullanmak,
- Karşıdaki kişinin anlaşıldığını ona geri bildirim yolu ile göstermek,
- Geri bildirimde bulunurken sen dili yerine ben dilini kullanmak,
- Diğer kişinin sanki ne söylediğini ondan daha iyi biliyormuş gibi aklını okumaya çalışmaktan veya sözlerinin devamını dinleyen kişi tarafından tamamlanmaya çalışılmasından kaçınmak,
- Soru sormak için açık uçlu sorular kullanmak,
- Yavaş hareket etmek, hızlı yargılara varmaktan kaçınmak, yorumda bulunmak,
- Geçmişten ders almak,
- Olayları akışına bırakmak,
- Karşımızdakinin sözlerini özetleyerek ona yansıtmak,
- Bu alanda önemli olan kitap, makale gibi eserleri okumak,
- Radyo ve TV’de işin ehli tarafından hazırlanan iletişim programlarını takip etmek,
- Çeşitli kurum, kuruluş dernek vs. çatısı altında düzenlenen iletişim-empati programlarına katılmaya gayret göstermek.

Bunların dışında kitap okumak, bir enstrüman çalmak, sanatla ilgilenmek de empati düzeyini artıran faktörlerdendir. Araştırmalar öğrencilerin kitap okuma sıklığı arttıkça empati kurma düzeyinin de buna paralel olarak arttığını göstermektedir.³⁹⁹

Sonuç olarak, empatinin ilişkilerde üzerindeki yapıcı etkisinin farkına varılması ve gerek kişisel gerek toplumsal bazda öneminin kavranması için alanla ilgili çalışmaların artırılması gerekmektedir. Ayrıca başta araştırmamızın konusunu teşkil eden öğretmenler olmak üzere hayatında mutlu ve başarılı olmak isteyen tüm bireyler, empatik tutum sahibi olmak için gerekli çabayı göstermeli, söz konusu önerileri dikkate almalıdırlar.

³⁹⁹ Pala, *a.g.m.*, ss. 13-23.

KAYNAKÇA

AKYÜREK Süleyman, Kur'an Kursu Öğreticisinin Mesleki Yeterlilikleri, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 18, 2005/1, ss. 175–192.

_____, *Din Öğretimi*, Ankara: Nobel Yayın-Dağıtım, 2010.

AĞIRMAN, Cemal, “İdeal bir Davranış Biçimi Olarak Empati ve Hadislerde Empati Örnekleri”, *C.Ü.İlahiyat Fakültesi Dergisi*, X/2, 2006, ss. 23-53.

AKKOYUN, Füsün, “Empatik Anlayış Üzerine”. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C. 15, S. 2, 1982, ss. 63–69.

ALVER, Birol, Bireylerin Uyum Düzeyleri ile Empatik Becerileri Arasındaki İlişkiler *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi* Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998).

ALVER, Birol, “Güzel Sanatlar Eğitimi Alan Öğrencilerin Empatik Beceri ve Karar Verme stratejilerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi”, *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.4, S.2, 2004, ss. 93–108.

ALPER, Dilek, “Psikolojik Danışmanlar ve Sınıf Öğretmenlerinin Duygusal Zekâ Düzeyleri-İletişim ve Empati Becerilerinin Karşılaştırılması”, (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2007).

ALTUN, Muhammed, “İslam Eğitim Geleneğinin Temel Kaynaklarında Empatik Yaklaşım”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi SBE, 2006).

ATAŞALAR, Jale, “Üniversite Öğrencilerinin Empatik Eğilim Düzeylerine Cinsiyet ve Yaşlarına Göre Kendini Açma Davranışları”, (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996).

ATEŞ, Süleyman, Kur'an-ı Kerim Tefsiri, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, Ts.

ATILLA, Gaye, “Erillik/ Dişillik boyutunun Empatik Beceri ile İlişkisi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, 2007).

ATLI, Abdullah, “Çocuk Yuvaları ve Yetiştirme Yurtlarında Çalışan Personelin Empatik Eğilim Düzeylerinin İncelenmesi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi SBE, 2008).

AYBEY, Salih, “İlköğretim Çağındaki Öğrencilerin Diyanet İşleri Başkanlığı Tarafından Açılan Yaz Kursları ile İlgili Görüşleri, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2005).

AYDIN, Arzu, “Empatik Becerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996).

AYDIN, Mehmet Zeki, *Din Öğretiminde Yöntemler*, 4. Baskı, İstanbul: Nobel Yayınevi, 2009.

AYDIN, Ali Rıza, “Öğretmen Öğrenci İlişkilerinde Empati ve Öğretmenlerin Rol Modelliği Üzerine”, *Dinbilimleri akademik Araştırma Dergisi*, IX, 2009, S.4, ss. 75–83.

AYDIN, M. Şevki, “Değerler Eğitimi Açısından Kur’an Kursu”, *Diyanet Aylık Dergi*, Mayıs 2011, S.245, ss 32–34.

_____, *Bir Din Eğitimi Kurumu Olarak Kuran Kursu*, DİB Yayınları, Ankara: 2008.

AYHAN, Halis, *21. Yüzyılda Eğitim ve Türk Eğitim Sistemi*, 1. Baskı, İstanbul: Sedar Yay., 2001.

AYTEN, Ali, *Empati ve Din*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2010.

BACANLI, Hasan, *Gelişim Ve Öğrenme*, 10. Baskı, Ankara: Nobel Yayınları, 2005.

BAKTİR Mustafa, *İslam'da İlk Eğitim Müessesesi: Ashab-ı Suffa*, Timaş Yay, İstanbul, 1990.

BALTAŞ Zuhale, Baltaş Acar, *Bedenin Dili*, 24. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000.

BALDIK, Ömer, *Ansiklopedik Eğitim ve Psikoloji Rehberi*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2005.

BATAR, Yusuf, *Empatik Din Eğitimi*, 1. Baskı, Ankara: Elips Yayınları, 2011.

BARDAKOĞLU Ali, “Din ve Toplum”, 21. Yüzyıl Türkiye’inde Din ve Diyanet, Ömer Menekşe (Der.), Ankara: DİB Yayınları, 2010, C.I.

BARUT, Yaşar, “Ortaöğretim Kurumlarında Çalışan Öğretmenlerin Empatik Eğilim Düzeyleri ile Çatışma Eğilimi Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi”, *XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı*, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Malatya, 6-9 Temmuz 2004.

BAŞKURT, İrfan , “İslam Eğitiminde Kur’an Öğretimi ve Kur’an Kursları”, *DEM Dergi*,1/2011, ss. 51- 57.

BAYRAKTAR, M. Faruk, *İslam Eğitiminde Öğrenci- Öğretmen Münasebetleri*, 2. Baskı, İstanbul: MÜİFV Yayınları, 1984.

BULUT, Zahide, “18–50 Yaş Arası Bayanların Kur’an Kurslarına Devam Motivasyonları”, (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009).

el- BUHARİ, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Câmi’u’s- Sahih*.

BİLGİN, Beyza-Selçuk Mualla, *Din Öğretimi-Özel Öğretim Yöntemleri*, Ankara: AKİD Yayıncılık, 1991.

BUDAK, Selçuk, *Psikoloji Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2005.

BOZKURT, Nebi, “Darülkurra”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.8, TDV Yayınları, 1993.

CANAN, İbrahim, *Aile İçi İletişim*, İstanbul: Gül Yurdu Yayınları, 2006.

_____, *Hadis Ansiklopedisi- Kütüb-i Sitte*, İstanbul: Akçağ Yayınları.

CEBECİ, Suat, “Hafızlık Eğitimi ve Sorunları”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 4/11, 2006, ss. 27–52.

CÜCELOĞLU, Doğan, *Yeniden İnsan İnsana*, 22. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000.

_____, *İyi Düşün Doğru Karar Ver*, 37. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2001.

_____, *Keşkesiz Bir Yaşam İçin İletişim Donanımları*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2002.

ÇAĞRICI, Mustafa, “Kur’an Kursu”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.26, TDV Yayınları, Ankara, 2007, ss. 423–426.

ÇAMDERELİ Mete, *İletişime Giriş*, 1. Baskı, İstanbul: Dem Yayınları, 2008.

ÇAYLI, Ahmet Fatih, “Kur’an Kursu Öğreticilerine Göre: Hafızlık Öğretimi ve Problemleri -Göller Bölgesi Örneği”, (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, 2005)

ÇEKİN, Abdülkadir, “Din Görevlisinden Beklentiler ve Din Görevlilerinin Mesleki Yeterlilikleri”, (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Sakarya Üniversitesi SBE, 2005).

ÇEKİN, Abdurrahman, *Kur'an Okuma Esasları*, Emin Yayınları, Bursa: 2009.

ÇELİK Esmâ, Aysel Çağdaş, “Okul Öncesi Öğretmenlerinin Empatik Eğilimlerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23/2010, ss. 23–38.

ÇETİN, Ümit Fahri, “Orta Öğretim Düzeyi Gençlerde Dindarlık-Empati İlişkisi”, (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010).

DAM, Hasan, *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*, Mustafa Köylü (Ed.), 2. Baskı, Ankara: Nobel Yayınları, 2011, ss. 13–64.

DAVİS, Carol M “What is Empathy and Can Empathy Be Taught?” “*Physical Therapy*, Vol. 70, Number 11 November. ss. 707–711; Özcan Sezer, Serhat Damar (Çev.), *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 6, S. 9, 2005, ss. 77–78.

DEV, Necmi, “İlköğretim Okullarında Görev Yapan Yönetici ve Öğretmenlerin Empatik Beceriler Açısından Karşılaştırılması”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010).

DEMİR Recep, “Yaz Kurslarında Kur'an Öğretimi”, (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Sakarya Üniversitesi SBE, 2010).

DEMİREL, Özcan, *Planlamadan Değerlendirmeye Öğretme Sanatı*, Ankara: Pegama Yayıncılık, 1999.

DİLEKMEN, Mücahit “Grupla Psikolojik Danışmanın Öğretmen Adaylarının Demokratik Tutum ve Empatik Becerileri Üzerindeki Etkisi”, (*Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Atatürk Üniversitesi SBE, 1999).

DİRİCAN, Nihal, “Hz. Peygamber ve Aile İçi İletişim”, (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006)

DÖKMEN, Üstün, *Sanatta ve Günlük Yaşamda İletişim Çatışmaları ve Empati*, 41. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2009.

_____, “Empatinin Yeni Bir Modele Dayanılarak Ölçülmesi ve Psikodrama ile Geliştirilmesi”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C. 12, Ankara: 1988, ss. 155–190.

EBU DAVUD, Süleyman b. El- Eş’as b. Beşir b. Şeddad b. Amr b. İmran el- Ezdi es- Sicistani, *Sünen-i Ebu Davud*.

en-NESAİ, Ahmed b. Şuayb b. Ali b. Bahr b. Sinan b. Dinar, *Sünen-i Nesai* ,

GUDDİ, Abdulfettah, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed ve Öğretim Metotları*, Enbiya Yıldırım (Çev.), İstanbul: Yasin Kitabevi, 2001.

GÜNAYDIN, Murat, “Orta Öğretim Kurumlarında Çalışan Öğretmenlerin Empatik Eğilim Düzeyleri ile Çatışma Eğilimi Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi” (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, OMÜ SBE, Samsun, 1999).

GÜLEN, M. Fethullah, *Sonsuz Nur*, İzmir: Nil Yayınları, 1998, C.1, ss. 389-390.

GÜLSEREN, Şeref, “Empati: Tanım ve Kullanım Üzerine Bir Gözden Geçirme”, *Türk Psikiyatri Dergisi*, 2001, 12 (2), s.133–145.

GOLEMAN, Daniel, *Duygusal Zeka*, Banu Seçkin Yüksel (Çev.), İstanbul: Varlık/Bilim Yayınları, 1998.

GORDON Thomas, E.Ö.E. *Etkili Öğretmenlik Eğitimi*, Emel Aksay (Çev.), 19. Baskı, Ankara: Sitem Yayıncılık, 1996.

HOGAN, Robert , “Development of an Empathy Scale”, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, Vol: 33, 1969.

İŞCEN, Pınar, “Onkologların Çatışma Eğilimlerinin, Empatik Becerilerinin, İş Doyumlarının ve Stresle Başa Çıkma Tarzlarının İncelenmesi”, (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2006).

KANDEMİR, Yaşar, “Hafız”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.15, TDV Yayınları, Ankara, 1997, ss. 73–78.

KANGER, Faruk, *Peygamber Ahlakını Referans Alan Karakter Eğitimi*, İstanbul: Erkam Yayınları, 2009.

KARAÇAM, İsmail, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, 14. Baskı, İstanbul: İFAV Yayınları, 2008.

KARAHAN, T. Fikret, “Empatik Beceri ve İnsan Doğası Anlayışı”, *OMYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 11, 1998, ss. 26–31.

KARAKÖSE, Şaban, *Etkili Din Öğretimi*, Şaban Karaköse (Ed.), 3.Baskı, İstanbul: TİDEF Yayınları, 2010, ss. 21–72.

KARAKÖSE, Rukiye, *Etkili Din Öğretimi*, Şaban Karaköse (Ed.), 3.Baskı, İstanbul: TİDEF Yayınları, 2010, ss. 247–279

KARAMAN, Hayrettin, *Hayatımızdaki İslam*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2006, cilt 1.

_____, *İslam'ın Işığında Günün Meseleleri*, İstanbul: İz Yayıncılık, 1996.

_____, Çağrıcı Mustafa, Dönmez İbrahim Kafi, Gümüş Sadrettin, *Kur'an Yolu*, 3. Baskı, Ankara: DİB Yayınları, 2007.

KARAMAN, Fikret, *Din Hizmetlerinde Yöntem ve Verimlilik*, Hayrullah Köken (Der.), Ankara: DİB Yayınları, 2006.

KARASAR Niyazi, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, 19. Baskı, İstanbul: Nobel Yayınları, 2009.

KARAGÖZ, İsmail, *Kur'an'ı Anlamak Kırk Ayet ve Yorumu*, Ankara: TDV. Yayınları, 2009.

KATMAN, Hacı Halit, "Okul Yöneticilerinin Empatik Eğilimlerinin İncelenmesi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta: 2010).

KAYA, Mevlüt, *Din eğitiminde İletişim ve Dini Tutum*, 1. Baskı, Samsun: Etüt Yayınları, 1998.

KAYADİBİ, Fahri, "Diyanet İşleri Başkanlığının Yaygın Din Eğitiminde Yeri ve Fonksiyonu", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, S. 8, İstanbul, 2001, ss. 37–54.

KAZICI, Ziya, *Osmanlı'da Eğitim Öğretim*, İstanbul: Bilge Yayınları, 2004.

KILAVUZ, Mehmet Akif, *Kur'an Kurslarında Yetişkin Din Eğitimi*, İstanbul: Düşünce Kitabevi, 2005.

KILIÇ, Recep, *İnsan ve Ahlak*, 3. Baskı, Ankara: TDV Yayınları, 2005.

KILIÇ, Suzan, "İstanbul'daki Okul Öncesi Öğretmenlerinin Empatik Beceri Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2002).

KOÇ Ahmet, *Kur'an Kurslarında Eğitim ve Verimlilik*, 1. Baskı, Ankara: İlahiyat Yayınları, 2005.

_____, *Din Eğitiminde Etkili İletişim*, 1. Baskı, Rize: İlahiyat Yayınları, 2010.

KONUK, Numan, “*Aile İçi İletişim*”, Aile ve Eğitim, M. Faruk Bayraktar (Ed.), İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010.

KORKMAZ, Mehmet, “Kur’an Kursu Öğreticilerinin Eğitim- öğretim Yeterliliklerine İlişkin Algıları” *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 12, 2011/1, ss.109–142.

KÖYLÜ, Mustafa, *Yetişkin Din Eğitiminin Teorik Temelleri*, 1. Baskı, Samsun: Etüt Yayınları, 2000.

KUTUB, Seyyid, *Fi Zılalil Kur’an*, Salih Uçan, Vahdettin İnce, Mehmet Yolcu (Çev.), İstanbul: Dünya Yayıncılık, Ts., C.2.

LİNGS, Martin, *Hz. Muhammed’in Hayatı*, Nazife Şişman(çev.), İstanbul: İnsan Yayınları, 2006.

MAVERDİ, Ali bin Muhammed İbn Habib, *Edeb’üd- Dünya Ve’d-Din*, Ali Akın(çev.) İstanbul: Temel Neşriyat, 1982.

METİN, Hasan, Empatik İletişim ve Yönetişim, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Bahar 2011, Sayı 32, ss. 177- 204.

MÜSLİM, El Haccac b. Verd, el- Hüseyin, *el-Câmi’u’s- Sahih*.

NEBEVİ, Muhyiddin, *Riyazüs Salihin ve Tercemesi*, Kıvamüddin Burslan-Hasan Hüsnü Erdem(Çev), 12. Baskı, Ankara: DİB Yayınları, 1990.

OKTAYLAR, Hasan Can, *Rehberlik*, Ankara: Yargı Yayınevi, 2009.

ÖĞÜZ, Vuslat, “Altı Yaş Grubundaki Çocukların Bakış Açısı Alma Becerileri ile Anne Babaların Empatik Becerilerinin İncelenmesi”, (*Yayınlanmamış yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi FBE, 2006).

ÖCAL, Mustafa, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar*, Ankara: TDV Yayınları, 2001.

ÖNDER, Alev, Gülay Hülya, “Annelerin Kabul Red Düzeyi İle Çocuklarının Empati Becerisi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2007 (2) S.22, ss. 23-30.

ÖNDER, Mustafa, “Yaz Kur’an Kurslarında Amaçların Gerçekleşme Düzeyleri - Sivas Örneği”, *C.Ü İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIII/1: 2009, 261–302.

ÖZBAY, Yaşar-Şahin Mustafa, “Empatik Sınıf Atmosferi Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 19, 2000, ss. 104–113.

ÖZBEK, Ferhat Mehmet, “Çalışma Hayatında Empati ve Bir Uygulama”, (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002).

ÖZCAN, Zeynep, “Empati ve Dini İnanç Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma”, (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Atatürk Üniversitesi SBE, 2007).

ÖZTÜRK, Özlem, “Kur’an Kursu Öğrencilerinde Depresyon Düzeyi Üzerine Bir Araştırma”, (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Selçuk Üniversitesi SBE, 2007).

ÖZTÜRK, Mehmet Fatih, “Mücadele Suresinin Din Eğitimi Açısından İncelenmesi”, (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2008).

ÖZTÜRK, Fatma Zehra, “Kur’an Kursu Öğrencilerinin Sosyo-Ekonomik, Kültürel Temelleri ve Sorunları(Konya Örneği)”, (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Selçuk Üniversitesi SBE, 2007).

ÖZLER, İbrahim, “Camilerin Zihniyet Değişimindeki Rolü (Erzurum Örneği)”, (*Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007).

ÖZYILMAZ, Ömer, *İslami Eğitim ve Psikolojik Temelleri*, İstanbul: Pınar Yayınları, 2003.

PALA, Aynur, “Öğretmen Adaylarının Empati Kurma Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma”, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 23, 2008, ss. 13–23.

PEKER, Hüseyin, *Din Psikolojisi*, 1. Baskı, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2003.

ROGERS, Carl, “Empatik Olmak Değeri Anlaşılmamış Bir Varoluş Şeklidir” Füsün Akkoyun (çev.), *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 16, 1983, ss 103–124.

SARIÇAM, İbrahim, *Hiz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2004.

SANCAKLI, Saffet, “Değişen ve Gelişen Toplumsal Hayatta Din Hizmetlerini Yürütenlerin Misyonu ve Nitelikleri”, Mehmet Bulut (Ed.) *1. Din hizmetleri Sempozyumu*, 3-4 Kasım 2007, Ankara: DİB yayınları, 2008, C. 2, ss.345-371.

SAYAR Kemal, Dinç Mehmet, *Psikolojiye Giriş*, İstanbul: Dem Yayınları, 2009.

SAYAR, Kemal, *Ruh Hali*, 5.Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları, 2009.

SAYGIN, Oğuz, *İnsan İlişkilerinde 4X4lük İletişim*, İstanbul: Hayat Yayınları, 2005.

ŞAHİN, Cengiz ve Rüştü Yeşil, “Sınıf Öğretmenliği Aday Öğretmenlerinin Sosyal Beceri ve Empatik Eğilim Düzeyleri (AEÜ Eğitim Fakültesi Örneği)”, *9. Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu*, 20-22 Mayıs 2010, ss. 559-568.

ŞENGÜDEN, Hasan Kenan “2006 Yılı Müftülük Faaliyetlerinin Yaygın Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi”, (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008).

TARHAN, Nevzat, *Toplum Psikolojisi-Sosyal Şizofreniden Toplumsal Empatiye*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.

_____, *Kadın Psikolojisi*, 59. Baskı, İstanbul: Nesil Yayınevi, 2011.

TAŞPINAR, Halil ,“Din Görevlilerinin İşlevsel Açıdan İletişim Metotları”, *Diyanet İlmi Dergi*, 44/1, 2008, ss. 47–78.

et- TİRMİZİ, Muhammed b. İsa İbni'd Dahhak, *Sünen-i Tirmizi*

TUNÇ, Yasemin, “Kur'an Hafızlığı ve Müslümanın Dini Hayatındaki Önemi”,(*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008).

UZUNER, Tuğba Aybala, “Kız Kuran kursları Olgusuna Sosyolojik Bir Yaklaşım-Zeynel Abidin Kız Kuran Kursu Örneği”, (*Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Erciyes Üniversitesi SBE, 2009).

ÜNAL, Ali, “Yetişkinlerde Din Olgusu ve Kur'an Kurslarında Öğretim-Ankara İli Bir Alan Araştırması”, (*Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008).

ÜNAL, Cavit, “İnsanları Anlama Kabiliyeti”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3/5, 1972, ss. 71–93.

ÜNVER, Mustafa, ”Kur’an Ekseninde Din görevlisinin Dikkat Etmesi Gereken Hususlar,” *Din Hizmetlerinde Yöntem ve Verimlilik*, Hayrullah Köken(der.), Ankara: DİB Yayınları, 2006, ss.161–190.

YAHYAOĞLU, Recai, *Yalnızlık Psikolojisi*, 5. Baskı, İstanbul: Nesil Yayınları, Ts.

YAMAN Ertuğrul, Ailede *Huzurun Kaynağı: Açık İletişim*, Diyanet Aylık Dergi, Haziran 2011.

YAOAR, Ahmet A, “Üniversite Öğrencilerinin Mükemmeliyetçi Kişilik Özellikleri ile Empati Düzeylerinin Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2008).

YAVAŞ, Bahar, “İlköğretim 5.Sınıf Öğretmenlerinin Empati Becerileri ile İlköğretim 5.Sınıf Öğrencilerinin Akademik Başarıları Arasındaki İlişki”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2007).

YAYDIRGAN, İpek, “Grup Rehberliği Yolu İle Empatik Beceri Geliştirmede Edebi Eserlerin Kullanımı”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2008).

YAZIR, Hamdi, , *Hak Dini Kuran Dili*, , İsmail Karaçam ve Diğerleri, Emin Işık, Nusrettin Bolelli, Abdullah Yücel, (Sad.), İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2007.

YILMAZ, Nazif, “Verimli Bir Yaz Kur’an Kursu İçin Nitelikli Eğitim ve Öğretim”, *Dem Dergi*, Yıl 1, Sayı 1, ss.58–65.

YILDIRIM, Atilla, *Empati ve Çatışmalar*, Yargı Yayınları, Ankara 2005.

YILDIRIM, Muhammed Emin, *İnsani İlişkilerde İlahi Ölçü*, 7. Baskı, İstanbul: Siyer Yayınları, 2011.

YILMAZ, Hasan, *Öğretmenim Lütfen Bu Kitabı Okur musun*, 25. Baskı, Konya: Çizgi Kitabevi, 2004.

YİĞİT İsmail, Raşit Küçük, *Hazreti Muhammed (s.a.v)* , İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2007.

YÖRÜKOĞLU, Atalay, *Çocuk Ruh Sağlığı*, Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları, 1989.

YÜKSEL Asuman, “İlköğretim 5. sınıf Öğrencilerinin Empatik Becerileriyle Aile İşlevleri ve Benlik Kavramları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.1, S. 25, 2009, ss. 154- 165.

İNTERNET KAYNAKLAR

www. tdk.gov.tr

www.sosyalhizmetuzmani.org

www..wikipedia.org/wiki/Telepati

<http://www.diyanet.gov.tr/turkish/dy/default.aspx>

www.sorularlailamiyet.com/.../hz-muhammed-asv-in-egitim-ve-ogreti

http://www.diyanet.gov.tr/turkish/dinegitimi/uploads/files/KURAN_KURSU.doc

<http://www.diyanet.gov.tr/turkish/dinegitimi/din-egitimi-dairesi-baskanligi---icerik-kur-an-kursu-ogreticiligi-yeterlikleri-205.aspx>

EK:1

KİŞİSEL BİLGİ FORMU

Aşağıda sizinle ilgili bilgiler içeren sorular bulunmaktadır.

Cevaplarınız bilimsel amaçlarla kullanılacak ve gizli tutulacaktır. Bu nedenle istenen bilgileri içtenlikle ve doğru olarak vermeniz beklenmektedir. Lütfen soruları okuduktan sonra size uygun olan seçeneği (X) işareti ile işaretleyiniz. Teşekkürler.

Sündüz TOZKOPARAN
19 MAYIS ÜNİVERSİTESİ

1-Cinsiyetiniz?

☐ Bayan ☐ Erkek

2-Yaşınız?

☐ 18-25 ☐ 26-30 ☐ 31-35 ☐ 36-40 ☐ 40 ve üzeri

3-En Son mezun olduğunuz okul?

☐ Lise ☐ Ön lisans(2 yıllık) ☐ Lisans(4 yıllık) ☐ Yüksek Lisans ☐ Doktora

4-Medeni durumunuz nedir?

☐ Evli ☐ Bekar ☐ Boşanmış

5-Çocuğunuz var mı?

☐ Evet ☐ Hayır

6-Mesleki Kıdeminiz?

☐ 1-5 yıl ☐ 6-10 yıl ☐ 11-15 yıl ☐ 16-20 yıl ☐ 21 yıl ve üzeri

7-Mesleğinizi isteyerek mi seçtiniz?

☐ Evet ☐ Hayır

8-Kaç tane Kursta çalıştınız?

☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 ☐ 5 ve üzeri

9- Çalıştığınız kurstaki göreviniz?

☐ Öğretici ☐ Yönetici

10-Yaptığınız işten memnun musunuz?

☐ Evet ☐ Hayır

11-Kişisel gelişim konusunda eğitim, seminer, kurs aldınız mı?

☐ Evet ☐ Hayır

12-İletişim konusunda eğitim, seminer, kurs aldınız mı?

☐ Evet ☐ Hayır

EK 2: EMPATİK EĞİLİM ÖLÇEĞİ

Size uygun gelen yanıtları yuvarlak içine alınız.

		Tamamen Aykırı	Oldukça Aykırı	Kararsızım	Oldukça Uygun	Tamamen Uygun
1	Çok sayıda dostum var.	1	2	3	4	5
2	Film izlerken bazen gözlerim yaşarır.	1	2	3	4	5
3	Sıklıkla kendimi yalnız hissederim.	1	2	3	4	5
4	Bana dertlerini anlatanlar yanımdan ferahlamış olarak ayrılırlar.	1	2	3	4	5
5	Başkalarının problemleri beni kendi problemlerim kadar ilgilendirir.	1	2	3	4	5
6	Duygularımı başkalarına iletmekte güçlük çekerim.	1	2	3	4	5
7	İnsanların film seyrederken ağlamaları tuhafıma gider.	1	2	3	4	5
8	Birisi ile tartışırken bazen dikkatim onun söylediklerinden çok vereceğim cevap üzerinde yoğunlaşır.	1	2	3	4	5
9	Çevremde çok sevilen bir insanım.	1	2	3	4	5
10	TV'deki filmler mutlu sona ulaşınca rahatlarım.	1	2	3	4	5
11	Düşüncelerimi başkalarına iletmekte güçlük çektiğim olur.	1	2	3	4	5
12	İnsanların çoğu bencildir.	1	2	3	4	5
13	Sinirli bir insanım.	1	2	3	4	5
14	Genellikle insanlara güvenirim.	1	2	3	4	5
15	İnsanlar beni tam olarak anlayamıyorlar.	1	2	3	4	5
16	Girişken bir insanım.	1	2	3	4	5
17	Bir yakınımın dertlerini anlatmak beni rahatlatır.	1	2	3	4	5
18	Genellikle hayatımdan memnunum.	1	2	3	4	5
19	Yakınlarım bana sık sık dertlerini anlatırlar.	1	2	3	4	5
20	Genellikle keyfim yerindedir.	1	2	3	4	5